

T.C.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BİR ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİSİ OLARAK FEMİNİZM VE ELEŞTİRİSİ

Hazırlayan

Durdane KESER

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Doç. Dr. Yiğit Anıl GÜZELİPEK

KARAMAN – 2020

T.C.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BİR ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİSİ OLARAK FEMİNİZM VE ELEŞTİRİSİ

Hazırlayan

Durdane KESER

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Doç. Dr. Yiğit Anıl GÜZELİPEK

KARAMAN – 2020

“…..ÇÜNKÜ YALNIZCA ERKEK DEĞİLDİ KADINI EZEN.

KADIN KENDİ HAYATINDAN SORUMLU OLMAKTAN VAZGEÇEREK

KENDİ KENDİNİ EZİYORDU.“

Jostein Gearde

ÖNSÖZ

Feminizm kavramı, 18.yüzyıldan itibaren kadınların, toplumsal cinsiyet ayrımına karşı çıkarak toplumdaki bütün alanlarda maruz kaldıkları ayrımcılığa ve baskıya karşı duran, ataerkil gruplaşmaların önüne geçerek, kadının ezilmişliğine ve toplumdaki ikincil konumuna son vermeyi toplamsal cinsiyet eşitliğini sağlamayı amaçlayan bir akımdır. Politik ve toplumsal olarak ortaya çıkan feminizm, bilgi birikimini sokaktan akademiye taşımış ve tarihsel süreç içerisinde kurumsallaşmıştır. Bu kurumsallaşmanın temel sebebi ise erkek egemen yapının eleştirilmesinde saklıdır. Feminist kuram, erkek egemenliğindeki bilgi ile kadın deneyimleri arasında farklılık olduğuna dikkat çekmiş ve Uluslararası İlişkiler disiplini de bundan nasibini almıştır. Bu noktadan hareketle kaleme alınan çalışmanın konusunu belirleyip, şekillendiren, kaynak temininde kolaylık sağlayan, tezin hazırlanmasında şüphesiz en büyük pay sahibi olan ve benim için gecesini gündüzüne katan danışman hocam Doç. Dr. Yiğit Anıl GÜZELİPEK'e, ilk günden bugüne bana inanan bölüm başkanım Ali AYATA'ya, değerli bilgi ve tecrübelerini benimle paylaştıkları ve yardımlarını esirgemedikleri için teşekkürlerimi sunuyorum. Bununla birlikte, tez jürisinde bulunan değerli hocalarıma gösterdikleri yakın ilgiden dolayı ayrı ayrı teşekkür ederim. Son olarak, dünyaya gözümü açtığımdan bugüne kadar yanımda olan sevgili anneme, eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteğini esirgemeyen babama, her zaman yanımda olan kardeşim Büşra'ya, özellikle Doktorant Gülseren Ergün'e, bu süreçte kendilerini ihmal ettiğim ve tezin hazırlama sürecini sabırla bekleyen aileme ve arkadaşlarıma ne kadar teşekkür etsem azdır.

Durdane KESER

Karaman, 2020

ÖZET

Bir söylem olarak toplumun en değerli varlığı olan ama aynı zamanda en çok ihmal edilen bireyleri olan kadınlar, tarihsel süreç içeresinde kendilerine biçilen rolü kabul etmemeye başlamışlardır. Bir başka ifade ile kadınlar, içinde bulundukları sosyal, ekonomik ve politik pozisyonlarını iyileştirmek için mücadeleye girmişlerdir. Dünya literatüründe bu harekete feminizm ismi verilmiştir. İlk olarak Avrupa'da ayak sesleri duyulan bu hareket, yıllar içerisinde bütün dünyaya yayılmıştır. Gelişim sürecinde birçok etkiye maruz kalmış, süreç içerisinde yaşanan olaylar ise tarih ve toplum düzenini etkileyecek kadar önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu çalışmanın amacı Feminist teorinin Uluslararası İlişkiler Disiplininde (Uİ) var olma mücadelesini araştırarak ortaya koymak ve günümüze kadar geçen süreçte feminizmin gelişimini incelemektir. Bu nedenle tezin birinci bölümünde feminizmin tarihsel gelişimi ele alınarak irdelenmiş, ikinci bölümünde Uİ'de yer alan teorik yaklaşımlara ve kendisini kabul ettirmeye çalışan feminist teorinin yöntemlerine ve ilkelerine değinilmiştir. Son bölümde ise feminist düşünce içerisinde oluşan fraksiyonlar anlatılmış, dünyada feminizm düşüncesine karşı yapılan ve feminizmin Uİ'e yapmış olduğu eleştirilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Feminizm, Teori, Uluslararası İlişkiler

ABSTRACT

Women, who are the most valuable assets of society as a discourse but also the most neglected individuals, have started not to accept the role assigned to them in the historical process. In other words, women have struggled to improve their social, economic and political positions. In the world literature, this movement has been called feminism. This movement, which first heard footsteps in Europe, has spread all over the world over the years. It has been exposed to many effects during the development process, and the events that took place during the process have produced significant results that affect the history and social order. The aim of this study is to investigate the struggle of existence of Feminist theory in the International Relations Discipline (UI) and to examine the development of feminism in the process to date. For this reason, in the first part of the thesis, the historical development of feminism has been examined and in the second part, the theoretical approaches in UI and the methods and principles of feminist theory trying to impose itself have been mentioned. In the last section, the fractions formed within the feminist thought are explained, and the criticisms made against feminism thought in the world and the feminism has made to UI are given.

Keywords: Woman, Feminism, Theory, International Relations.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **i**

ÖZET ..... **ii**

ABSTRACT ..... **iii**

İÇİNDEKİLER..... **iv**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM: FEMİNİZMİN VAROLUŞUNUN TARİHSEL GEREKÇELERİ **7**

1.1.Dünya Savaşlarında Kadının Yeri 14

1.2. Sanayi Devriminde Kadın Nerede? 24

İKİNCİ BÖLÜM: ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNİN TEORİK GELİŞİMİ ve TEORİK FEMİNİZME UZANAN SÜREÇ **30**

2.1.Uluslararası İlişkiler Disiplininde Teorinin Tarihsel Gelişimi ve Yapılan Temel Teorik Tartışmalar 30

2.1.1.İdealizm **32**

2.1.2.Realizm **34**

2.1.3.Pozitivizm **41**

2.1.4.Post-Pozitivizm **44**

2.1.5.Feminizm **48**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: BİR ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİSİ OLARAK FEMİNİZM **55**

3.1. Kavram Olarak Feminizm 55

3.2. İdeoloji Olarak Feminizm 57

3.3. Aktivizm Olarak Feminizm 59

3.4. Teori Olarak Feminizm 61

3.4.1. Aydınlanmacı Liberal Feminist Teori 63

3.4.2. Radikal Feminist Teori 66

3.4.3. Marksist Feminist Teori 68

3.4.4. Sosyalist Feminist Teori 69

3.4.5. Varoluşçu Feminist Teori 71

3.4.6. Kültürel Feminist Teori 72

3.4.7. Freudcu Feminist Teori 74

3.4.8. Anarşist Feminist Teori 75

3.4.9. Siyah ya da Renkli Feminist Teori (Kadın Aklı İle Vardır) 77

3.4.10. Post-Modern Feminist Teori 78

3.5. Feminizm 'in Eleştirisi 82

3.5.1. Adam Jones'un Feminizmi Genişletme Çalışmaları 83

3.5.2. Robert O. Keohane ve Feminist Eleştirisi 87

3.5.3. Feminizmin Uluslararası İlişkilere Yönelttiği Eleştiriler 88

3.5.4. Cinsiyetçi Dile Yönelik Feminist Eleştiriler 92

SONUÇ VE DEGERLENDİRME 98

KAYNAKÇA 101

GİRİŞ

Uİ ’de feminist teoriye ilişkin yapılan çalışmalar oldukça geniş bir literatüre sahip olmakla beraber konuya ilişkin çalışmalar araştırmacıları oldukça zorlamaktadır. Bu çalışmaların zorlayıcı olmasının temel sebebi feminizm çalışmalarında konunun ele alınışı, teorinin ilgi alanı ve teorinin anahtar kelimelerinin üzerinde tam bir görüş birliğinin olmamasıdır.

Feminizm erkeklere tanınan bütün hakların kadınlara da verilmesini savunan ve kadını toplumdaki ikincil konumundan kurtarmak isteyen bir doktrindir (Mitchel,1993:147). Tarihin önceki dönemlerinde kadının salt kadın olarak tahayyül edilmesi bir yana insan olarak dahi kabul edilmemesi ile 17. yüzyılda kadınlar sessiz çığlıklarını sesli çığlıklar haline getirmeye başlamışlardır (Mitchel, 1993: 24-32).

Feminizm üzerine yapılan çalışmalara ilişkin kadınların da erkekler gibi eğitim, hukuk ve siyaset alanlarında eşit hakları olması gerektiğini vurgulayan ve 1972’de yayınlanan *‘Mary Wollstonecraft’ın “A Vindication of the Rights of Woman*’ adlı yapıt ilk eser niteliği taşıması ile konuya ilişkin akademik yazımdaki ilk eser olmuştur (Sevim, 2005:7-8*).*

Kadınlar 19. yüzyılda ilk devrim niteliğinde kitlesel bir birliktelik oluşturarak haklarını savunmaya başlamışlardır. Sanayi Devrimi'yle gerçekleşen mevcut dinamiklerinin değişmesi/dönüşmesinden ötürü Avrupalı kadınlar yeni kimlik ve statüde yer almaya başladıkları konuma gelmişlerdir. Yeni kimlik ve statüye sahip olan kadın artık kendisi için biçilen kaderci anlayışı aşmış ve çağdaş haklarını aramaya başlamıştır. Kadınlar, ev işleri yapmanın ve çocuk bakmamın dışında rollerinin olduğunu dile getirmeleri ile ilerleme kaydetmişlerdir. Bahsi geçen mevcut durum temelden sarsılmış, ailelerin de ekonomik ve siyasal yapısının bozulması ile kadınlar seslerinin yükseldiği bir ortam hazırlamışlardır.

Feminizm, en temel haliyle kadınların ikincil konumdan kurtulmasından, baskı altında tutulmalarının engellenmesinden, erkekler ile sosyal hayattan ekonomiye ve hatta siyasete kadar eşit haklara sahip olunmaları gerekliliğini savunmaktadır. Kadınların özgürleştirilmesi ve temel haklara sahip olması ve ayrıca ataerkil yapının da ortadan kaldırılması feminizminin ilk hedefleri arasında yer almaktadır. Bir diğer ifadeyle, feminizm, kadınların cinsiyetleri nedeniyle çektiği zorluklar, maruz kaldığı kısıtlamalar ve baskılara karşı, bunları telafi edecek talepler ile mücadele ve direnme gücünü ifade etmektedir (Taş, 2016: 3). N. Arat (2010: 29-30) Feminizmi, cinslerin eşitliği kuramına dayanan, kadınlara eşit haklar isteyen, temelde kadın-erkek arasındaki iktidar ilişkisini değiştirmeye amaçlayan bir siyasal akım olarak tanımlamaktadır.

Feminizm kavramı üzerinde herkes tarafından kabul görmüş bir tanım yapmak neredeyse imkânsızdır. Teoriler ve yaklaşımlar bu konuda birçok tanım üretirken, araştırmacılar ve teorisyenlerin meydana getirdiği tanımlar da feminizm tanımları yapmaktadır. Fakat Mitchel'ın feminizm tanımı konusunda birçok kişi hemfikirdir. Mitchel feminizmi (1995:5-6): "*Kadınların kendi aralarında bir dayanışma yaratarak, erkek egemen dünyanın norm ve değerlerine, cinsiyetçi politikalarına karşı başlatmış olduğu bir mücadele*" olarak tanımlamaktadır.

Toplumsal dinamiklere bağlı olarak hareketlenen ve durgunlaşan feminizm üç dalga halinde kendini göstermektedir. Sanayileşmenin hız kazandığı döneme denk gelen 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı olan feminizmin birinci dalgası, kamusal alandaki sivil ve siyasi haklara kadınların eşit düzeyde erişimi için ataerkil toplum yapısına karşı çıkarak "cinsel devrim" olarak adlandırılmaktadır (Millett, 2000: 63). 1960'lı yıllarda batıda gerçekleşen kamusal alanda iktisadi ve siyasi eşitsizlikleri ortaya koymak için yaşanan gelişmeler kadınları direkt olarak etkilemektedir. İkinci dalga feminizm toplumsal cinsiyetçiliğe karşı

duruşu çıkış noktası kabul edip ve kadın haklarının iç hukukta garanti altına alınması (pozitif ayrımcılık) konusunda ilerlemiştir. Bu süreç içerisinde, Feministler, örgütlenmeleri örgütlemişlerdir. Bu dönemde feminist hareketin içinde farklı ideolojilere ve farklı algılara sahip kadınların yer alması hareketin kendi içinde tartışmaları da beraberinde getirmiştir. 1980'lerin sonlarından günümüze kadarki süreci ele alan dönem, son dalga olarak adlandırılmaktadır. Bu dalga, kadın-erkek arasındaki farklılığı net bir tavırla ortaya koymuştur. Fakat internet üzerinden sosyal medya kanalıyla kadınlar, cinsel tacizi, şiddeti, çeşitli kadın sorunlarını dile getirerek, yoğun eleştirilerde bulunmuşlardır. İnternet ortamı kadın sorunlarının konuşulduğu, kadınların birleşerek tepki yumağı oluşturduğu bir mecra haline gelmiştir. Tüm bunlar feminizmin kimi düşünürlerin işaret ettiği gibi dördüncü feminist dalganın internet üzerinden filizlendiğini ve yaşandığını göstermektedir. İnternet üzerinden gerçekleştirilen çevrimiçi diyaloglar kadınların sorunları hakkında farkındalık yaratan ve insan haklarını geliştiren güçlü bir uluslararası hareket haline gelmiştir (Özdemir ve Aydemir, 2019: 1710).

Feminizm her dalgada yenilenmiş, eksiklerini tamamlamış ve çağın gerektirdiği şekle dönüşmüştür. Öte yandan, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde analiz edileceği üzere, bu anlayış zaman içinde değişerek feminizmi temel amacından uzaklaştırmıştır.

Cinsiyet, feminist uluslararası ilişkilerin merkezinde yer alan bir kavramdır. Feministler "cinsiyet" kavramını sosyal ve kültürel olarak inşa edilmiş bir değişken grubu olarak sembolik anlamda kullanmışlardır. Bu bakımdan güç, otonomi, rasyonellik ve "kamu" gibi karakterlerin erkeklere; zayıflık, bağımlılık, duygusallık ve "özel" gibi kavramların da kadınlara ait karakterler olduğu şeklindeki geleneğe de karşı çıkmışlardır (Tickner, 1997: 614).

Feminist uluslararası ilişkiler içinde toplumsal cinsiyet konusunda net doğruların olmadığı görülmüştür. Çok değil bundan birkaç yüzyıl öncesinde kadınların giymiş olduğu

pantolon hoş karşılanmazken günümüzde bu durum alışılagelmiş ve normalleşmiştir. Aynı şekilde erkeklerin dar pantolon giymeleri, küpe takmaları kaş aldırmaları da normalleşmiştir: (evrimagaci.org: E.T: 15.12.2019). Bu sebeplerden dolayı bireylerin kadınsı ya da erkeksi olarak algılanması yaşadıkları topluma, zamana göre değişiklik göstermektedir. Yaşanılan dünyada neyin kadınsı neyin erkeksi olduğuna dair net bir kanıya varmak neredeyse olanaksızdır. Bu bağlamda toplumsal ve biyolojik cinsiyet, heteroseksüel, homoseksüel, transseksüel ve buna benzer birbiri ile karıştırılan kavramlara da bu çalışmada yer verilmesi elzemdir.

Doğada var olan insan dışındaki diğer canlılarda sadece eşcinsel ya da heteroseksüel olma durumunun çok nadir görüldüğünü belirtmiştir. Heteroseksüel kavram (yenidemokratkadin.net: E.T: 15.12.2019) karşı cinsler arası, bireylerin duygusal ve cinsel çekim hisseden kişiler için kullanılan bir kavramdır. Toplumda kabul görmüş bir cinsel yönelimdir. Geleneksel toplum yapısına sahip pek çok ülke gibi Türkiye'de de resmi evlilikler heteroseksüeller arasında yapılmıştır. Q*ueer*[1] bireyler bu konuda göz ardı edilir. *Queer Tahayyül* kitabında yer alan (2013: 27) '*Bize cinselliğin, şehvetin ve duyguların tek biçimi olarak heteroseksüelliği dayattınız. Oğlanlar kızları sever ve kızlar da oğlanları. Sizin aşktan anladığınız dinin buyruklarınca bedenlerin üremesi ile kısıtlanmış; bizim evrenimiz ise arzular, hazlar, sevgiler ve yıldızlarla dolu.*' diye açıklayarak farklılıklarını ortaya koymuşlardır.

Eşcinsellik ve homoseksüellik eş anlamlı kavramlardır. Biyolojik cinsiyeti erkek olan eşcinseller için '*gay*' kavramı kullanılırken kadın eşcinseller içinse *'lezbiyen'* kavramı kullanılmıştır. Eşcinsellik cinsiyet kimliği ile doğrudan ilgili bir kavram değildir.

[1] (Özkazanç, 2018: 256) Queer kavramı özellikle 90'lı yıllarda 'lezbiyen, gey, biseksuel ve trans bireylerin' de (LGBT) hareket içinde ortaya çıkan bir kavramdır. Queer'in sözlük anlamı "tuhaf ve acayip"tir. Queer terimi Butler'ın ifadesi ile "yaratıcı tekrar" LGBT bireylerce kanıksanmış, queer anlamı böylece yeniden oluşturulmuştur.

Eşcinsellik ve transseksüellik çoğu zaman birbiri ile karıştırılan kavramlar olmuştur. Eşcinsellik bireyin hemcinsine yönelik cinsel ve romantik çekim hissetmesi iken transseksüellik kişinin kendi biyolojik cinsiyeti ile uyumlu olmaması, kendinin karşı cinsiyet kimliğinde, bedeninde olma arzusudur (Drescher, 2010: 430-431). Yani transseksüellik cinsiyet kimliği ile ilgili bir durumdur; cinsel yönelimle değildir.

Eşcinseller biyolojik cinsiyetleri ile uyum içinde yaşarlar. Kendi bedenlerinden rahatsız olmazlar, bedenlerini kabul ederler. 20. yüzyılda eşcinsellikle ilgili konuları irdeleyen en önemli bilim insanlarından birisi de Freud'dur. Freud, homoseksüelliği, insanın "*psikoseksüel varlığının doğal bir özelliği"*, bütün erkek ve kadınların *"libidinal itkilerinin doğal bir bileşeni"* olarak tanımlamıştır. Freud'a göre homoseksüellik anormal bir olgu değildir ve çocuklar "*psikoseksüel gelişimlerinde*" homoseksüel bir dönem yaşar ve heteroseksüelliğe bu dönemden sonra geçerler. Daha önceki gelişim evrelerini başarılı biçimde atladıklarında bile, homoseksüel eğilimler kalıcı olmaktadır. Bu eğilimler tamamen yok olmaz. Onlar sadece var olan birincil hedeflerinden sapmakta ve diğer amaçlara hizmet etmektedir. Freud "dostluk, genel sevgi, arkadaşlık gibi içgüdülerin kaynağını çocukluk döneminden arta kalan homoseksüel itkiler olduğunu belirtmiştir" (Freud, 1905:126).

Queer (Şimşek Askin, 2019: 30) bireyler de tıpkı kadınlar gibi baskın ataerkil kültürde kendini ifade etmekte zorlanan ve eşitsizliklere, ayrımcılıklara uğrayan bir topluluktur. Feminist yöntem ataerkil düzen içerisinde görmezden gelinen kadınların yanı sıra aynı düzen içerisinde yok sayılan *queer* bireylerin de sesi olmuştur.

Özkazanç (2018:257) *queer*'i şu şekilde tanımlamıştır: "*Bana göre queer yeni ve hegomonik özelliği olan bir politik öznellik biçiminin adıdır ve bu sefer evrenselin yerinin bu şekilde yani queer olarak doldurulması tarihsel olarak özgül bir anlama işaret eder. Bildiğimiz gibi boş gösterene dönüşen, toplumun namevcut tamlığını gösterenin olma*

iddiasını taşıyan özne daima dışarıdan gelmiştir. Ama bu sefer bu 'dışarısı', her şey olma iddiasını taşıyan ama hiç bir şey olan parça, en "toplum-dışı" addedilen, hatta 'gayri-insani' olarak görülen şeydir, yani acayip, tuhaf, anlaşılmaz olandır. Bu da bizi insanlık kavramı hakkında düşünmeye zorlar. Çünkü acayip, tuhaf olan insan kavramının sınırlarında duran şeydir." Travestiler ve transseksüeller *queerdir;* lezbiyen, eşcinsel ve *biseksüel* insanlar *queerdir;* belki seks işçileri *queerdir*, belki de tek eşli olmayanlar q*ueerdi*r; belki gruplar halinde, halka açık veya nesnelerle seks yapanlar *queerdir.* Kısacası *queer* toplumlara dayatılan her türlü normun karşısında duran herkesi kapsayan akışkan ve değişken bir kavramdır. Bu nedenle *queer* kavramı sürekli olarak evrilmekte, değişmekte ve kapsamı gittikçe genişlemektedir. *Queer* kavramı cinsel yönelim ve cinsiyet kavramlarının ekseninden çıkıp her türlü ayrımcılığın karşısında duran çok daha geniş anlamda literatürde kullanılmaya başlanmıştır (Eadie, 1994: 244-245).

Bu çerçevede hazırlanan çalışma üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümünde, ilk olarak *"Feminizmin Varoluşunun Tarihsel Gerekçeleri"* başlığı altında tarihsel gelişmeler (Sanayi Devrimi, Osmanlı'da ve Türkiye'de kadın) ele alınmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünü *"Uluslararası İlişkiler Disiplininin Teorik Gelişimi ve Teorik Feminizme Uzanan Süreç"* başlığı altında idealizm, realizm (klasik ve neorealizm), pozitivizm, post-pozitivizmin tanımlarına ve yaklaşımlarına değinilerek açıklama yapılmıştır. Çalışmanın son kısmı olan üçüncü bölümünde ise *"Bir Uluslararası İlişkiler Teorisi Olarak Feminizm"* başlığı altında yer alan feminist teori ve türleri çalışmada kapsamlı bir şekilde açıklanarak *"Feminizmin Eleştirisi "ne yer verilmiştir.*

BİRİNCİ BÖLÜM: FEMİNİZMİN VAROLUŞUNUN TARİHSEL GEREKÇELERİ

Feminizm yeni bir kavram olmasına rağmen düşünce olarak tarihi çok eskidir. Bu nedenle feminizmi sadece kadın mücadelesi diyerek adlandırmak yanlış olacaktır. Kadın, insanlık tarihi boyunca iktidar, sömürü ve ezilmişliğin yaşandığı bütün dönemlerde mücadelesini sürdürmüş ve var olmuştur. Feminizm, yakın dönemde bu mücadeleye tanıklık eden kavram olmuştur. Bu kavram kadını ötekileştiren, ezen ataerkil toplumu sorgulayıp çözümler üretmeye çalışmıştır. Ataerkil toplumun kırılması da devletin, iktidarın, hanedanlıkların ve ailelerin ve birçok sınıfsal ayrılıkların kırılması ile bağlantılı olarak gerçekleşmiştir. Bu kırılmalar hem zamana yayılmakta dolayısıyla belli bir mücadele sonucundadır. Feminizmde bu kırılmalara bir dal olarak var olmuş ve kadın haklarını oluşturan boşluğu doldurmuştur. Bu alandan bakıldığında feminizm öncelikli olarak kadın hakları ve devamında bütün insanlığın savunucusu olarak ortaya çıkmış bir fikir akımıdır. Bu durum bütün insanlık için çok önemlidir. İnsanlığın ve iktidarların erkek egemenlikle dünyayı taşıdıkları nokta aşikârdır (Hooks, 2016: 130- 132). "Çocuklar dünyayı yönetmeli" diye ifade ettiğimiz saf, temiz ve doğal olan anlamındaki söz ise bu durumu açıklamıştır. Bell Hooks, '*Feminizm Herkes İçindir'* (Hooks, 2016: 45) eserinde dile getirdiği gibi gerçekte de "Feminizm herkes içindir".

Kavram olarak yeni olan feminizmin doğuşu Fransız İhtilali'ne kadar uzanmaktadır. Fransız İhtilali'nde ortaya çıkan özgürlük, eşitlik ve adalet gibi düşünceler ve bunlar uğruna verilen mücadeleler feminizmin de var olmasını sağlamıştır. Sanayinin gelişmesi, feodalizmin çözülmesi, bilimin ve teknolojinin gelişmesi, kadının belirli ve sınırlı şekilde iş hayatına atılması, geleneksel bağların buna bağlı olarak değişmeye başlaması dünyada düşünce

yapısının değişmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda feminizm dünya tarihinin en önemli olaylarının yaşanmış olduğu bu devirde tarihsel bir dönüm noktasında filizlenmiştir. Fransız İhtilali sonrasında insan hakları ve eşitlik gibi kavramlar gündeme gelince kadınlarda erkekler gibi eşit haklar talep etmişlerdir (Tekeli, 1999: 216).

Jakobenlerin ve burjuvazinin Fransız İhtilali'nde gerçekleştirmiş oldukları özgürlük ve insan hakları çağrısı kadınlara yönelik olmuştur. Bu çağrı bir başka sömürü için yapılmış bir çağrıdır. Feodalizmin kırılması, malların ve emeğin özgürce dolaşımı, kapitalist sistemin ortaya çıkması için yapılan bu çağrı yeni sistemle kadını özel alana kapatmıştır. Kapitalist sistemin ortaya çıkardığı yeni ezilme sistemine karşı entelektüel, burjuva ve sanatsever kadınlar belli kapalı mekânlarda toplanarak doğmak üzere olan feminist düşüncenin tohumlarını atmışlardır. Diğer tarafta ağır iş koşulları altında çalışmaya ve yaşamaya çalışan kadınlar birliklerin diğer savunulması gereken tarafını oluşturmuştur. Eğer feminizmin bir başlangıç noktası belirlenecekse Fransız ihtilali ile birlikte eşit haklar talep etme hareketliliği bu teorinin başlangıcı olarak gösterilebilmektedir (Ağaoğluları, 1989: 127).

Kız kardeşlik kültürü kadın dayanışmasının yeniden keşfidir. Ataerkil toplumda güçlü olanın hükmetme hakkının olduğu gerçeği, kız kardeşlik dayanışmasının var olması ile yerinden sarsılmıştır. Bu feminizmin "kardeşlik güçlüdür" anahtarı olmuştur. Ataerkil kültürün üretmiş olduğu erkek iktidarı kız kardeşliğin güçlenmesi ile bozulmuştur ve kadınlar arasında var olan dayanışma iktidar erkeklerin baskı ve zulmünü yok edecek ortamı hazırlamıştır (Hooks, 2016: 27).

Feminist hareketlerin ilk basamağını eşit haklar talebi oluşturmuştur. Bu talep mücadeleye dönüşmesi için kadın hareketlerinin özgürleşme kavramı ile birleşmesi gerekmektedir. Feminizm hareketi tarihe geçmeye başlamasından itibaren eşit haklar kavramı özgürleşme kavramının önüne geçmiştir. Ancak bu birinin yok sayıldığı anlamına

gelmemiştir. Her ikisi de feminizmin odağında duran tartışmalar olarak devam edecektir. Bu yaklaşımlar feminizmin doğrudan hedef aldığı ataerkilliğin ortaya çıkarmış olduğu sorunlardır. 1837'de Robert sözlüğüne giren feminizm, "kadınların toplum içerisindeki rolünü ve haklarını genişletmeyi öngören doktrin" olarak tanımlamaktadır. Kadın ile erkek arasındaki iktidar ilişkisinin değişimini öngören bir hareketliliktir. Kadın-erkek arasındaki farklılık, siyasi, politik, toplumsal, aile gibi birçok etmen ile sorgulanmalıdır (Çaha, 2010: 41).

Feminizm düşüncesinin gündeme getirdiği tartışmalar, savunduğu kuramlar ve yaklaşımlar sömürü ve ezilmeler karşısında insanlığın kazanımlarıdır. Tarihi egemen kimlikler yazmış ve bu kimlikleri erkekler oluşturmuştur. Feminizm ise buna karşı gelmiş ve alternatif tarih üretme ve gözden çıkarılan bireylerin toplum nezdinde değerli kılınmasını sağlamak adına mücadele etmiştir. Şu anki tarih bilimin öznesinde ataerkiller ve hep erkekler bulunmuştur. Kadınlar hep arka plan da bırakılmış yapılan hizmetleri görmezden gelinmiştir. Kadınların arka plana itildiği savaş kahramanlıkları, sanayi ve üretimde icatların mucidi ve imparatorluklar kuran çağ atlatan erkekler tarih yazınında bulunmuşlardır. (Sevim, 2005: 7). Dolayısıyla kadının özne olduğu tarih yazımı, kadın iktidarı, başarıları ve çağ atlatan buluşları için feminizm oldukça değerli fikir akımıdır.

Bütünlüklü bir feminizm anlayışı yaratmanın yanında kadın tarihini ortaya çıkarmayı hedefleyen feminizm, tarihin en başarılı ve en güçlü mücadelelerinden olmuştur. Ancak tek bir kavram altında algılanamayacak tek biçim halinde olmayan "feminizmler" ortaya çıkmıştır. Bu durum bazen feminizmi zafiyetlere uğratsa da farklılıkların birliği olarak mücadelesine devam etmiştir. Bu farklılıklar ile birlikte feminizm fikir olmanın da ötesine geçerek pratiğe geçmesini sağlamıştır (Hooks, 2016: 33).

Tarihte belki de hiç görülmemiş bir şekilde ilk defa 17. yüzyılda kadınlar seslerini yükseltmeye başlamışlardır (Mitchel, 1984: 25-33). Kitlesel ve kurumsal anlamda ise ilk kez

19. yüzyılda haklarını savunmaya başlamışlardır. Bu dönemde özellikle Avrupalı kadınlar toplumsal ve siyasi hareketlere katılarak seslerini duyurmuşlardır. Bu dönemde bu olayların yaşanmasının en belirgin sebebi sanayi devrimi, endüstriyel kapitalizm ve ulusal devletçilik ile demokrasi adımlarının atılması Avrupalı kadınların konumlarını derinden sarsmıştır. Özellikle feodal yapının ortaya çıkarmış olduğu büyük ailelerin yok olması, siyasi ve ekonomik olarak baskınlıkların ortadan kalkması bu aile mensubu kadınların seslerinin daha çok yükselmesine neden olmuştur (Jaggar, 1988: 3). Bu sorunun çözülebilmesi için ise feminizm kurumsal bir kimlikle örgütlenmiştir. Bu süreç içerisinde feminizm hareketi de uluslararası bir boyut kazanmıştır. 1880 yılında farklı ülkelerden toplanan birçok kadın birliğin sürekliliğinin sağlanabilmesi için Uluslararası Kadınlar Konseyi'ni kurmuşlardır (Michel, 1984: 109-110).

1. Dünya Savaşı esnasında ABD'li birçok kadın ve daha sonra farklı ülkelerden katılan kadınlarla Kadınların Barış Partisi kurulmuştur. İtalya, Almanya ve İngiltere'den gelen kadınların katılımıyla Lahey'de Uluslararası Kadın Konferansı düzenlenmiş ve erkeklerin başlattığı ve sürdürdüğü bu yıkıcı savaş lanetlenmiştir. Konferansta dünya üzerindeki bütün kadınların birbirlerini "kız kardeş" gibi görerek, dönem içerisinde birbirlerine yardımcı ve destek olma sözleri vermişlerdir. Konferansta bütün dünya kadınları adına, dünya devletlerini savaşı sonlandırmaya ve barış imzalamaya davet etmişlerdir. Aynı yıllarda milletler Cemiyetinin kuruluş çalışmalarına da katılmışlar ve büyük çabaları sonucu "eşit işe eşit ücret" ilkesini sözleşmeye dâhil ettirmişlerdir (Michel, 1984: 116).

Bu dönüşümden sonra batı ülkelerinde kadınlar seçme ve seçilme hakkına sahip olmuşlardır. Kadınlar artık kültürel ve felsefi görüşleri ile uluslararası politikanın önemli bir baskı gurubu olmuştur. Modern feminizm sadece erkeğin yapabileceği işi kadınında yapabilmesi değil kadının yapabildiği işleri erkeğinde yapabilmesini talep eden karşılıklılık

ilkesinin benimsenmesi anlamına gelmektedir. Kadının üstün özelliklerine vurgu yapan cinsel romantizm, kadının erkeklerden farklı olmadığını bu nedenle kadının ezilmesini gerektiren rasyonel bir durum olmadığı gerçeği ile yüzleşmiştir. Bu dönüşüm ile birlikte akademik feminizm güçlenmiştir (Jaggar, 1988: 5).

Tarihe bakıldığında kadının üretmiş olduğu eserler hep toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ile geriye atılmış ya da çok az dikkat çekmiştir. Feminist hareketlerin başlaması önyargıları ortaya çıkarmış ve kadınların emekleri olan eserleri ilgi görmeye başlamıştır. Kadınlar sanayiden akademiye kadar birçok alanda üretime katılmış, yüksekokul ve üniversitelerde kadın araştırmaları adı altında dersler verilir olmuştur. Bu alanda yapılan akademik çalışmalar feminizme kurumsal bir kimlik kazandırmıştır. Siyah çalışmaların uyanışını takip eden kadın çalışmaları, sadece feminizme değil sömürülen bütün insanlığa cinsiyet, ırk, dil, din ayrımı yapılmadan eşitlik ve özgürlük mücadelesi hakkında bilgi edinebilecek bir alan olmuştur (Hooks, 2016: 33).

1970'lerden itibaren kadın araştırmaları bir disiplin olma çabalarını başarı ile geçmiştir. Feminist çalışmaların kurumsallaşması hem akademide hem de yayıncılık hayatında yeni iş alanları oluşturmuştur. 1980'lerde ise feminizm üzerinde hak iddia eden kadınların sayısında artış görülmüştür. Bu artış bilinçli olmayan kadınlar tarafından daha da çoğalmıştır. Bilinçsiz bir şekilde gerçekleşen bu artış güçlü olan zayıfı ezer ataerkil anlayışından etkilenmiş ve bugüne kadar toplumsal imtiyazını kaybetmiş beyaz ve elit kadınlar sınıfsal iktidar kazandırmıştır. Bu durum renkli kadınların tekrar ezilmesine neden olmuştur (Hooks, 2016: 23-28).

Konuşulmayanı konuşan, ataerkil toplumu sorgulayan, ayrımcılığa karşı çıkan ve kendisini bulunduğu siyasi örgütler içerisinde ifade edemeyen kadın örgütleri 1980'li yıllardan itibaren bağımsız örgütlenme sürecini de hızlandırmış oldu. Feminist hareketler her

biri ayrı kollarda kendi dergilerini, gazetelerini ve medya araçlarını kullanarak seslerini duyurmaya başlamışlardır. Feministler küçük guruplar halinde toplanarak bilinç yükseltme çalışmaları yapmaya başlamışlardır. Yürüyüşler, toplantılar, dilekçe kampanyaları ve farklı eylemler yapan feminist kadınlar, başta medya olmak üzere birçok siyasi kuruluşlarında ilgisini çekmeyi başarmışlardır. Kendi içerisinde kapalı olmayı reddeden kadınlar yaşamakta oldukları toplum içerisinde ve bu toplumda bulunan ataerkil kuramların hepsine karşı gelmekte ve bu karşılığı da davranışları ile yüzeye çıkarmaya başlamışlardır.

1980'li yıllarda daha düzensiz örgütlenmelere sahip olan feminizm, 1990'lı yıllardan itibaren daha kurumsallaşmak adına daha somut çalışmalara başlamıştır. 80'lerde öneri olarak sundukları politikalarını 1990'lı yıllardan itibaren kamu politikaları haline getirmeye çalışmışlardır. Kurumsallaşmanın, siyasetin, bürokrasinin içerisine sızan ve kendini gösteren protestolar ile feminizm 1990'lı yılların önemli bir kazanımı olmuştur (Timisi ve Gevrek, 2002: 38). Türkiye'de ise bu yıllarda kadına yönelik şiddet ile mücadele başlamış, feminist guruplar bu olayı medya gündeminde tutmayı başarabilmişlerdir.

Tablo 1: Kadınların Güçlendirilmesi İçin Üretilen Politikalar

POLİTİKA DEĞİŞKENİ	AÇIKLAMASI
Eşit İş Fırsatları	Ötekileştirilmiş kız çocukları ve orta yaş kadınlar için eşit iş fırsatları oluşturmak
Siyasete Katılım	Kadınların siyasi aktivitelerde bulunması ve yükselebilmesini sağlayacak ortamların hazırlanması.
Politikaya Katılım	Politikaya katılım, işe alma ve sosyal hayat içerisinde cinsel ayrımcılığa neden olacak her türlü atılımın engellenebilmesi için süreci oluşturmak
Eğitimde Çeşitlilik	Kız çocuklarının ve kadınların en az lise diploması alması için teşvik edilmesi, kız çocuklarının ve kadınların en az lise diploması alması için teşvik edilmesi, kadınları üniversite okumaya ve mühendis, doktor, hukukçu ve bilumum birçok mesleklere yönlendirilmesi
Kadın İstismarına Karşı Kanun	Kadınları istismar eden erkeklere karşı yaptırımı olan cezaların verilmesine yönelik ceza almalarını sağlamak
STK ve Kadın Topluluklarının Desteğini Alma	Kadınların güçlerini sivil toplum kuruluşları ve işbirliği toplulukları ile sağlamlaştırmak
İşyerinde Ulusal Cinsel Taciz Politikası	Kadınları ezen yâda sömüren ve bunu işin devamlılığı ile tehdit ederek yapan erkek yöneticilerin cezalandırılması
Çocuk Bakım Yardımı	Özel ve kamu kurumlarında çocuk sahibi olan kadınların çocuklarının günlük bakımı için olanak sağlamak.
Kadınlar Hakkında Toplumda Oluşmuş Yargıları Değiştirmek İçin Genel Eğitim Kampanyası	Toplumu, hem kırsal hem de şehirde kadınlar hakkında değerini yitirmiş gelenek ve törelerin değiştirilmesi konusunda bilgilendirmek.

Kaynak: (Dibie ve Dibie, 2012: 110).

Kadının güçlenmesi ve kalkınması için dünya genelinde uygulanmaya çalışılan politikalar Tablo 1'de sıralanmıştır. Eşit ücret hakkı, eğitimde eşitlik, toplumun geleneklerinden sıyrılabilmesi için bilinçlendirmek, cinsel ayrımcılığın önlenmesi, işyerinde tacizin önüne geçebilmek, kadınların meslek edinmesine teşvik edilmesi bunlardan bazılarıdır.

Gelişmiş toplumlarda birçok politika uygulanabilmiş ancak az gelişmiş toplumlarda henüz bunların hepsi hayata geçirilememiştir.

Günümüz dünyasında emperyalizm, küreselleşmeyi sağlamaya çalışan sermayeyi dağıtmak ve parçalamak için her türlü engeli feminizmin önüne koymaktadır. Önüne koymaya çalıştığı bu engelleri kısaca ifade etmek gerekirse homojenleşme, merkezden dağılma, ötekileştirme ve yeniden kimlik tanıma politikaları olarak düşünülebilir. Ulusal ve uluslararası anlamda sömürüyü küreselleştirme çabaları aslında tek bir idare, tek bir merkez, tek otorite yani tek biçim ve örnek bir kitle oluşturma homojenliğin başarılı bir ürünüdür. Bu küresel yapının içerisinde ikinci bir mekanizma vardır ki bu mekanizma insanların yeni kimlik oluşturmalarına yol açar. Bu aidiyetler cemaatleşme üzerine kurulmuştur. Özdeş kimlik üzerine oluşturulan bu cemaatler kendilerinden olmayanları ötekileştirir. Bu ötekileştirme işleminin amacı ise asıl düşmanı görünmez kılmaktır. Bu noktada feminizmin savunmuş olduğu düşünceler, bakış açısı ve örgütlenme biçimi asıl düşmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Homojen ve çeşitliliğin sağlandığı, ayrımların yapılmadığı bir örgütlenme biçimi, ataerkil yapıların, iktidar sistemlerinin, sömürü olanaklarının ortaya çıkmasını ve görünmesini rahatlıkla sağladığı görülmüştür. Feminizm çalışmaları disiplinler arası yaklaşımı ifade eder. Doğası gereği diğer disiplinlerden beslenen feminizm aynı zamanda onları da beslemiştir. Sadece cinsiyet ayrımcılığı değil sınıfsal farklılıkların yeniden üretilmesinin ve doğallaştırılmasının karşısında durması da bu beslenmeden kaynaklanmıştır. Çeşitliliği öngören feminizm, sosyal bilimler ve toplum bilimi için bir ilerleme olmuştur. Hiçbir teorinin tek başına bir ilerleme kat edemediği, yeni olanaklar sunamadığı dünya artık bilim insanları tarafından kabul görmüştür. Feminizmin bu noktada disiplinler arası yaklaşımı ve farklılıkları bir arada bulunduran yapısı ile güçlü bir duruşun da örneğidir.

1.1.Dünya Savaşlarında Kadının Yeri

İnsanlık tarihi hakkındaki temel verilerin M.Ö. 10000 yılına kadar indirildiği görülmektedir. Oldukça kısıtlı bilgiler ile birinci Neolitik Dönem olarak adlandırılan bu dönemde avcılık, toplayıcılık ve ilkel şekilde yapılan tarıma geçilmiştir. Bilim bu dönemde yaşamış toplumları barışçıl ve dağınık olarak ifade etmiştir (Michel, 1993: 11- 16). Bu dönemde kadınlar ve erkekler arasında üstünlük görülmemiştir ve yaşama eşit olarak katılmışlardır.

MÖ. 6000-3000 yılları arası Orta Neolitik Dönem'de yerleşik hayata geçilmiştir. Bu dönemde tarlalarda saban ile üretime geçilmiş ve özel mülkiyet anlayışına sahip olunmuştur. Özel mülkiyete geçilmesi ile kadının ikincil konuma geçmeye başlamasının temelleri atılmıştır (Michel, 1993: 22). Tek tanrılı inanç sistemi ve felsefi akımlar kadınların ikincil olmasına, kadın ve erkeğin eşit olamayacağına ve insanlığın devamının erkekten geldiğine vurgu yaparak ataerkil toplumun ana taşları oturtulmuştur. Artık toplum içerisinde var olan bütün kuramlar ataerkil biçimde inşa edilmiştir. Kadınların ev içerisinde sorumlu olduğu alan yemek pişirmek, çocuk doğurmak ve ev işleri ile ilgilenmek olduğundan erkekler kadar sosyal hayatta aktif rol alamamışlardır (Kolay, 2015: 5).

Aydınlanma dönemi artık kadının hak mücadelesine başladığı dönem olmuştur. Özellikle Fransız İhtilali ile birlikte insan haklarına yapılan vurgu ile kadınlar da seslerini duyurma şansı bulmuşlardır. Kadınlar başta eğitim hakkı olmak üzere birçok konuda erkeklerle eşit hak talep etmeye başlamışlardır (Michel, 1993: 46). Kadınların başlatmış olduğu bu mücadele 19. yüzyılda feminizm adını almış ve artık bir kuram adı altında mücadele devam etmiştir.

28 Haziran 1914 tarihinde 1. Dünya Savaşı başlamış ve o gün Avrupa halkı, bu savaşın çok kısa süreli olacağını hatta askerlerin 1915 yılından önce evlerine döneceğini düşünmüşlerdir. Ancak savaş eskiden olduğu gibi sadece erkeklerin savaşı olmayacak,

kadınların da birebir ya da dolaylı olarak katılmak zorunda kalacakları uzun süreli bir cihan harbi olacağı gün geçtikçe ortaya çıkmıştır. 1. Dünya Savaşı'na dünyanın bütün ülkeleri dâhil olmasa da savaş tüm kıtaları etkisi altına almıştır. Dünya savaşına katılan bütün ülkeler varlıklarını, ekonomilerini, üretimlerini, insan kaynaklarını hatta kadınlarını bile savaş için seferber etmek zorunda kalmışlardır (Karakışla, 2015: 17). Bu savaş sadece düşman ordusuna karşı değil düşman halkına karşı da verilen bir savaş olmuştur.

1.Dünya Savaşı'nın başlaması kadının iş hayatına atılmasının başlangıcı olmuştur. Erkeklerin savaşa katılması sebebi ile kadınlar çalışmak ve evde bulunan yaşlılara, çocuklara ekonomik olarak destek olmak zorunda kalmışlardır. Ancak bu dönemde kadınlara ödenen ücretler erkeklere ödenen ücretlerle aynı olmamış, daha cüzi rakamlar ile kadınlar çalıştırılmıştır. Kadınlar bu duruma karşı çıkmış ve 1918 yılında imzalanan Versailles Antlaşması ve Milletler Cemiyeti'ne (MC) "eşit işe eşit ücret" ilkesini koydurmayı başarmışlardır (Kolay, 2015: 6). Ancak bu gelişmelerin sonunda savaşın sona ermesiyle birlikte savaştan dönen erkeklerin çalışma durumu ortaya çıkmıştır. Kadınlar işlerinden çıkarılarak yerlerine erkeklerin istihdam edilmesi başlamıştır. Bu dönemden sonra ev hanımlığı, çocuk bakımı ve ev işleri yüceltilerek kadınların kamusal alandan dışlanmaya başlaması, çalışma hayatına başlayan kadınlar için kabul etmesi zor bir durum olmuştur.

1. Dünya Savaşı küresel anlamda birçok parametrenin değiştiği bir dönüm noktası olmuştur. Kadınların dahi hem çalışma hayatında hem de toplumsal yaşamda bu kadar değişimi deneyimleyecekleri bir alan oluşacağı düşünülmemiştir. Sosyo-ekonomik nedenlerle ekonomik alandaki sınırları belli olan kadınların, savaşlarla ortaya çıkan iş gücü açığı ile zaman içerisinde erkeklerin yaptıkları işlere hâkim olmaları ve daha önce hiç bilmedikleri siyaset, hukuk, tıp gibi birçok alanda kendilerini göstermeleri kadınların hak taleplerinin yaygınlaşmasını kolaylaştırmıştır.

Sanayileşebilen ülkeler, sanayilerini, üretimlerini ve teknolojilerini ucuz iş gücü ile daha da büyüterek başarılı olma yolunda ilerlemişlerdir. Daha önce geleneksel işler ile ilgilenen kadınlar 1. Dünya Savaşı'nın başlaması ile geleneksel işlerinden olsalar da ancak bu durum kadınlar açısından hiç bilmedikleri sektörlerle tanışmalarına yol açmıştır. Ulusal devletlerin ve özel şirketlerin savaşa giden erkeklerin yerine çalıştırabilecekleri kitle kadınlar olmuş ve dolayısıyla kadın istihdamı hızla artmıştır. Kadınlar savaş öncesinde de birçok sektörde çalışmış ancak bu işler tekstil ve mutfak işleri gibi kadına yapıştırılmış meslekler olarak görünmüştür. Savaşın getirmiş olduğu büyük yıkım, erkeklerin geri dönmemesi gibi sebepler savaştan itibaren kadınları sanayi, savaş sanayi, sağlık hizmetleri gibi birçok alana kitleler halinde çalışmaya itmiştir. Diğer yandan postacılık, ofis işleri, ulaşım, kara yolları gibi birçok alanda devlet istihdamı da sağlanmaya başlamıştır (Monteiro, 2016: 111-113). Toplumsal cinsiyet ayrımı hala devam etmiş olsa bile, kadınlar erkeklerin yapabilecekleri birçok işi yapabileceklerini göstermiş ve bu durum kadınların zaferi olmuştur.

Kadınlar, 19. yüzyıl boyunca eylemlerde, grevlerde yer almış hatta birçok alanda militan olarak bile görünmüşlerdir. Bu duruma rağmen kırılgan, uysal ve yapıcı olarak bilinen kadınlar savaş dönemlerinde mücadeleci yapılarını ön plana çıkarma şansını yakalamışlardır. Kadınlar erkeklerin gölgesinde olmadan hayatlarını devam ettirebileceklerini, yaşamı sürdürebilmek için gerekli her türlü mücadelenin altından kalkabileceklerini kanıtlamışlardır. Dolayısıyla hareket özgürlükleri, ekonomik bağımsızlıkları ve kamusal alanda görünürlükleri artmıştır (Atamaz, 2014: 36).

Kadınlar savaşın getirmiş olduğu yıkımla mücadele ederken hem özel alanda hem de sosyal alanda hak arama mücadelelerine devam etmişlerdir. İşçi hareketleri içerisinde görünürlükleri çoğalmış ve sendikalaşma oranı da hızla artmaya başlamıştır. Feminist hareket

savaşın ikinci yılından itibaren da çok yükselmiş ve kadınlar ücret artış talebi başta olmak üzere taleplerini grevler ve eylemler ile duyurmaya çalışmıştır (Atamaz, 2014: 36).

Women's Land Army (WLA) İngiltere'de 1915 yılında dönemin Tarım Bakanı Roland Prothero tarafında kurulan sivil bir örgütlenmedir. Bu örgütün kurulma amacı savaşa katılan erkeklerin yerine tarım işinde çalışacak kadınları bu işe çağırmak olmuştur. İngiltere'de "Land Girls" olarak bilinen bu organizasyon istediği başarıyı elde etmiş ve savaş döneminde tarımsal üretime büyük katkı sağlamıştır. WLA'lar olumlu sosyolojik ve psikolojik etki bıraktığı tespit edilmesi üzerine aynı örgütlenmeler Avustralya ve Amerika'da da gerçekleştirilmiştir. Sadece İngiltere'de 6 milyon erkeğin savaşa gittiği, dünyanın en büyük buhranlarından birinin yaşadığı dönemde gıda talebinin karşılanması amacı ile kurulan örgütler kadınların da savaşın bir parçası haline gelmesine neden olmuştur. Bu örgütlenmeler ile tarım sektöründe 260.000 kadın tarım işçisi olarak, 20.000 kadın da kendi hesabına tarım alanında üretime destek olmuştur. Büyük çiftçilerin bu duruma tepkili olmasına rağmen tarım ve ticaret bakanlarının yoğun bilgilendirmeleri sonucunda örgütler her üç ülkede de başarıya ulaşmıştır. Örgüt İngiltere'de savaşın son bulmasıyla 1919 yılında dağılmıştır (Anderson, 2014: 5).

20 yıl sonra 2. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla tarım bakanı WLA' lara yeniden oluşum çağrısında bulunmuştur. Ancak orduya da çağırılan kadınlar üniforma giymeyi evden kaçma fırsatı olarak gördükleri için orduya katılmayı tercih etmişlerdir. Kendi bölgesinde kalan kadınlar devlete asker olarak hizmet vermekten daha iyi gördükleri WLA'lara katılarak savaş dışı hizmetlerine evlerine yakın çiftlik ve arazilerde çalışarak katılmışlardır. WLA'lar sığır bakım, ormancılık, kerestecilik, tarım işleri gibi yetkinlikleri olan birçok alanda görevlendirilmiştir. Orduya katılan kadınların ise ne zaman dönecekleri belli değildir (Anderson, 2014: 6).

Orta Neolitik Çağ itibari ile saban ile tarım yapılmaya başlanması kadın ve erkek eşitsizliğinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Erkeğin güç ve zor olan saban ile tarla işine yönelmesi kadını ev içi hayatla sınırlamıştır (Atay, 2004: 16). Ancak bilindiği gibi kadın ata binen, silah tutan, savaşan ve avlanan biriyken ev içi hayatına itilmiştir. Kitlesel savaşların başlaması ile kadınlar tekrardan iş hayatına girmiş fakat erkeğin kadın karşısındaki üstünlüğü devam etmiştir (Akgül, 2011: 17). WLA'larda da görüldüğü gibi kadınlar savaşmış olsalar bile erkeklerin üstünlüğü devam etmiştir. Bu dönemde ABD başkanı Wilson'un muhalefetleri tarafından kadın gücü ve kadınların bu işlere uygunluğu, kadınların sağlığı üzerindeki etkisi çokça sorgulanmıştır.

Avrupa'da savaşın kadınları hem orduda hem de geride hizmet vererek özgürlüklerini kazanmışlar ancak ikincil durumda olmaktan kurtulamamışlardır (Anderson, 2014: 25). Avrupa'da 1.ve 2. Dünya Savaşları'nda bu durumlar yaşanırken Osmanlı Devleti'nde ilk kadın hareketleri 2. Meşrutiyet'in getirmiş olduğu özgürlük ortamlarında başlamıştır. Batıda olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de ilk olarak kadın dernekleri kurularak gerçekleşmiştir. Savaş yıllarında ise bu kadın derneklerinin sayısı hızla artmıştır. Kadınlar Balkan Savaşları'nda, 1. ve 2. Dünya Savaşları'nda orduda, iktisadi alanda, tarımda ve birçok alanda görev üstlenmişlerdir (Çakır, 2011: 87-103).

1. Dünya Savaşı hem ekonomik hem de insan kaynağı açısından Osmanlı Devleti ve aslında bütün dünya için çok büyük kayıplara neden olan bir savaş olmuştur. Erkeklerin cephede olması nedeni ile bütün yük ve sorumluluk kadınlara kalmış ve kadınlar bugüne kadar bilmedikleri işler ile tanışmak zorunda kalmışlardır. Kocası esnaf olan kadınlar dükkânları açmaya devam etmiş, berberlik, terzilik, kunduracılık gibi birçok işi öğrenmişlerdir. Bu dönemde zanaatkâr olan kadın sayısı artmıştır. Kırsalda yaşayan çiftçi olanlar sabanları kullanmış, ürettikleri mahsulleri şehir merkezlerine getirerek satmak için

kadınlar pazarını oluşturmuşlardır. Kadınlar erkeklerden daha az ücrete çalıştırılmış, kendiişlerini yapanlar daha az ücret kazanmıştır. Ancak buna rağmen Kadınları Çalıştırma Cemiyeti İslimiye'sinin İstanbul'da bulunan ilanlarına 14000'den fazla başvuru yapılmıştır (Sarısaman, 1997: 695).

Kadınları Çalıştırma Cemiyeti 1916 yılında kurulmuştur. Cemiyet eşini kaybedip dul kalan kadınların iş bulmasına, bekâr olanların evlenmesine yardımcı olmuştur. Geleneklerden dolayı evlilik kurumuna önem verilmiş 21 yaşını geçip evlenmek istemeyen kadınların cemiyet ile ilişkisi kesilmiştir. Kimsesiz çocuklar ve kadınlar için barınacak yerler tahsis etmiştir (Sarısaman, 1997: 695). Cemiyet sadece taşrada ve tarım sektöründe değil, İstanbul'da da kadınların çalışmasına olanak sağlayan projeler hayata geçirmiş ve Osmanlı da ilk kez kadınlar iş hayatına atılma şansı bulmuştur. Cemiyetin kurucuları arasında tek bir kadın yer almamıştır. Cemiyetin kurulmasındaki asıl amaç, savaş öncesinde çalışma deneyimleri olmayan ve eşlerinin boyunduruğu altında yaşayan kamusal alana katılımı hiç olmayan ya da kısıtlı bir şekilde katılabilen Müslüman Osmanlı kadınlarının kendilerine ve ev halkına bakabilmek ve namuslu bir şekilde hayatlarını sürdürebilmeleri için istihdam sağlamak amacı gütmek olmuştur. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman Osmanlı kadınlarının fuhuş sektöründe çalışması ya da bunu ifade eden işlerde çalışması oldukça ağır bir suçtur (Karakışla, 2015: 55-62). Yaşanılan savaş ortamı cemiyetin de ortak çalışması ile birinci kadın işçi taburunun oluşturulmasına zemin hazırlamıştır (Sarısaman, 1997: 695).

Kadınlar savaş dönemlerinde mağdur olmakla birlikte görev ve sorumlukları da artmıştır. Savaş sırasında erkeklerin büyük oranda askere alınması sebebiyle kadınlar erkeklerden boşalan rolleri üstlenmek zorunda kalmışlardır. İşçi taburu kurulurken çalışma hayatında aktif rol almaya başlayan kadın için yönetim kadınlara bırakılmamış ve erkekler tarafından yönetilmiştir.

Resim 1: Kadınlar Birinci İşçi Taburu[2]

Kadın İşçi Taburu kuruluşları 1916 yılında başlamış ve başına Yüzbaşı Cavid Hilmi Bey getirilmiştir. Tabura alınacak kadınların temini için muhtarlardan ve din adamlarından halkı bilgilendirmesi istenilmiştir. Müracaatta bulunacak kadınlarda din ve milliyet gözetmeksizin aranacak şartlar şu şekilde sıralanmıştır (Sarısaman, 1997: 697).

- 18- 40 yaş arası
- Kucakta taşınır çocuğunun olmaması
- Aşı belgesinin bulunması
- Namuslu ve iffetli olduğunu gösteren mahalli idarelerden alınacak belge
- Herhangi bir rahatsızlığının bulunmaması ve işçiler için ağır şartlarda çalışabilecek durumda olması, memur ve kâtiplerin okuryazar olması.

[2]Sadık Sarısaman, Bkz: Birinci Ordu Birinci Kadın İşçi Taburu, "I. Dünya Savaşında bütün dünya gibi Osmanlı da çok kayıp vermiştir. Erkek nüfusun orduda görev alması ile istihdamın sağlanması ve kıtlık yaşanmaması için devlet kadınları göreve çağırmıştır. Bu görev daha önce erkeklerin yaptığı ancak savaş sırasında kadınların boşluğu dolduracakları işleri ifade etmektedir. Kadınları çalıştırma cemiyetinden destek alınması ile birinci ordu komutanlığı bünyesinde oluşturulan Birinci Kadın İşçi Taburu bu yaklaşımlarla ortaya çıkmıştır".

İlk zamanlar erkek askerler düzeni sağlarken zaman içerisinde kadınlar yetenekleri ve becerileri doğrultusunda yönetim dâhil her alanda yetki sahibi olmuşlardır. Maaşlar fabrika işçilerine göre iyidir. Kadınlar tarlada ürün ekmek ve toplamak, karayollarında ağır işlerde çalışmak, marangozluk, terzilik, muhasebecilik ve kâtiplik gibi birçok alanda görev almıştır. Askeri eğitimden muaf tutulmuşlar ancak belirli programlar dâhilinde adabı muaşeret, 'amirleri huzurunda idare-i kelam' eğitimleri almışlardır. Benzer bir uygulama dördüncü ordu bünyesinde de gerçekleştirilmiştir. Çukurova tarım iş gücü açığı bu şekilde çözülmüştür (Sarısaman, 1997: 699). 1919 yılında işçi taburu resmi olarak feshedilmiştir. Cemiyet ise 1923 yılında politik ayrışmalar sebebi ile dağılmıştır.

2. Dünya Savaşı'nda ise taraflar savaşta üstünlüğü sağlayabilmek için bütün halkları savaşın içine dâhil etmişlerdir. Kadınlar hiçbir savaşta dünya savaşlarında aktif oldukları kadar aktif olmamışlardır. Bazen cephede yer almak zorunda kalmışlar, bazen hemşire, bazen erkeklerin savaş öncesi yaptıkları işleri devralmışlardır. Adolf Hitler'in Sovyetler Birliği'ni işgal etmek için ordusuna emir vermesi ile başlayan Sovyet seferberliği, Sovyet kadınların tarım, sanayi, ulaştırma, sağlık, eğitim gibi birçok alanda aktif hizmet vermesine yol açmıştır. Ayrıca kadınlar orduda keskin nişancı, pilot, şoför, tank mürettebat üyesi, makinalı tüfekçi ve birçok askeri alanda hizmet vermişlerdir. Aynı zamanda Alman ordularına karşı gerilla savaşı yürüten kadınlar da mevcuttur (Çakı ve Gülada, 2018: 160).

Savaşın en büyük trajedileri kadınlar ve çocuklara yaşatılanlardır. Bütün savaşlar yıkımdır ancak sivil halkı hedef alan savaşlar soy bağlarının bozulmasına, kıyıma, insanlık suçlarının yaşanmasına neden olmuştur. Sovyetler, kötü gidişatta olan savaşı tersine döndürüp başarı kazanmaya başlayıp Berlin'e girmeleri ile insanlık trajedileri yaşanmaya başlanmıştır. Tecavüz edilen, katledilen, işkencelere maruz kalan ve kaçırılan kadınlar savaşın ikinci yüzü olarak tarihe kaydedilmiştir. Nazi Almanya'sının Yahudi kadınlara yapmış olduğu

soykırımların neredeyse aynısı Kızıl Ordu tarafından Alman kadınlarına yapılmıştır. Savaşın bitmesi kıtlık ile boğuşan Alman kadınların artık karınlarını doyurabilmek için Sovyet askerleri ile çıkmalarına neden olmuştur.

Sovyetler ve Almanya'da bu durumlar yaşanırken Amerika 10 milyon erkeği askere almış, 6 milyon kadına da istihdam sağlamıştır. 1940 yılı itibariyle 45 milyon çalışanın 11 milyondan fazlasının kadınlardan oluştuğu saptanmıştır. 1945'den itibaren ise bu rakam %33'leri aşmış durumdadır. Kadın işçiler en çok imalat sanayisinde çalışmıştır. 1942 yılında silah sanayisinde çalışan işçilerin %54,4' ünü kadınlar oluşturmuştur. Bu durum 1960 yılına kadar bu şekilde devam etmiştir (Goldin, 1989: 1-3).

İngiltere kadınlara zorunlu askerliği getiren ilk ülke olmuştur. Kadınlar orduya katılmak zorunda, katılmak istemeyenler ise çalışmak durumunda kalmıştır. Bu kurala uymayı reddeden kadınlar 5 pound günlük para cezasına mahkûm edilmiştir. 1941 yılında her 14-49 yaş arası kadınların 4/5' i istihdam edilmiştir (Goldin, 1989: 1-3).

2. Dünya Savaşı'na Türkiye girmemiş olsa bile insan kaybını yaşanmıştır. Bu durum sosyo-ekonomik etkileri beraberinde getirmiştir. Savaşta yaşamış olduğu tarafsızlık politikası ilerleyen dönemlerde Türkiye'nin yalnız kalacağı endişesini ortaya çıkarmıştır. Sovyet tehdidi Türkiye'nin batıdan destek almasını zorunlu kılmış bu nedenle batılılaşma ve modernleşme hız kazanmıştır. Köy enstitüleri kurulmuş kadınların okuma yazma bilmesi sağlanmıştır. Ayrıca bu enstitüler de ziraat gibi alanlarda kısa süreli eğitimler vermişlerdir. Modernleşme hareketleri ile kadınların istihdamı sağlanmaya çalışılmış ancak dünyada var olan küresel sıkıntılar ve ekonomik buhranlar sebebi ile çok fazla yol kat edilememiştir (Polat, 2018: 26).

Japonya'da ise bir insanlık dramı yaşanmış, rahatlatıcı kadınlar adı altında Japon askerlerinin cinsel ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla askeri genelevler kurulmuştur. İşgal

ettikleri bölgelerden getirdikleri Koreli, Çinli, Filipinli, Endonezyalı ve işgal ettikleri bölgelere daha sonra gelen Hollandalı, İngiliz, Fransız ve Belçikalı yaklaşık 200.000 kadının çalışmak zorunda bırakıldığı utanç evleridir. 2015 yılı itibari ile Japonya yaşatmış olduğu bu dramı kabul etmiş ve halen yaşamakta olan mağdurlara tazminat ödemiştir (vicdaniret.org: E.T.15.12.2019).

1.2. Sanayi Devriminde Kadın Nerede?

Sanayi Devrimi insanlık tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olarak tarihe geçmiştir. Endüstri ile birlikte insan gücüne dayalı yapılan işlerin neredeyse tamamı makinalarla yapılmaya başlanmıştır. Toplumlar tarım toplumu olmaktan sanayi toplumu olmaya başlamıştır (Güzel, 2014: 157). Sanayi Devrimi'nde büyük makinaların evlere sığmaması büyük fabrikaların yapılmasına ve bu fabrikalarda çalışanların haklarının olmaması kadın ve çocukların günlük 20 saati bulan çalışmalarına neden olmuştur.

Sanayi Devrimi ilk olarak İngiltere'de ortaya çıkmış daha sonra Avrupa, Amerika ve Japonya'ya ve en sonunda ise bütün dünyaya yayılmıştır. Makineleşme ve ortaya çıkan işçi açığı köylerden kentlere göçü başlatmıştır. Böylelikle bireylerin yaşam kalitesi yükselmiş, daha önce zenginlerin tükettiği ürün olan kahve, şeker, çay gibi ürünler artık orta sınıfın tüketmeye başladığı ürünler olmuştur. Sömürge devletler sömürdükleri ülkelerden getirdikleri malları işleyerek dünyaya pazarlamışlar, böylelikle taşıma sektörü de gelişmiş buharlı makinalar, buharlı gemiler üretilmiştir. Avantajları yanında işçilerin haklarının olmaması en çok kadınların ve çocukların ezilmesine yol açmıştır.

Sanayi Devrimi insan ve diğer canlıların gücüne dayanan üretimden makinaların seri şekilde üretim yapabilmesini ifade eden yeniliklerdir. Bu yeniliklere birçok olay etki etmiştir. Fransız Devrimi, Sanayi Devrimi'nin gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Bu dönemde

Avrupa da, İngiltere ve Almanya da çok büyük dinamizm gerçekleşmiştir. Doğudan getirilen kaynaklar ve teknik batı tarafından işlenmiş ve geliştirilmiştir. Yaşanan bilimsel ve teknolojik gelişmeler ile Fransız İhtilali'nden sonra başta İngiltere olmak üzere burjuva sınıfı güçlenmiş, İngiltere, Fransa ve Almanya'da hızlı bir değişim süreci yaşanmaya başlanmıştır (Güzel, 2014: 158). Bu yaşanan hızlı değişim yeni fabrikaların açılmasına, seri üretimlerin başlanmasına, emeğe dayalı olan ürünlerde çok fazla olan fiyatların seri üretimle en aza inmesine zemin hazırlamıştır. Böylelikle kırsalda yaşayan bireyler kentlere göç etmeye başlamış ve kadınların ve çocukların da ev ekonomisine katkı sağlaması gereklilik haline dönüşmüştür.

Kadınların iş gücü olarak çalışma hayatında yer almaya başlamaları Sanayi Devrimi ile başlamıştır. Herhangi bir sanayi kolunda iş gücü olarak istihdam edilen bireylere işçi denilmekte ve bu kavram Sanayi Devrimi'nden itibaren erkeklerin yanında kadınlarında istihdam edilmesi olarak kavramlaşmıştır (Özaydın, 2015: 8). Kavramdan da anlaşılacağı gibi kadınların iş hayatına başlamaları, hakların erkeğin altında, ikincil olarak verilmesi eşitlik ilkesinin olmadığını göstermektedir.

Sanayi Devrimi'nden önce tarım toplumlarında kol ve kas gücüne dayanan işlerin ağırlıklı olması ve bu nedenle erkeğin bu ağır işler için tercih ediliyor olması toplumlara miras kalmıştır. Kadının ev içerisindeki işlerle ilgilenmesi erkeğin ise para ve ekmek kazanan model olarak algılanması, kadının iş piyasasında ikincil plana atılmasına neden olmuştur (Özaydın, 2015: 10). Evde halı dokuma, tarlada her türlü ekim ve hasat işlemleri yapma gibi işleri icra eden kadınlar Sanayi Devrimi'nden sonra fabrikalarda işçi olarak çalışmaya başlamış ancak muhafazakâr kesim tarafından bu durum çok kabul edilmemiştir.

Sanayi Devrimi'nden sonra çalışmaya başlayan kadın erkeklerle eşit haklara sahip olmamakla birlikte da fazla çalışmasına rağmen daha az ücret almıştır. Sanayi üretimi

içerisinde asli bir unsura dönüşen kadın işçiler ev ve iş hayatı arasında sıkışıp kalmışlardır. Kadın emeği sanayileşme ve küreselleşme ile birlikte kendisine yer bulmuştur. Devlet tarafından kadınların ev ve iş hayatlarındaki çalışma süreleri, aldıkları ücretler desteklenmiştir. Yaşanan bu durumu Avrupa'daki muhafazakâr rejimler, güçlü bir sigorta koruması ile düzenlemiştir. Sosyal demokrat rejimler ise bu durumu evrensel refah standartları oluşturarak hak ve eşitlik ilkeleri ile çözmeye çalışmıştır. Liberal Refah Rejimleri üretkenlik ve verimliliğin esas alındığı çalışma hakkı üzerinden sorunları çözme yolunu bulmuştur. (Özaydın, 2015: 5).

Osmanlı Dönemi ve Türkiye Cumhuriyeti olmak üzere kadının çalışma hayatına değinilmiştir fakat kadının aktif çalışma hayatı Sanayi Devrimiyle başlamıştır. Osmanlı Dönemi'nde kadınlar kırsalda, pazarda ve dükkânlarda etkin bir biçimde rol almışlardır. Aile içerisinde önemli bir yeri olan Osmanlı kadının ekonomik hayattaki varlığı sanayi inkılabının gerçekleşmesi ve atölyelerin kapanması ile sekteye uğramıştır. Kapanan atölyelerde el emeğiyle çalışan kadınların eve kapanması bu durumda kaçınılmaz olmuştur. Aynı dönemde yaşanan Celali İsyanlar nedeniyle köyden kente göç edilmesi kadınların tarım ve hayvancılık işlerini bırakmalarını da beraberinde getirmiştir.

Kentlerde nüfusun çoğalması işsizlik oranını artırmış ve kadınlar artık ev işlerine yönelmiştir. Geçimini sağlamak zorunda kalan kadınlar deneyimsiz olduklarından beden gücü olan işlere yönelmişlerdir. Ancak bu kadınlar toplumsal hayattan uzaklaştırılmaya çalışılmış ve birçok engel önlerine çıkmıştır. Kadının bu işlere yönelmesi bazı gurupları rahatsız etmiş, bu nedenle de birçok ferman çıkarılmıştır. Buna rağmen kadınların uzmanlık alanı olan birçok iş yine kadınlar tarafından yürütülmüştür. Osmanlı devlet yapısından kaynaklanan kurallara istinaden kadın ve erkeğin aynı mekânlarda bulunamaması gerektiğinden eğitim, sağlık gibi alanlarda kadınlar çalışmaya ve uzmanlaşmaya devam etmişlerdir (Dingeç, 2010: 24).

Üretime doğrudan katılan kadınlar tarlalarında ürettikleri meyve-sebzeleri, hayvansal ürünleri ve evlerinde el emekleriyle yaptıkları örgüleri "kadınlar pazarı" olarak adlandırılan yerlerde satarak ev ekonomisine katkıda bulunmuşlardır. Bu pazarların satıcılarını ve müşterilerini kadınlar oluşturmuştur. Bu ticari alanlar hem kırsallarda hem de şehir merkezlerindedir. Bu durum Osmanlı Devleti'nde ticari alanda da kadınların varlığının büyük bir göstergesi olarak düşünülebilir. Hürrem Sultan'ın öncülüğünde kurulan Haseki Dârüşşifa ve yakınında bulunan pazar bunların en önemlisidir. Bu pazarlar kadınların üretmekte oldukları ürünlerini nakde çevirmelerinde en önemli alan olmuştur. Aynı zamanda bu pazarlar müşterinin arz talep dengesine göre kurulmuştur. Üretilen ürünler israf edilmemiş müşterilerin talepleri diğer hafta karşılanarak döngünün devamı niteliğinde olmuştur (Ertuğrul, 1994: 125). Bu pazarlar günümüzde de birçok ilde Osmanlı döneminden farklı olarak hem erkek hem de kadınların müşteri olarak bulunmalarıyla devam etmiştir. Kentlerde yaşayan ve çalışmak zorunda kalan kadınlar ise genellikle ev hizmetçiliği yaparak geçimlerini sürdürmüşlerdir. Ancak sadece sosyalleşmek için bir iş yapmak isteyen kadının iş bulması neredeyse imkânsızdır. Hamamlarda, düğünlerde, kuaförlerde ve güzellik işi yapan mekânlarda kadınlar sadece kadınlara hizmet verecek şekilde iş sahibi konumundadır. İşçi olarak imalathanelerde çalışan kadınlar bulunsa da özellikle tekstil atölyelerinde çalışan işçilerin çoğunluğunu kadınlar oluşturmuştur.

Osmanlı da eğlence hayatından geçimini sağlayan kadınlar da bulunmaktadır. Eğlence anlayışı içerisinde para kazanmaya çalışan çingene ve Yahudi kadınlar evlerde, kentlerin dışında kurulan çadırlarda, dans ederek ve şarkı söyleyerek geçimini sağlamaktadır. Osmanlı kadınlarının Osmanlı geleneklerinde eğlence sektöründe çalışmaları yasak olduğundan dolayı bu işler gayri Müslimler tarafından yapılmaktadır. Dans ve eğlence anlayışı fuhuş ile aynı düşünüldüğünden İslam toplumlarında hoş karşılanmamaktadır. Erkeklerin ve kadınların

evlilik dışı ilişkilere girmesi, aile yapısının bozulması neden olduğundan bu ilişkiler yasaklanmış ancak buna rağmen bu işi meslek edinmiş Gayri Müslim kadınlar tarafından yapılmıştır

(Dingeç, 2010: 22). Osmanlı geleneğinde de görüldüğü gibi diğer toplumlar kadar olmasa da kadınlar sosyal yaşamın içerisinde bulunmuşlardır. Özgür kadınların Osmanlı'da iş bulmaları çalışmak zorunda olan kadınlara nazaran daha kısıtlıdır. Nedeni ise ihtiyacı olmayan bir kadının ev temizliği, güzellik merkezi gibi bireylere hizmet veren yerlerde çalışması oldukça zor ve toplumsal olarak kabul edilen bir durum olmamasıdır.

Cumhuriyet Dönemi başlarında da kadının çalışma hayatı Osmanlı Dönemi'nden çok farklı olmamıştır. İmparatorlukta olduğu gibi Cumhuriyet Dönemi'nde de kadın işçiler halı dokumacılığı, tekstil, dokuma sanayi, içki, tütün gibi sanayi üretimlerinin yapıldığı fabrikalarda çalışmışlardır. Yaşanan devrimler kadınların artık daha çok alanda hizmet vermesini sağlamış en belirgin kadının çalışma hayatı ise ikinci dünya savaşı ile ortaya çıkmıştır. Bu dönemden itibaren köyden kente başlayan göç olayı ile kadınlar şehirlerde birçok iş kolunda çalışmaya başlamıştır.

Genel anlamda dünyada kadınların çalışma hayatı hep var olmuştur. Ancak Sanayi Devrimi ile kadınlar daha önce yapmakta oldukları ev ve atölye işlerinden çıkarak, sanayi makinalarının bulunduğu daha büyük alanlarda çalışmaya başlamışlardır. İlk başlarda hiçbir hakkı bulunmayan kadın ve çocuk işçiler çok kötü ve zor şartlarda çalıştırılmışlardır. Dünya savaşlarının başlaması, ulus devletlerin kurulması, rejimlerin değişmesi ile kadınlar seçme seçilme haklarını elde etmiş ve devamında birçok sosyal haklar erkekler ile aynı konuma getirilmiştir. Ancak batıda sağlanmaya çalışan bu durum henüz doğuda ve dünyanın birçok üçüncü sınıf toplumlarında tam anlamı ile sağlanamamıştır.

Ortadoğu'da baskıcı rejimlerden ve savaşlardan kaynaklanan sorunlar kadınların yaşamak için çalışmak zorunda kalmalarına neden olmaktadır. Yaşanan savaşlar ve iç karışıklıklar arkasında milyonlarca eşi ölmüş kadın ve çocuğun yaşam savaşı vermesine, bu durumun insan haklarının ihlaline kadar varmasına neden olmaktadır (Ergün, 2018: 15). Kadınlar böyle bir yaşam içerisinde haklarını savunmak bir tarafa canlarını kurtarmak için bulundukları yerleri terk etmek zorunda kalmışlardır.

Öte yandan, tüm bu tarihsel gelişmeler kuşkusuz ki feminist hareketlerin teorik bir zeminde analiz edilebilmesi için yeterli değildir. Bir başka ifadeyle, tarihsel süreç içerisinde kadın, "farkının" farkına varmış olmakla beraber feminist hareketin uluslararası teoriler bağlamında analiz edilebilmesi için öncelikle Soğuk Savaş döneminin sona erimesi gerekmektedir. Uİ Disiplinin savaş, güç ve çıkarlar odağında şekillenmiş teorik "zihninden" sıyrılması bu durumda gereklilik arz etmektedir. Çalışmanın sıradaki bölümünde teorik feminizmin ortaya çıkışının ve argümanlarının daha iyi anlaşılabilmesi için bu çalışma açısından önemli görülen uluslararası teorilerine yer verilmiş olup, feminist teorinin varlığına uzanan teorik gelişim irdelenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM: ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNİN TEORİK GELİŞİMİ ve TEORİK FEMİNİZME UZANAN SÜREÇ

Bir sosyal bilimler disiplini olarak Uluslararası İlişkiler 'de yapılan her çözümleme, belirli ontolojik, bilimsel ve yöntemsel varsayımlara dayalıdır. Uluslararası ilişkiler teorileri, disiplinin tanımı, yapısı, öznesi, meseleleri konusunda farklı önerilerle karşımıza çıkarak, kendine özgü uluslararası ilişkiler gerçekliğini tanımlar. Her teori, temel konularda farklı ilgi ve önceliğe sahiptir (Ağcan, 2014: 79-80). Örneğin Realizm devlet temelli bir gerçeklik üzerinden temel varsayımlarını şekillendirirken, Feministler için cinsiyetin toplumsal inşası, disiplinin temel araştırma konularındandır.

Uluslararası siyasal gerçeklik kendiliğinden, dolaysız ve nesnel biçimde kendisini göstermez. Bu görevi yerine getiren teorilerdir. Gerçekliğin ve gerçeklik içindeki olguların ne olduğu teoriler ile ortaya çıkar. Genel anlamda ve uluslararası ilişkiler disiplinindeki tüm teoriler yüklerle gelir, belirli felsefi temellere sahiptir. Bu felsefi yaklaşımlar tarihi sosyal koşullar içinde şekillenir.

2.1.Uluslararası İlişkiler Disiplininde Teorinin Tarihsel Gelişimi ve Yapılan Temel Teorik Tartışmalar

Uİ Disiplini'nin 1.Dünya Savaşı sonrasında yaşanan tahribatın tekrarlamaması için yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Uluslararası arenadaki egemen aktörlerin diğer egemen aktörler karşısındaki hareket tarzlarını açıklamaya ve tahmin etmeye yönelik geliştirilen teorik yaklaşımlar felsefi temeller üzerine inşa edilmiştir.

İlk teorik yaklaşımlar Antik Yunan kaynaklı pozitivist bakış açısıyla planlanan hipotezlerle devletlerarası ilişkileri gözlemlenebilir gelişmeler dâhilinde açıklamaya çalışmıştır. Uİ Disiplini'nin ortaya çıkışına sebep olan gözlemlenebilir gelişmeler büyük bir oranla savaşlardır. Savaşlar; uluslararası sistemin aktörlerini dönüştürme ve devletlerarası düzeni değiştirme işlevlerinden dolayı birincil önceliğe sahip vakalar olarak değerlendirilmiştir. Bundan dolayı, Uİ Disiplini ortaya çıktığında doğrudan barış kavramıyla ilgilenmemiş savaşa odaklanmış ve savaştan beslenmiştir (Richmond, 2018: 1-4).

Uluslararası ilişkiler teorilerinin gelişimi üç büyük tartışma ile açıklanmaya çalışılmıştır. İlk büyük tartışma; iki büyük savaş dönemi içinde yer alan 'idealizm-realizm' arasında yaşanmış olup, asıl konusunu uluslararası barışın nasıl sağlanması gerektiği olmuştur. Bu tartışma, ayrıca realistlerin idealistler üzerindeki önceliğini belirleyen bir tartışmadır. İnsan doğasına ilişkin varsayımlarından yola çıkılan bu tartışmada, insan doğasını 'kötü' gören realizm, uluslararası politikayı bir güç ve çıkar mücadelesi olarak ele almıştır.

İkinci büyük tartışma ise gelenekselcilerle davranışsalcılar arasında 1950 ve 1960'lı yıllarda yaşanmıştır. Bu tartışmada ele alınan konu ise uluslararası ilişkiler teorilerinin nasıl bilimsel bir zeminde oturtulacağı olmuştur.

Son olarak üçüncü büyük tartışma ise 1980'li yıllardan itibaren pozitivistler ile post-pozitivistler arasında gerçekleşmiştir. Pozitivistler ile içerisinde feminist teoriyi barındıran post pozitivistler de tek tip evrensel kadınlık algısını reddederek ilerlemiştir. Daha çok her ne sebepten olursa olsun kadına uygulanan şiddet, cinsellik, kadının sahip olması gereken ekonomik özgürlüğü, gibi konularla ilgilenmiştir. Kadınların her konuda bilinçlenmesi esas alınmıştır. Amaç bu doğrultuda ilerlediğinden bu konu üzerinde yapılan eylemler ses getirmiştir (Özveri,2009:210).

2.1.1.İdealizm

İdealizm, uluslararası ilişkiler alanındaki temel yaklaşımlardan biri olmakla birlikle kökeni çok eskilere dayanmaktadır. Platon ve Aristo politika kavramını normatif/ontolojik açıdan ilk kullananlardır. Politikanın tanımı bu iki bilim insanına göre '*faziletli bir yaşam ve bu yaşamı mümkün kılan toplumsal düzeni sağlayacak bir araç'* olduğundan idealizmin de ilk aydınlarındandır. Sokrates'in yaşam için ideal olanın gücü elinde bulunduranlar olduğunu söylemesi idealizm düşüncesinden uzaklaşır. Bu düşüncenin ise güvenlik teorilerine yansıması insan kaynaklı düşmanlıkların ortaya çıkması ve bu davranışların da çevreden etkilenmesi ile olur. Çevre koşullarının daha uygun hale gelmesi ve beraberinde eğitim ile desteklenmesi insan davranışlarının da değişeceğine dikkat çeker. Aristo'nun teolojik düşüncesinde her şey doğal sonucuna göre incelenir. Aristo *'Poetica'* adlı eserinde 'akıllı bir adam gibi akıllı bir devlet de yaşamını en iyi bir sona göre tasarlamalıdır' der. İyi tasarlanmış bir yaşam doğru tasarlanmış bir yönetimle olacağından sonuç tehlikesiz bir yaşamı beraberinde getirecektir (Birdişli, 2011: 153-154).

İdealist teori 1 ve 2. Dünya Savaşları sonrasındaki ümit arayışlarında dikkatleri üzerine toplar. Bazen 'ütopyacılık' bazen akılcılık ve belki de liberalizm adı altında bahsi geçen idealizm 'olandan daha çok alması gereken ile ilgili düşünce sistemidir. Liberalizm akımına ve aydınlanma düşüncesine dayanan idealizm ilerleme ve akılcılık anlamındadır. Bu sebeple birey, zemininde iyi ve rasyoneldir (Uğrasız, 2003: 141). Şiddet, çatışma ve savaş gibi gerçekler sistematik hataların çıkış noktasıdır. Sistemin inşası ve de ortaya çıkabilecek savaşların önlenmesi için hukuk kurallarının geliştirilmesine ve uluslararası örgütlerin kurulmasına ihtiyaç vardır (Karabulut, 2014: 66).

1. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasında üst üste gelen sebepleri ateşleyen kıvılcım 28 Haziran 1914'de Avusturya- Macaristan veliahdı Fransız Ferdinand'ın Sırp milliyetçisi

tarafından Saraybosna'da öldürmesi olmuştur. Bu durum karşısında Avusturya'nın Sırbistan'a savaş açması, Rusya'nın, Sırbistan'ın ve Almanya'nın Avusturya'nın arkasına yer alması, Avrupa'yı kısa bir süre zarfı içerisinde insanlık tarihinde karşı karşıya gelinmiş en kanlı savaşlardan birine adını yazdırmış olmasıdır. Devamında Almanya'nın Belçika'yı işgal etmesi sonrası İngiltere'nin ve Fransa'nın da Almanya'ya karşı savaşa girmeleri ile birlikte Japonya'nın da Almanya savaşına dâhil olması dünyanın en büyük savaşlarından olan 1. Dünya Savaşı'nın çıkmasına sebep olmuştur (Armaoğlu, 1996: 100-106). Osmanlı ve Bulgaristan gibi devletlerin de savaşa dâhil olması ile zayiat gittikçe artmıştır.

1.Dünya Savaşı büyük felaketleri de peşinden sürüklediğinden maddi ve manevi olarak ilk büyük savaş olma özelliğine sahiptir. İmparatorlukların yerine devletlerin kurulması açısından da önemlidir. Fakat yeni kurulan devletlerin oluşturduğu kuvvet boşlukları 2. Dünya Savaşı'na çağrı yapmıştır (Kaşıyuğun, 2009: 319).

İdealizm 2. Dünya Savaşı sonrası dönemle ivme kazanması ile birlikte Wilson İlkeleri ve Milletler Cemiyeti (MC) ile kendine yer bulmuştur. Wilson İlkeleri teorik alanda, MC ise pratik alanda idealizme yön vermiştir. Net, ılımlı, demokratik ve saydam bir izlenim taşır. İdealist bakış açısı aykırılıkların barışçıl yöntemlerle son bulacağını ve tüm düşmanlıkların biteceği fikrini ortaya atmıştır (Sandıklı ve Kaya, 2013: 61).

İdealist düşünürler uluslararası barışın devamı için özellikle 'ticari ilişkilerin işlevine' işaret etmişlerdir. Genel olarak devletlerarası karşılıklı iktisadi ilişkiler özelde ise ticari bağlar devletleri barışçıl hareket etmeye sevk etmiştir. İdealizm, serbest piyasa ekonomisinin dünya çapında geçerlilik kazanması ile ülkeler arasındaki ticaretin artacağını, devletlerin ortak menfaat için bir dinamiğin olacağını farz etmiştir (Karabulut, 2014: 67).

İdealist yaklaşım uluslararası ilişkilerin bağımsız bir disiplin olarak çıkmasında önemli yere sahiptir. İdealist yaklaşım, insanın doğasında iyi bir varlık olduğu düşüncesini barındırır.

Bu sebeple kötü olanın sistemde olduğuna ve çatışma, şiddet ve savaş gibi gerçeklerin sebebi sistematik düzenden kaynaklandığı için uluslararası hukuk ve örgütler ile dünyanın düzeleceği görüşüne inanılır (Karabulut, 2014: 57).

Eğitim seviyesinin artması, insanın yaradılışındaki özüne yani iyi ve güzel olana dönüşünün idealizme sağlanacağını yönündedir. Bir ülkenin her alanda en güçlü ve en iyi durumda olabilmesi ancak kadın-erkek ayırımı yapmadan herkese iyi bir eğitim sağlamış olması ile mümkündür. Milletlerin kalkınması kadının eğitim düzeyine paralel gelişme gösterir. Dünya nüfusunun yaklaşık yarısı kadındır. Olaya sadece bu sayısal açıdan bakıldığında bile kadının eğitimde yer almasının önemi açıkça ortaya çıkmaktadır. Ayrıca eğitime duyulan ihtiyaç ve eğitimin gereği açısından konu ele aldığında erkek için olduğu kadar kadın için de eğitimin önemi büyüktür. Bunun yanında kadın ve erkeğin katılımı ile meydana gelen toplum, bu her iki grubun eğitici gücü nispetinde güç kazanacaktır. Çünkü her alanda en güçlü ülkeler, erkeği ve kadını ile iyi bir eğitim düzeyi elde etmiş olan ülkelerdir.

Sonuç olarak ise iki savaş arasına gelen idealizm başarısız olarak sonuçlanmıştır ve yerini realizme bırakmıştır. Uluslararası ilişkilerin özerkliği oluşmaya başlarken aynı zamanda oluşan yenidünya düzenini yönetme peşindeki bir bilim dalı olarak algılanmıştır.

2.1.2.Realizm

1930'lardan itibaren uluslararası sistem büyük sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. ABD'den dünya ülkelerine yayılan büyük bunalım ve 2. Dünya Savaşı'nda yenik düşen Almanya ve Japonya gibi devletlerin uluslararası arenada durumu değiştirme mücadeleleri uluslararası ilişkilerde tansiyonu yükseltmiştir. Milliyetçilik duygularının artması ve ekonomik sistemde bütünleşme yerine parçalanmaya gidilmesi var olan sorunları çıkmaza sürüklemiştir. Barışa dayalı bir dünya düzeni amaçlayan idealizm bu yıllarda var olan ortama karşı olduğu için tepki toplamıştır. Yine aynı şekilde İdealizmin savunduğu uluslararası

kurumsallaşmanın çözüm sunmaması tepkilerin çoğalmasına ve seslerin yükselmesine zemin hazırlamıştır. 2. Dünya Savaşı'nın çıkması ile savaş sonrasında güç ilişkileri çıkmış ve realizm gelişme fırsatı bulmuştur. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturulmaya çalışılan yeni düzende olması gereken değil var olan düzendeki güç ilişkileri etrafında toplandığı görülmüştür (Uğraşız, 2003: 142-143).

Her ne kadar realizmin başlaması 2. Dünya Savaşı sonrası olarak literatüre geçmiş olsa bile, Thucydides (M.Ö. 460-400), Machiavelli ve Hobbes gibi birçok bilim insanı realizm klasikleri arasında sayılmaktadır. Machiavelli eserlerinde erdemden bahsetse de esas olan iktidarın egemenliğini korumasıdır. Ona göre insan mutluluk için uğraşmaz bütün amacı devletin bekası ve mutluluğunu sağlamaktır. İnsan bunun için yaratılmıştır. Birey canlı bir doğa harikasıdır (Öztürk, 2013: 186). Bu sebepten dolayı realist kuramcıların sıklıkla referans gösterdiği eserlerdir. Hobbes'un güvenlik ve refahı ön plana çıkardığı insan yaşamında bunun sağlanması için, insanların iktidar bir yapıya bu yetkiyi verdiklerini ve yetki çerçevesinde sözleşme yapılması gerekliliğini belirtir. Yönetilenler için korkulacak güç olarak da egemen devleti gösterir.

Bu ilk realistler devleti yadsımadan insan doğasına vurgu yapar. İnsan doğasının hem olağanüstü değişken olduğunu hem de geniş bir alana yayıldığını kabul ederler. İnsan doğasının kötü ve bencil tarafının diplomasinin yürütülmesi esnasında çıkardığı sorunlara değinirler (Burchill vd. , 2013: 54). Bütün dünya ülkelerinin nihai hedefi anarşik ortamda güvenliği sağlamaktır. Bu yüzdendir ki realistler bütün politikaları ulusal güvenliği sağlayacak güç hesapları üzerine kurarlar. Durumlarından memnun olan devletler nihai sınırlarını korur, memnun olmayanlar ise yayılmacı politikalar izlerler (Aydın, 1996: 93).

Realizm düşüncesi; ütopist düşünceye protesto olarak 1.Dünya Savaşı sonrası uluslararası ilişkiler bilim dalı olarak ortaya çıkmıştır. Realizme göre insan doğasının özü

bencildir, kendi çıkarları önceliklidir ve iktidar hırsları mevcuttur. Uluslar da bireyler gibi çıkarlarını önde tutar ve ulaşmak için çabalar. Uluslararasında da var olanla ilgilenmeyi yeğler. Var olan nedir sorusunun cevabı da uluslararası sistemdeki aktörlerin ulus ve devlet olduğudur. Sonuç olarak ulusal çıkar ve güç arasında müthiş bir bağlantı vardır (Beitz, 1981: 13-26).

İnsanın doğasının kötülüğü, devletin kutsallığı ve anarşik yapı realizmin üç temel varsayımıdır. Uluslararası ilişkilerinin temel taşını güç mücadelesi olarak gören realistlere göre devletler her şekilde varlığını korumalı, fırsatlar doğduğunda gücünü genişletmeli ve ittifak kurduğu devletlerin gücünü de korumaya yönelik politikalar üretmelidir (Gözen, 2008: 212).

2.1.2.1.Klasik Realizm

İnsanların birbiri ile savaştığı anarşi doğa halinden kurtulmanın tek yolu olarak yönetimi bir kişi yani devlete bırakmanın en uygun yol olduğunu belirten Morgenthau, realizme ile ilişki oluşturduğu altı anahtar ilke ile kendinden sonraki bütün realist görüşlerin başvuru kaynağı olmuştur.

Birinci ilkede Morgenthau gerçeklik ve rasyonellik kavramlarına vurgu yapmaktadır. Siyasetin tabanı insan doğasında bulunan objektif kurallarla yönetilir. Bu kurallar insanların beğenilerinden bağımsızdır. Kişi ancak yenilgiyi göze alarak bu kurallara karşı koyabilir (Sönmezoğlu, 2000: 103-104).

İkinci olarak siyasal gerçekliğin en önemli ögesi olan güç ile ifade edilen çıkar kavramıdır. Morgenthau, uluslararası politikayı bir güç ve iktidar kavgası olarak tanımlar. Amaç ne olursa olsun en acil güç olmalıdır der. Devlet adamı olsun ya da olmasın kişilerin her zaman istediği özgürlük, güvenlik ve güç sahibi olmaktır. Haçlıların kutsal yerleri

dinsizlerden kurtarmak istemeleri, Nazilerin Avrupa'ya ve dünyaya hükmetmek istemeleri bu sebeptendir.

Morgenthau insan doğası yaklaşımında çıkar kavramını ön plana çıkarmış ve uluslarında bireyler gibi çıkarları peşinde koştuğunu öne sürmüştür. Realistler idealistleri ütopyacı ve soyut olarak değerlendirişlerdir. Morgenthau ya göre var olması gereken yerine var olanla ilgilenmelidir. Var olan ise ulus devletlerin çıkarları doğrultusunda hareket ettiğidir. Bu bağlamda uluslararası sistemi anlamanın yolu ulusal çıkar kavramını anlamaktan geçmektedir. Bunun sonucunda ise dış politikanın temel kavramı ulusal çıkar olmaktadır (Eralp, 1999: 73).

Üçüncü olarak çıkar kavramı zaman ve mekâna bağlı olmamakla birlikte dış politikanın formüle edildiği siyasal ve kültürel zemine göre farklı amaçlar halinde ortaya çıkabilmektedir. Devletler ulusal çıkarlarını korumak için işbirliği içerisinde olabilirler. Ulusal çıkar güç ile işbirliği içerisindedir. Devlet amaç ve hedeflerini uluslararası alanda güç ölçütüne göre değerlendirmek ve saptamak durumundadır. İyi bir diplomasi dengeli bir uluslararası ortam yaratılır. Diplomasinin kötüye kullanılması ise uluslararası ilişkilerde başarısızlıkla sonuçlanmaktadır (Uçak, 2016: 4)

Dördüncü ve beşinci ilkeler ise siyasal gerçekçilik ve moral öğeler arasındaki ilişki ile ilgilidir. Bu konuda bireyler ve devletleri tutumu arasında ayrım yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Son olarak realizme göre; uluslararası politikayı etkileyen ancak siyasi olmayan etkenler, siyasi olanlara göre ikincil olarak görülmüştür (Sönmezoğlu, 2000: 103).

Morgenthau'nun uluslararası politikaya ilişkin bu görüşlerini ortaya koyarken uluslararası politika literatürüne yaptığı katkıları yadsınamaz. Uluslararası politikaya ilk defa sistematik bir biçimde yaklaşılmış ve uluslararası sistem içerisindeki devletlerin

davranışlarının açıklanmasına ilişkin genellemelere gidilmiştir. Kısaca, bir teori kurma çabası içerisini girilmiştir. İnsan doğası hakkındaki tüm saplantılarına rağmen, onun yeniden derlediği güç ve güç dengesi teorisinin, hem devlet hem de uluslararası sistem açısından açıklayıcı olma iddiasındaki genel teorilerden en başarılısı olduğunu söylemek yanlış bir saptama olmayacaktır (Sönmezoğlu, 2000: 106).

Morgenthau dış politikadaki gerçeklilik sorununu genel bir felsefi problemin özel bir göstergesi olarak yorumlamıştır. Bu durum batı uygarlığı başladığından günümüze kadar sürmektedir. Realizmin 2. Dünya Savaşı'ndan sonra kendine yer edinmesi *Morgenthau'nun monolitik* düşünce yapısı etkili olmuştur. Savaşın da etkisi ile devletler ekonomik sorunları geriye itip siyasi ve güvenlik konularına ağırlık vermişlerdir. Ancak diplomaside ekonomik faktörün önemini yadsımayan realist görüşler var olmuş ve uluslararası ilişkilerde ekonomik faktörlerin incelenmesine ağırlık veren Neo-Realizm 'in gelişmesine etkili olmuşlardır.

2.1.2.2.Neo-Realizm

1979 yılında Kenneth Waltz'ın yazdığı *"Theory Of International Politics"* adlı eseri Neo-Realizminin çıkış noktası olarak değerlendirilmektedir. Kenneth Waltz uluslararası yapıyı, uluslararası ilişkiler mevzu bahis olduğunda devletlerin benzer davranışlar sergilediğinin altını çizmektedir (Arı, 2012: 27). Ekonomik güçlerin klasik realizmde göz ardı edilmesinden dolayı 1970'li yıllarda klasik realizme bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.

Klasik Realizm insan doğası ve davranışlarından, Neo-Realizm; uluslararası sistemden, Neo-Klasik realizm ise devlet içi etkenlerden yola çıkarak uluslararası ilişkilerde açıklanmaya çalışılmaktadır. Klasik Realizm, Neo-Realizm ve Neo-Klasik Realizm'e göre insan yapısı, devlet sistemi yapısı ve son olarak da devlet yapısını incelemeleri sebebi ile

uluslararası ilişkileri belirleyen en önemli etkenler arasında yer almaktadır (Aslanlı ve Memmedov, 2016: 1521).

Neo-Realizm uluslararası politikaların özgürlüğünü sağlar. Neo-Realizme göre uluslararası sistem içindeki yapılar ayrı ayrı tanımlayarak anlaşılabilir. Waltz'a göre insan doğasındaki kötülük değil, uluslararası sistemdeki anarşik durum devletleri güç arttırmaya zorlamaktadır. Realistler sistemin tümünden uluslararası sistemi açıklamaya çalışırken, Waltz sistemdeki devletlerden yola çıkarak uluslararası sistemi açıklamaktadır.

Klasik Realizm ve Neo-Realizm arasında farklılıklar olsa da Neo-Realizm'de de realizmin üç ana ögesi olan "devlet, beka ve kendini koruma" kavramlarına vurgu her daim yapılmaktadır (Çıtak, 2014: 31-32).

Balcı ve Kardaş (2014: 123), *kuvvet kullanımını engelleyecek bir otoritenin olmadığı anlayışı ve uluslararası yapının anarşik olduğuna dair fikri,* devletlerin kendi güvenliklerini korumak ve sağlamak için ellerinden gelenin güç kapasitesini artırmak olduğu ve bu nedenle de askeri güvenliğe çok daha fazla önem vermelerine sebep olmuştur.

Neo-Realist düşünürler, uluslararası sistemi, büyük güçler arasındaki ilişkiye göre tek, çift ve çok kutupluluk olmak üzere üçe ayırırlar. Neo-Realizm'de adı geçen devletin büyük güç olarak isimlendirilmesi için devletin askerî, ekonomik ve siyasi gücü yalnızca kendinde toplayıp beklemesi değil; küresel düzeyde de bu gücü kullanabilmesi gerekir (Kantarcı, 2012: 60).

Yukarıda bahsedildiği gibi realizm ve realizmin özelliklerine değinilmiştir. Güvenlik konusunda uluslararası ilişkiler teorileri içinde hâkim paradigmanın realizm olduğu görülmüştür. Realizmin temel varsayımları içerisinde insanın doğası gereği kötü olması, çevreye egemen olmak için sürekli güç elde etme arzusu taşıması, devletin devamlılığına ve

ulusal güvenliğe verilen önem, uluslararası ilişkilerin doğasının çatışma içerdiğine ve bunun da ancak savaşla çözümlenebileceğine duyulan inanç özellikle ön plana çıkmaktadır (Aydın, 2004: 38-39).

Realistler güvenliği, devletlerin güvenliği şeklinde ifade etmiş, güvenli devleti ise fiziki ve değersel sınırlarını uluslararası anarşik sisteme karşı koruyan devlet olarak tanımlamıştır. 1970'lerde gelişen Neo-Realizm ise, devletin içinde yer aldığı ve bağımsız davranışlar sergileyemediği uluslararası sistem yapısının anarşikliği üzerine odaklanmıştır. Realistler ve Neo-Realistler devletleri üniter yapı olarak ele almış ve içyapılarını güvenlik veya güvensizliklerini açıklamada anarşik koşullardan daha az önemli bulmuşlardır (Dougherty ve Pfaltzgraff, 1990: 506; Waltz, 1979).

Soğuk Soğuk savaşın bitmesiyle birlikte yaşanan değişim ve gelişmelere paralel olarak feministlerin yaptığı çalışmalarda da realizmin yoğun bir biçimde eleştirildiği görülmüştür. Feministler bu eleştirilerinde; realizmin seçkin (elit), beyaz, erkek uygulayıcıların etkili olduğu, ataerkil söylemlerle kadınların uluslararası ilişkilerin yüksek politika alanlarında görünmez kılındığı ve bu söylemlerde kadınların feminen özellikleri vurgulanarak bunların da erkeklerin veya devletlerin gerçek dünyası ile alakasız olduğunun belirtildiği gibi noktaları vurgulamışlardır.

Uluslararası ilişkilerde feminist yaklaşımlar alanında önemli bir yere sahip olan Christine Sylvester, realist uluslararası ilişkilerin bir hayli cinsiyetçi bir bakış açısına sahip olduğunu belirtmektedir (1994: 1-19). Sylvester gibi diğer feministler de realizmi, devletleri ve savaşları merkezi kabul ederken değerlere ve yapılara (örneğin cinsiyet, etniklik gibi) hiç önem vermemesi ve bu yapıları savaşın veya güvensizliklerin kaynağı olarak da kabul etmemesi anlamında eleştirmişlerdir (Zalewski ve Enloe, 1995: 300 -301).

2.1.3.Pozitivizm

Bilimin kullanmış olduğu metot gözlem, deney ve kanıttır. Ancak bilimsel bilgiyi elde etmek kolay bir gerçek değildir. Gözlem ve deneyle elde edilen bilgileri kullanılarak bir teori, model ya da metot oluşturulmalıdır. Bunun için yaratıcı bir düşünceye sahip olunmalıdır. Yani gözlem ve deney bilimin gerçekleri değil, bilim insanlarının gözlem ve deneyle elde ettikleri bulguları analiz etmeleridir. Bilimi diğer disiplinlerden farklı kılan, delillerle ortaya koyduğu düşünceler için gerekçeler sunması ve ikilemleri çözmek için rasyonel akıl yolları kullanmasıdır (Köseoğlu vd. , 2008: 226).

Günümüz Avrupa'sının gelişmesinde ve ilerlemesinde Sanayi Devrimi, Rönesans, Reform hareketleri, Aydınlanma Çağı, bilimin gelişimi ve Fransız İhtilali en etkili olaylar olmuşlardır. Bu aydınlanmaya neden olan durum toplum üzerinde din baskısı olarak gösterilmiştir. Bilim insanları bu dönemde toplumsal değişimlere yeni yöntemlerle yön vermek istemiş başta Auguste Comte olmak üzere birçok pozitif maddeci bu duruma pozitif esaslarla destek olmuşlardır. Din sosyolojisinin önde gelen isimlerinden Comte bilimin, dinin ve aklın birbirini takip etmesi gerektiğini vurgulamıştır (Ballıkaya, 2015: 88). Bütün bu gerçekler Avrupa'da bilimin ve pozitivizmin gelişmesine öncülük etmiştir.

Pozitivizm sözcüğünü ilk kullanan, literatüre kazandıran ve yaygın bir şekilde kullanılmasını sağlayan düşünür Auguste Comte'tur. Ancak Comte'nin hocası Saint Simon bu kavramı 1930'larda kullanmıştır. Comte tarafından sistemleştirilen pozitivizm dünyaya yayılmış ve yayıldığı bütün bölgelerde kendine taraftar bulmuştur. Comte'nin sosyoloji bilimini sistemleştirmesi ile de pozitivizmin etki alanı genişlemeye başlamıştır. Bu durumda sosyolojik düşüncenin bilime dönüştürülmesi ile pozitivizmin ortaya çıkması aynı dönem olarak kabul edilebilir (Akpolat, 2007: 54).Pozitivizm sözcüğünün her ne kadar ilk kullananı Comte olsa da aslında epistemolojik eylem olarak kökeni modern bilimin kuruluşuna kadar

uzanır. Bilimsel bilgi üretimi, modern bilimin doğuşundan 19.yüzyıl sonlarına kadar bilimsel olarak adı konulmamış olsa bile pozitivizm epistemolojinin genel kabul görmüş doğruları ile gerçekleştirilmiştir (Çelebi, 2007: 131).

Rönesans ve Reform hareketlerinden sonra Avrupa'ya, aydınlanma felsefesinin geldiği yadsınamaz bir gerçektir (Atayman, 2005: 14). Bu iki önemli hareket ile birlikte Avrupa'da köklü bir değişim (kültürel/ bilimsel) başlamıştır (West, 1998: 23). Yeniden doğuş anlamına gelen Rönesans, Yeni Çağ ile birlikte Avrupa'da edebiyat, bilim ve sanat alanlarındaki gelişmeleri kapsamıştır.

Barut, matbaa ve pusulanın da icadı ile yapılan silahlarla feodal düzenin surları yıkılmış ve bunun sonucunda papa yönetimindeki halkın yönetime bu güçle gözdağı verilmiştir. Matbaa; ilimin hızlı bir şekilde yayılmasını sağlamış, otonom bir eğitim sistemi getirerek, papa yönetimindeki sınıfının hükmünü yok etmiştir. Matbaanın icadı ile basılıp çoğaltılan İncil, halk tarafından okunmaya başlanmış ve böylece toplum kilise tekelindeki yanlış bilgilerden kurtulmuştur. Üçüncü önemli icat olan pusula ile de denizciliğin güvenliği artmış, sınırlar genişlemiştir (Cevizci, 2002: 74).Genel anlamda Avrupa'yı, birçok alanda güçlü kılmak olan Rönesans, otoritenin gücünü zayıflatmış, insana olan saygı ve güveni tekrar geri kazandırmıştır.

Bu bilgilerden hareketle pozitivizm, deneyciliğe vurgu yapan, nesnelliğin önemini vurgulayan ve gözlemlenebilir bileşenlerin araştırılması gerektiğini irdeleyen bir kavramdır. Buna atfen Giddens (2000: 7) pozitivizmi, bilimin yalnızca doğrudan deney yolu ile bilinebilen, gözlenebilir büyüklüklerle ilgilenmesi gerektiğini belirtir.

Yukarıda yapılan tanımlamalara ve açıklamalara istinaden, pozitivizmin temel özellikleri Comte (2001: 35) tarafından şu şekilde sıralanmıştır:

- Zihinsel çabanın araştırmasına konu olan şeyler olgulardır. Olgusal olmayan hiçbir şey bilimsel araştırmanın konusu olamaz.
- Gerçek bilgiyi insanlığa doğa bilimleri sağlar. Buda gösterir ki gerçek bilginin tek kaynağı doğadır.
- Gerçek bilginin tek kaynağı doğa bilimleri ise, bu bilgiyi elde etmenin yöntemi de doğa bilimlerinin yöntemleri yani deney ve gözlemdir.
- Doğa bilimlerinin sonuçlarına istinaden doğayı yönlendiren kanunlar vardır, öyleyse toplumun yaşamını da yönlendiren yasalar ve kanunlar bulunmaktadır.
- Olgusal olmayan yani deney ve gözlemle ortaya çıkmayan teolojik ve metafizik açıklamalar pozitivizmin bilgi alanı dışındadır.
- İnsanlık sürekli gelişmekte ve ilerlemektedir. İnsan düşüncesi artık pozitif hal almıştır.
- İnsanlığın içinde bulunduğu düzensizlik durumunun sona erdirilip düzenli hale getirecek yegâne felsefe pozitif felsefedir.

Pozitivizm 19. yüzyılda Comte'nin yazıları ile ortaya çıkmış bir düşünsel çerçeve değildir. Auguste Comte öncesi dönem de pozitivizmin tarihsel kaynakları olarak önemlidir. Bu durumda iki adet pozitivizm akımından söz etmek mümkündür. Birincisi Comte'nin pozitivizmi diğer bir anlamda Klasik Pozitivizm, ikincisi ise Viyana Çevresi düşünürlerinin görüşleri ile ortaya çıkan Neo-Pozitivizm bir diğer anlamda mantıkçı pozitivizmdir. Bununla birlikte pozitivizm dört temel dönemden oluşmaktadır. Birincisi Comte'den önceki dönemdir ki bu döneme Comte'nin hocası da dâhildir. İkincisi Comte pozitivizm dönemidir, Comte'nin fikirlerinin yayıldığı dönemdir. Üçüncüsü mantıkçı pozitivizm dönemidir bu dönem 1920'ye kadar olan düşünce yapısını kapsar. Son dönem ise pozitivizmin eleştiriye tabi tutulduğu

dönemdir. Bu dönem ise 1920'den günümüze kadar olan dönemi kapsamaktadır (Aksoy, 2000: 103).

2.1.4.Post-Pozitivizm

Yeni Olguculuk, Viyana Çevresi ve Mantıkçı Pozitivizm olarak adlandırılan 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren etkili olan bu akım yeni bir bilimsel dünya anlayışını temsil etmektedir. Birbirlerinden çok farklı fikirlere sahip olan üyelerinden her biri modern mantık yanlısıdırlar. Metafiziğe karşı tutumları ise deneycidir (Hızır, 1964: 246-248). Viyana Çevresi'nden olmayan ancak batıda bu felsefeyi savunan ve bilime dayanan çalışmalar yapan, benzer çabalar içerisinde olan birçok felsefeci bulunmaktadır. *"Tractatus"* isimli eseriyle Avusturyalı Ludwig Wittgenstein, Polonya'da Alfred Tarski, Fransa'da Louis Rougier ve Ernest Vouillemin'dir. Polonya'da Alfred Tarski, Polonya Mantıkçıları Okulu, ABD'de Charles W. Morris, C. İrving Lewis ve Thomas Nagel'dir (Hızır, 1964: 248).

1929 yılında Otto Neurath, Hahn ve Carnap'ın yayınladıkları "Bilimsel Dünya Kavrayışı: Viyana Çevresi" isimli eser ile Mantıkçı Pozitivizm 'in amaçlarını, sonuçlarını ve tarihini kaleme almışlardır. Bu konuda farklı alanlardan oluşan bilim insanları ile toplantılar düzenlenmiştir. Bu toplantıların Viyana'da gerçekleşmesinden dolayı Viyana Çevresi olarak adlandırılmıştır. Ancak zaman içerisinde Mantıkçı Pozitivizm, Mantıkçı Ampirizm, Neo Pozitivizm ve Yeni Olguculuk gibi isimlerle de anılmıştır (Ural, 2006: 55).

Mantıkçı pozitivizmi, geleneksel pozitivizm den ayıran en belirgin özellik, gelenekselci pozitivizmin katı indirgemecilik görüşünün bulunmasıdır. Bunun yanında mantıkçı pozitivizm bilgi sorununa mantıksal analiz açısından yaklaşmaktadır. Russell'in çalışmaları ve Tractatus'dan hareket ederek anlam sorunu üzerinde yoğunlaşır. Bu çalışmalara

istinaden mantıkçı pozitivizm doğrulamacı anlam kuramı ve doğrulanabilirlik ilkesini geliştirmiştir (Hızır, 1964: 252).

Doğrulamacı anlam kuramına göre, bir bilgi doğruluğu kabul edilmiş mantık bakımından bağlılığı olan önermeler gurubudur. Bu bütünü oluşturan sistem bir dildir. Bu dilde, anlam iki adımdan oluşur; ilk aşamada önermeler mantığa uygun olmalıdır. Yani söz konusu sistem içerisinde kurallara uygun olmalıdır. Buradan da anlaşılır ki doğruluk tutarlılık demektir. Birinci adım gerçekleşip ikinci adıma geçildiğinde artık her önerme doğrulanabilir olmalıdır. Yani deneyle ispatlanabilir özellikte olmalıdır (Hızır, 1964: 252). Dünyada ispatlanabilir her şey olgulardır. Olgular yaşanılan çevrede belli kurallara göre gerçekleşirler. Bu kuralların kavranabilmesi için gerekli bilim dalı matematiksel mantıktır. Çünkü mantıkçı pozitivizme göre ulaşılmak istenen gerçeklik bilgisi, bilimsel yönteme dayanan düşünme verileri olmaktan öteye gidemez. Bu tanımlamaya göre felsefenin görevi dil ve mantık kavramlarını incelemek ve elde ettiği verilerle matematiksel mantığı kullanarak güvenilir ve inanılır bilgiye ulaşmaktır (Bozkurt, 1995: 191).

Leibniz'in çalışmalarına dayanan modern yani matematiksel mantığın, Frege ile başladığı kabul edilmiştir. Özellikle Carnap'ın çalışmaları ile en güçlü dönemini yaşamıştır. 1960 ve 1970'lerde ise akım içerisinden sarsıcı eleştiriler çıkmıştır. Karl Raimund Popper'in bilimin mantıkçı pozitivizmin tümevarımsal halinden kurtulması gerektiğini söylemesi ve buna yandaşlar edinmesi arkasından Quine'nin öldürücü eleştirileri ile büyük darbe almıştır. Buna karşılık Carnap, tümevarımsal çıkarımlar kavramını ayrıntılı olarak yeniden işlemiştir. Analitikliği kesin biçimde ortaya koymuştur. Quine '*Two Dogmas of Empiricism'* adlı eserinde deneyciliğin, mantıkçı pozitivizmin merkezi olan kavramları yani analitikliği ve indirgemeciliği ele almıştır (Dilman, 1984: 72).

Viyana Çevresi'nin daha iyi anlaşılabilmesi için bu sürecin yaşandığı tarihsel sürecin de iyi bilinmesi gerekmektedir. Mantıkçı pozitivistlere göre kendilerinden önce gelen bütün felsefi görüşler metafiziktir ve anlamsızdır. Anlamsız olan her şeyde metafiziktir. Bu sebepten dolayı Viyana Çevresi kendinden önceki felsefi görüşler ile bağını koparmaya yönelik hareket etmiştir. Bu durum Viyana Çevresi'nin varlık sebebidir (Ural, 2006: 55).

Mantıkçı pozitivistlerin uyguladıkları felsefi hareket, eski felsefi soruların ya anlamsız olduğunu göstermek ya da bu soruların sadece mantıksal çevrede çözülebileceği görüşünü savunmak içindir. Mantıkçı pozitivistlerin bu görüşlerini Wittgenstein (2008)'*Tractatus Logico Philosophicus'* isimli eserinde şu şekilde sıralar:

- **Doğrulanabilirlik İlkesi:** Deney ve gözlemle doğrulanamayan her şey anlamsızdır. Bir önermenin anlamı onu neyin doğrulayacağını söyleyerek betimlenir olmasını gerektirir. Schlick, '*bir önermenin anlamı onun doğrulama yöntemidir'* diyerek tanımlamıştır.
- **Totoloji (Eşsöz):** Var olan, yüklem öznenin içinde var olanı söylenmiş bir olguyu açıklar. *'Bütün Anneler kadındır'* gibi.
- **Felsefe Bir Öğreti Değil, Bir Etkinliktir:** Felsefe sadece aydınlanma ve çözümleme etkinliğidir.

Bu bilgilere istinaden Mantıkçı Pozitivistler'in temel ilkeler içerisinde en önemli olanı tümevarım ilkesidir. Bir önermeyi doğrulamak için gözlem yeterli olmayabilir. Bu yüzden tümevarım tekniği kullanılmalıdır. İkincisi ise tek bir bilim ilkesidir, bilimlerin konusu sadece gözlemlenebilir olgular olduğu için sosyal bilimlerde fizik ve matematiğin yöntemlerini kullanmalıydı. Üçüncüsü ise felsefenin bilimsel nitelikte olması ilkesidir. Felsefe bilimin kavramlarını çözümlemek ve kritik etmekle ilgilenmelidir. Dördüncüsü doğrulana bilirlik ilkesidir. Viyana Çevresine göre metafizik düşüncelerin ve önermelerin doğrulana bilirliği

mümkün değildir. Bu yüzden Viyana Çevresi bu ilkeden yola çıkarak metafiziğe karşı çıkmışlardır. Son ilke ise totolojidir. Herhangi bir önermede yüklem özneyi ortaya koyuyorsa yani ifade edilmek istenen özne zaten söylenmişse buna totoloji denilmektedir (Magee, 1979:133-138). Mantıkçı Pozitivizmin sunmuş olduğu başlıca tezler şu şekilde sıralanabilir:

- Önerme deneye dayalı veya analitiktir. Anlamlı önermeler doğrulanabilir. Doğrulanabilir önermeler ise analitik ve ampiriktir.
- Bütün matematiksel önermeler analitiktir. Matematiksel önermeler ampirik değildirler. Yani konuları bizim dışımızda değildir, beynimizin ürünüdür. Ampirik önermelerin konuları ise bizim dışımızdadır, bu da deneysel niteliğe sahip olduğunun göstergesidir.
- Bütün metafizik önermeler anlamsızdır. Metafizik önermeler doğrulanabilir önermeler olmadığı için Viyana Çevresi Anti- Metafizik görüşünü savunur.
- Gerçekler hakkında bilgi ifade eden her önerme ampiriktir. Anlamlı olup ancak analitik değildirler.
- Sadece bilimsel önermeler anlamlıdır. Her anlamlı önerme deneysel veya biçimsel bir bilime aittir (Grünberg, 1989; Aktaran Türkdoğan, 1989: 101).

Pozitivizmin ve post-pozitivizmin en önemli argümanlarından biri bilginin coğrafyaya göre değiştiği gerçeğidir. Bilime egemen olan pozitivist paradigma görelik kuramına göre nesnellik ilkesinin sorgulanmasına yol açar. Bilim dünyasının doğru anlayışı da bu noktada değişiklik gösterir. Bilindiği gibi kadınların tarih boyunca hak ve özgürlükler adına haksızlığa uğradığı ve günümüzde de bu haksızlıkların dünyanın birçok yerinde devam ettiği bilinen bir gerçektir. Fakat yapılan bu haksızlıklara karşı bireylere yöneltilen feminizm nedir sorusuna verilen cevaplar coğrafyaya göre farklılık gösterir. Örneğin Avrupalı bir kadına feminizm nedir diye sorulduğunda verilen cevap feminizmin nezdinde kadın sorunlarına değinilmesi,

erkeklerle eşit haklara sahip olunması, kadının ikincil konuma itilmemesi iken Afgan bir kadından gelen cevap tamamen bu konulardan uzaktır. Feminizmin ilgilendiği alanlardan habersiz olan Afgan kadınlar için bu soru kendilerine yapılmış bir hakaret olarak algılanmaya neden olur. Bu noktadan hareketle feminizmi savunan kesim feminizme ihtiyaç duymayan kadınlardır. Yani seçkin (elit) kesim tarafından yapılanlardır.

2.1.5.Feminizm

Feminizm Latince'de kadın manasına gelen *"femine"* kelimesinden meydana gelmiştir. Yaklaşım olarak ele alınan feminizm kadınların kadın olmaktan kaynaklı karşılaştıkları sorunlardan, zorluklardan, ikinci sınıf muamele gören baskı ve ezilmişliğin meydansa geldiği ilişkileri inceleyen bir bilim alanı olarak değerlendirilmiştir. Feminizmi bilinçte yer etme çabası 18. yüzyılda ilk olarak İngiltere'de ortaya çıkmıştır. 1792'de yayınlanan Mary Wollstonecraft'ın *"A Vindication of the Rightsof Women"* adlı çalışması ile ilk akademik alan içerisine girmiştir. (Sevim, 2005:7-8). Yazar kitabını, kızlarla erkeklerin eşit eğitim görmelerini engelleyen Fransız Devrimcileri başta olmak üzere tüm burjuvalara karşı yazmıştır. Kadınların, süs bebekliğine ve ev işine mahkûm edilmesine karşı Wolstonecraft'ın o yıllarda bahsettiği fikirlerin yeniden tekerrür etmesi, bir buçuk yüzyıl sonra gerçekleşmiştir. Wolstonecraft tüm feministlerin benimsediği şu sözleri de telaffuz etmiştir: *"Artık kadınların yaşam şekillerinde bir devrim gerçekleştirilmesinin zamanı geldi. Kadınlara yitirdikleri onurlarını yeniden vermek ve insan soyunun bir parçası olarak dünyanın dönüştürülmesine katkıda bulunmalarını sağlamak için geç bile kalındı. Kadın ve erkek arasında, cinsel arzulama dışında hiçbir fark kalmayıncaya kadar mücadele!"* (akademikperspektif.com. E.T: 10.02.2019).

Geniş bir perspektifi içine alan feminizm kavramı içinde kadınların özgürlüklerine kavuşması, baskı altında olmalarının önüne geçilerek engellenmesi, haklarının yasallaşmasını

(özel ve kamu gözetilmeksizin) ve eşit haklara sahip olunması gerektiğinin altını çizen bir yaklaşımdır. Başka bir ifade ile kadınların yasal haklarıyla, herhangi bir baskıya maruz kalmalarıyla, eşit bir statüde tutulmalarıyla ve özgürlüklerini ele almaları ile akla gelen bütün faaliyetleri içine almaktadır. Kısaca kadınların durumlarının sosyal açıdan iyileştirilmesi hareketi olarak adlandırılmaktadır. Buradan hareketle feminist teori; kadınlar cinsiyetleri itibari ile dezavantajlı durumdadır ve dahası bu dezavantajı ekarte etmek mümkündür ve bu yapılmalıdır. Feministler her toplumda olmasa bile birçok toplumda erkeklerin kadınlardan üstün konumda olmalarını ve kadınların ikinci planda tutularak mahkûm olmalarını ortaya koymaktadırlar.

Çeşitlilik konusunda oldukça geniş bir kapsamda ele alınan feminizm (Liberal, Marksist veya Sosyalist, Radikal, Post-Modern, Psiko-Analitik ve Lezbiyen feminizm vb.) bu çeşitliği sayesinde ileri derecede bir siyasi gelenek olmuştur.

Feminizm tarihsel süreçleri konusu hakkında araştırma yapanları çeşitli şekilde karşılamıştır. Bir grup çalışmacı için feminizm bir veya iki dalga şeklinde ele alınırken başka bir grup araştırmacı için üç veya dört dalga şeklinde bölümlerden oluştuğunu ileri sürmüştür. Fakat çoğunluğun itibar ettiği feminist hareketlerin gelişim süreçleri üç dalgadan oluşmuştur. Bu süreçler birinci, ikinci ve üçüncü dalga feminizm olarak literatürde yerini almıştır. Bu feminizm dalgaları 19. yüzyıldan 21.yüzyıla kadar olan dönemi içerisinde barındırmıştır. Bu dönemlerde kadınlar çeşitli anlayışlardan, farklı kuramlardan ve ideolojilerden etkilenmişlerdir. Bu etkilenme kadının hakları bağlamındaki taleplerini veya amaçları doğrultusunda gerçekleştirdikleri hareketleri kapsamıştır. Aynı zamanda feminizmin tarihsel gelişiminin üç dalgaya ayrılmasının nedeni olarak, kadınların veya feminist grupların farklı zamanlarda farklı talep ve isteklerin olması, ataerkil ve kapitalist sistemi farklı yönlerinden eleştirmeleridir (Taş, 2016: 116).

2.1.5.1.Birinci Dalga Feminizm (1840-1920): Medeni Kanun Talepleri ve Siyasal Haklar

Birinci dalga feminizm, kadınlar için oy-eğitim–mülkiyet hakkı konuları üzerinde mücadele etmiştir. Oy hakkı mücadelesi 19.yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında dünyanın farklı yerlerinde farklı biçimlerde varlığını sürdürmüştür. Avrupa da bazı istisnalar -küçük de olsa mal mülk sahibi olanlar- dışında kadınlar için oy hakkı yoktur. Amerika'da ise yine aynı yüzyıllar içinde siyahilerin ve kadınların oy kullanması yasaktır. Bu durum zaman içerisinde değişerek siyah erkeklere oy hakkı vermesi kararını alır iken kadınların parlamentoya girme hakkı yok denecek kadar azdır (Neves, 2006). ABD'de oy hakkı için mücadele siyah kadınların beyaz kadınlarla mücadelesi ile başlamıştır. Oy hakkını elde etmiş siyah erkekler, kadınların asıl yerlerinin evler olduğunu söylemeleri üzerine beyaz ve siyah kadınlar aynı zamanda ırkçılığa karşı mücadele ile de ses getirmeye devam etmiştir.

Fransa'da 19. yüzyıl boyunca 'eşit işe eşit ücret, evlilik ve ailede eşit haklar, kadınlar için çalışma hakkı' gibi konularda da mücadele içerisine girmişlerdir. Bu konular ile ilgilenen kadınlara *süfrajetler* denilmiştir (Neves, 2006). 1881 yılında süfrajetler '*Kadın Yurttaşlar'* adlı dergiyi çıkartmışlardır. Fakat gazetelerde her gün ne kadar çirkin olduklarını gösteren karikatürler, hepsinin aslında lezbiyen olduğu iddiaları evlerine ve sokaklarına girerken taşlanmalara maruz kalmaları ile sonuçlanmıştır. Eşinin karısından utanç duyması ve bu durumu boşanmaya götürmesi söz konusu iken kadının çocuğunu görmesini dahi engellenmiştir (Gavran, 2015).

Kısaca birinci dalga feminizmde anlatılmak istenen erkek egemen toplum anlayışına karşı direnerek kadınların oy kullanma hakkı konusunda hareketliliğe yol açarak kadınların erkekler ile aynı hukuki ve siyasi haklara sahip olması gerektiğidir. Bu hareketlilik eylemlere dökülmüştür. Kadınların oy kullanmaları halinde aynı zamanda cinsiyet ayrımcılığının da ortadan kalkacağına birinci dalga feminizmde vurgu yapılmıştır (Heywood, 2011:488).

2.1.5.2.İkinci Dalga Feminizm (1960-1988): Cinsellik ve Doğurganlığın Farklı Kavramlar Olması

1960'lı yılların sonlarında tekrar alevlenen siyasi ve hukuki hakların elde edilmesinin kadın sorununu çözmediğinin farkına varılması ile ikinci dalga feminizm olarak adlandırılan süreç politik hakların elde edilmesine yönelik yürüyüşlerle başlamış ve sivil haklar hareketleriyle geniş bir alana yayılmıştır (Whaley, 2003: 186).

İkinci dalga feminist hareketin maddi gereksinimlerini 2. Dünya Savaşı sonrasında kapitalist ülkelerde yaşanan hızlı büyüme ve ekonomik gelişme karşılamıştır. Çok sayıda kadının öğretim imkânlarından yararlanıp kitlesel olarak çalışma yaşamına katılması, onların somut yaşam pratiklerinde ve bilinç düzeylerinde etkili olmuştur. Fakat temel hakların kazanılmasının kadınları ikincil konumlarından kurtarmaya yetmediği, hem çalışma yaşamındaki cinsiyetçi ücret farklılığını hem de ev içindeki artı emek yükünü değiştirmediği gerçeği kadınlar tarafından görülmeye başlanmıştır (Alptekin, 2011: 36).

1960'larda başlayıp 1970'lerde ivme kazanan bahsi geçen dalga hareketi ABD ve Kıta Avrupa'sında ideolojik eylemliliğini 1980'lerde akademik alana kaydırmıştır. 1980'lerin başı ile birlikte üniversitelerde açılan kadın araştırmaları odaklı bölüm ve birimlerde konunun uzmanları tarafından kadının ikincil konuma gelmesinin nedenleri araştırılmaya başlamış ve bu yapılan araştırmalar ile akademik alanda etkin olmaya başlanmıştır (Özbudun, 1987: 16). Kadın-erkek eşitliğini sağlama ile ilgili yasa 1957 yılında Roma Antlaşması ile başlamıştır. Roma'da imzalanan bu antlaşmada ilk düzenleme eşit işe eşit ücret ilkesidir (Sayın, 2008: 69).

İkinci dalga feminizm kişisel olanın siyasi nitelikte olduğu görüşünden yola çıkılarak aile ve ev hayatı gibi özel alanların yeniden yapılanması çabası içerisindedir (Heywood, 2011:488). Cinsellik algısının, cinsel pratiklerin, kimliklerin kabuk değiştirmesi siyasi ve iktisadi, koşulların değişiminden farklı düşünülmemiş, 1960 sonrası hareketler, yaşanan kültürel farklılaşmalar, *"Savaşma Seviş!"* gibi sloganlar bu üslupla değerlendirilmiştir (İnce,

2018). Batıda gerçekleşen bu gelişmeler kadınları doğrudan etkilediğinden özellikle bu dönemde kadınların güvenli bir şekilde doğum yapmalarını sağlayan teknolojik gelişmeler ortaya çıkmıştır. Fakat kadınlar bu teknolojik gelişmelere veya alternatif malzemelere ulaşmada güçlük yaşamıştır. Kadınlardan oluşan topluluklar alternatif olanakların bütün kadınlara ulaşmasını ve baskıcı yasaların kaldırılması yönünde mücadeleye girmişlerdir (Taş, 2016: 170).

"Kadın olunmaz, kadın doğulur." sözü ile dikkatleri üzerine çeken Simone de Beauvour'un "*İkinci Cins"* adlı eserinde "*Kadınların kurtuluşu karınlarında başlayacak!*" şeklindeki sözü ile ivme kazanmıştır.

Kadın gruplar aile kurumunun ataerkil yapıda olduğunu ve aynı zamanda cinsiyetçi sömürüyü de arttırdığını dile getirmişlerdir. Kendi vücutları üzerinde hak sahibi olduklarını ve vücutlarının erkek denetiminden çıkması gerektiğinin altını çizmişlerdir. Cinsellikle doğurganlığın birbirinden farklı şeyler olduğu söyleyen batılı devletler doğum kontrolünün yaygınlaşması konusunda taleplerini gündeme getirmişlerdir.

Fransa'da 1971 yılında '*Nouve Observateu*' dergisinde yayımlanan ve aralarında *Simone de Beauvoir, Catharine Deneuve, Françoise Sagan ve Marguerite Dumas* gibi isimlerin bulunduğu 343 kadın 'Ben de kürtaj yaptırdım.' diye başlayan *343 Manifestosu* adlı bildiriye imza atmıştır. İmza atılan bildiri şu şekilde başlamaktadır (Dağmar, 2011: 16):

"*Fransa'da her yıl bir milyon kadın kürtaj olmaktadır. Tıbbi kontrol altında yapıldığında çok basit bir operasyon olmasına rağmen gizli saklı çok kötü koşullar altında yapılmaktadır. Kimse bu milyonlarca kadın hakkında konuşmuyor. Ben bunlardan biri olduğumu kabul ediyorum. Kürtaj yaptırdığımı beyan ediyorum, kürtaj olma özgürlüğümüzü talep ediyoruz."*

Güvenli bir ortam konusunda uzlaşıya varılamadığından kürtaj hakkının tanınması ve kadının kendi bedeni üzerinde söz sahibi olması gerektiği talep edilmiştir (Kolay, 2015: 8). Kadınların kendi vücutları hakkında söz sahibi olmaları konusundaki verdikleri mücadele İngiltere'de 1967'de doğum kontrol uygulanması yasal bir zeminde kendine yer bulmuştur.[3]

Kadınlar ile yürütülen mücadele tüm kadınları kapsamıştır. Farklı yaşam stilleri, siyasi-sosyal kültürleri ve dünya görüşleri kadınların birbirlerini tanımalarına olanak sağlamıştır. Birleri ile bağlarını kuvvetlendiren kadınlar başta cinsellik olmak üzere kadını ilgilendiren tüm konuların siyasetini yapma eğilimi içerisine girmişlerdir. Bu durum bilinç yükseltme[4] boyutunu ortaya çıkarmıştır. Bu dönem, farklı algı ve ideolojilere sahip kadın grupları arasında iki hareketin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunlardan ilki toplumu içten değiştirmek için yasaları ve sosyal baskıyı kullananlar, ikincisi ise, toplumun hiyerarşik ve ataerkil doğasının asıl sorun olup olmadığını temelden sorgulayanlardır (Lambrecht ve Valadez, 2019).

2.1.5.3. Üçüncü Dalga Feminizm (1980-2010): Kimlik

1980'lerin sonuna doğru filizlenen üçüncü dalga feminizmi, kadınlar lehine elde ettiği kazançları takdir ederek bu kazançların yeterli olmadığını, kadınlara karşı kalıplaşmış kalıplardan kurtulmak için daha fazla değişiklik yapılması gerektiğini ve algılanan yanlışlıklara karşı tepki olarak doğmuştur.

Üçüncü dalga feminizmi yasa ve politik süreçlere kıyasla bireysel kimlik üzerine daha fazla odaklanmıştır. Kadınların birçok farklılıklarından yola çıkarak ideolojilerini belirlemişlerdir.

[3] Kürtaj hakkı:1967'de İngiltere'de, 1973'de ABD'de, 1975'de Fransa'da, 1978'de İtalya'da, 1983'deTürkiye'de yasalaşmıştır. Resmi olarak ilk serbest bırakan ülke 1920 yılı ile Rusya olmuştur.

[4] Bilinç yükseltme; farklı algılara sahip kadınların kendilerini tanıma, toplumsal ve sosyal alandaki cinsiyet rollerini tekil şahısların üzerindeki etkilerini sorgulamasıdır. Daha fazla bilgi için bkz. Naomi Braun Rosenthal, Consciousness Raising: From Revolution to Re-Evaluation, Psychology of Women Quarterly, 8(4), 309-326, June 1984.

Kadın kimliğinin evrensel olduğu düşüncesine üst-orta sınıfın ve kadının ten rengini vurgulamaktan çekinmeyen söylemlere karşı tepkilerini göstermişlerdir. Kadın-erkek veya hetero /homoseksüel eşleştirmeler gibi dilin kavramsal kullanımını medya grupların gücünü korumak için yaratılmış suni yapılar olarak görmüşledir. Üçüncü dalga feminizmi ikinci dalga feminizmden ayıran en bariz fark mutlak eşitliğin yerine farklılıkların önem verilmesine dikkat çekmesidir. Yapılan kadın ayaklanmaları daha çok bu düşüncenin geniş bir ölçekte/tabanda yer alması yönünde olmuştur. Toplumsal dönüşümün sağlanması ve kadınların küçük yaştan itibaren bilinç kazanması açısından eğitimin önemine dikkat çekmişlerdir.

Üçüncü dalga feminizm çoğunlukla toplumsal cinsiyet, sınıf, ırk, etnisite, cinsellik, milliyetçilik, siyaset, iktisat vb. konuları ele almış ve bu olguları feminist bir bakış açısıyla teorikleştirmeye çalışmışlardır (Taş, 2016). Bu konulardaki kabul görmüş bakış açısına karşı direnerek bireysel kimliklere inmeye çalışmışlar ve kadınların dünya genelinde sorunlarının aynı olmadığını, farklı yerlerde farklı kültürlerde yaşayan kadınların farklı sorunları olduğunu belirtmişlerdir. Son olarak ise bazı araştırmacılar üçüncü dalga feminizmi post-feminizm olarak da adlandırmışlardır (Özdemir ve Aydemir, 2019: 1708).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: BİR ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİSİ OLARAK FEMİNİZM

Feminizmin açıklanmasındaki farklılıklar ve feminizm akımı altında toplanan yaklaşımların çeşitliliği feminizmin genel bir tanımının yapılmasını zorlaştırmıştır. Ancak genel olarak toplumda erkeğin lehine olan güç ilişkilerinin kadını yok saydığını, ezdiğini veya ikincilleştirdiğini savunan kavramdır. Feminizme yapılan bütün tanımlamalar feminizmin farklı noktalarına ve özelliklerine dikkat çekmiştir. Birçok tanımlama feminizmi bir hareket olarak ele alırken bazıları da bir ideoloji veya akım olarak incelemiştir. Bunların hepsi feminizmin ayrı özelliklerini ve yapılarını ele almışlardır. Bu kavramlar içerisinde feminizm, ideolojik, teorik ve kavramsal olarak toplum içerisinde kendisine yer bulmuştur.

3.1. Kavram Olarak Feminizm

Bir kavram olarak feminizm ele alındığında sosyal bilimler kavramlarından farklı olarak kurumsal temelinin herhangi bir kavrama dayanmadığı görülmüştür. Bu nedenle feminizmin tanımını yaparken bütün kadınlar için geçerli olan soyut bir kavramdan söz etmek mümkün değildir (Sümer, 2009: 73). Kavram kadın hareketlerinin gelişimine ve ilgi alanlarının değişimine göre yüzyıllar içerisinde farklı anlamlar yüklenmiştir (Yörük, 2009:

63). Feminizme yüklenen bu anlamlar bazen dönemin siyasi hareketliliğine göre, bazen toplumsal cinsiyet kalıbına karşı yürütülen faaliyetleri barındıracak şekilde gelişmiştir.

Feminizm kavramını kadın ile erkek arasındaki iktidar ilişkisini değiştirmeyi amaçlayan siyasal bir harekettir (Çaha, 2010: 55). Kavram kadınların topluma, özel anlamda ise erkeklere, siyasi, ekonomik, hukuki ve toplumsal eşitliğin sağlanmasına yönelik verdikleri mücadeledir (Türkoğlu, 2015: 5). Bir başka tanımlamaya göre kadın erkek arasında eşitliği savunan, erkek iktidar olan yapının değişmesini savunan bir görüştür (Arat, 2010: 29). Bu tanımlamalara istinaden feminizm ilk çıkış aşamasından bu güne kadar erkek ile kadının iktidar savaşında kadının galip gelmesini ve hâkim güç olabilmesini amaçlamıştır.

Feminizm her ne kadar kadın erkek eşitliğinin sağlanmasını amaçlayan bir kavram gibi görünse de sadece bu fikirle sınırlı olduğunu söylenemez. Yani feminizm kadın-erkek eşitliğini savunurken bir yandan da kadınların yaşamlarına kendi bakış açıları ile bakmalarını ve bu doğrultuda da dünyaya şekil vermelerini, bu fikirlerini hayata geçirirken de özgür olabilmelerini savunan bir fikir akımıdır. Bu durumda feminizm dünyanın muhtemelen yarısını oluşturan kadın nüfusunun insan hakları çerçevesinde haklarını savunma, alma ve kullanma serüvenlerinin düşünsel temelidir (Arat, 2010: 36).

Ataerkil toplumlarda kadının ikinci plana itilmesi ve sistemin getirmiş olduğu eşitsizlik, kadınların içinde bulundukları durumdan kurtarmayı gerekli kılmış ve kavram olarak feminizm ortaya çıkmıştır. Yani feminizm erkeklerin kadınlar üzerindeki otoritelerinin eski bir geçmişe sahip olduğunu, toplumsal cinsiyet ayrımcılığının ortadan kalkması gerekliliğini savunmuştur. Türkçe ’de kadıncılık veya kadın haklarına taraf olma olarak tanımlansa da, feminizm cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürü ve baskıyı ortadan kaldırmak isteyen bir harekettir (Arat, 2010: 29).

Tanımlardan da anlaşıldığı üzere feminizm, iktidar ilişkilerinden başlayarak, iş, aile, kültürel yapı, sosyal hayat gibi birçok alanda var olan iş bölümü ya da ayrımlaştırmaya karşı çıkarak kadınların üst konumda olduğu bir yapılanmayı hedefleyen bir ideoloji veya kavramdır. Ancak bu kavram ve tanımlamalar birçok sosyolog tarafından eleştirilmiş ve ayrımcılık olarak nitelendirilmiştir.

3.2. İdeoloji Olarak Feminizm

Siyasi analizlerde en dikkat çeken çatışmalı kavramlardan birini ideoloji oluşturmuştur. İdeoloji kavramını ilk kez Napolyon'un kurduğu ulusal enstitünün üyesi ve devrim partizanlarından *Antoine Destutt De Tracy* kullanmıştır. Kavram yaygın olarak rakip doktrin, görüş veya inançları suçlamak için kullanılmaktadır. Bu yüzden kavram olumsuz bir çağrışım yapmıştır. Zira buna bağlı olarak ideolojiye yapılan tanımlamalarda tezatlık söz konusudur (Oskay, 1980: 201).

İdeolojinin birçok tanımlamasının olduğunu belirten Macit (2016: 30) tezatları şu şekilde göstermiştir:

- İdeoloji, belli bir guruba ya da zümreye ait fikirler kümesidir.
- Gerçek bilginin önünde duran bir engeldir.
- Toplumsal olarak önemli veya belirli bir gurubun inanç veya hayat deneyimlerini gösteren fikirlerdir.
- Bir dünya görüşüdür.
- Ülkesel, düşünsel veya tinsel değil maddi bir var oluştur.

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı gibi ideoloji ortak bir tanımlamaya sahip değildir. Marx ideolojiyi *'Alman İdeolojisi'* adlı eserinde yönetici sınıfın fikirlerini desteklemek yani sömürüyü devam ettirmeye katkıda bulunan fikirler olarak tanımlamıştır.

Genel anlamda sosyal bilimler açısından ideoloji, mevcut bulunan iktidarı korumayı, yıkmayı veya değiştirmeyi amaçlayan organize bir siyasi eylem için temel olan, fikirler bütününü olarak ifade edilmiştir. İdeolojiler bir dünya görüşü olarak bir değerlendirme yapar. İyi toplum, güzel hayat çerçevesinde istenen ve arzulanan bir gelecek modeli çizerler. Belirlenen düşünceler çerçevesinde siyasi değişimin nasıl olabileceğini sunarlar. Ancak her ideoloji değişmez değildir. Daha çok birçok noktada bir diğeri ile çakışan fikirler bütünüdür. Uygulama alanında geniş siyasi hareketlerdir (Marshall, 1999: 320-321).

Yapılan ideoloji tanımlarına göre Feminizmin ideolojik boyutu, kadınların var olan hak ve taleplerinin verilmesi için toplumsal hayatta göstermiş oldukları çabadır. Bu çabaların en belirgini ve önemlisi kadınların kamusal alanda erkekler ile eşit haklara sahip olmak, söz sahibi olmak için yöneticilere yönelik yapılan çalışmaları içermiştir. 1960'lardan sonra '*kişisel olan politiktir*' sloganı ile sadece kamusal alanda değil, özel alanlarda da eşitlik talep eden, bütün kadınların ortak paydaşının ezilmişlik olduğunu savunan ve ortak çıkarlarının olduğunu ima eden *'kız kardeşlik'* kavramı çıkmıştır. Feminist ideoloji savunucuları kadının sadece kamusal alana katılımı olarak başlayan hareketlenmelerini, bir süreçten sonra kaldırarak kamu özel fark etmeksizin tüm toplumsal yapı içerisinde devam ettirmişlerdir (Notz, 2018: 10-13).

Kız kardeşlik hareketi, hiyerarşiye de meydan okuyan bir kavram olmuştur. Bu düşünceye göre ataerkil yapının böl ve yönet politikası ile kadınların çekirdek aile içerisine hapsedilerek çevrelerinden ve ailelerinden koparıldıkları, hem de kolektif bir birliktelik kurmalarının engellendiğini, bununla birlikte erkeklerin egemenliğinin devamının

sağlandığını savunan bir görüştür. Bu durumun çözüme ulaştırılabilmesi için de kadınların bir araya gelerek ezilmişliklerinin paylaşılması gerekliydi. Kız kardeşlik hareketi bu düşünceler ile başlamıştır.

Bu kuramın en önemli getirisi kişisel olanın genele dönüşüyor olmasıdır. Yani kadınların ezilmişliğinin ve sorunlarının paylaşılarak çözüm bulunabilecek bir duruma getirilmesidir. Kişisel olan politiktir sloganı egemen kültürde kadınların kaderi ve doğal olarak kabul görmüş kalıp yargıların sorgulanması konusunda önemli bir rol oynamıştır (Erdoğan, 2014: 4).

Feminizmi savunanlar tarafından bu sloganın kullanılması ve ideolojik olarak kabul edilmesi yapılan bütün faaliyetlerin meşrulaştırılmak istenmesidir. Kadınların kamuda ve özel alanda söz sahibi olmaları, oy kullanmaları, eğitim hakkı ve siyasi hakları, bunlarla birlikte cinsellik ve üremelerini kendi iradeleri ile kontrol edebilmeleri politik bir anlam kazanmıştır. Kadınların her anlamda politik bir hak kazanmaları kendi bedenleri üzerinde de söz sahibi olmalarının önünü açmıştır.

Feminizm ideoloji olarak gelişme aşamasında iken toplumlara, devletlere ve iktidarlara önerilerde bulunabilmek, kadınların mevcut bulundukları konumlarını ve bilinçlerini yükseltmiş ve bu da kendine has bir teori oluşturmuştur. Feminist teori olarak ortaya çıkan yeni teori, feminizmin hem bir kavram hem ideoloji hem de hareket noktası olarak feminizmin odak noktasını oluşturmuştur.

3.3. Aktivizm Olarak Feminizm

Aktivizm toplumsal değişim ve dönüşüme destek olmak ya da karşı çıkmak maksadı ile gösterilen veya yapılan çabaların hepsi olarak tanımlanabilir (Sivitanides 2011: 2). Toplumsal yapı içerisinde olumlu politik değişimler sağlayabilmek için bilinçli olarak

gerçekleştirilen eylemlerdir. Aktivizmin tanımlamasından da yola çıkarak bir aktivizm olarak feminizm ise toplumsal ve politik alan içerisinde feminist savunucularının göstermiş olduğu faaliyet alanlarını ifade etmiştir. Burada asıl konu feminist savunucuların toplumsal ve siyasi olarak oluşturdukları düşünce yapısını uygulama olarak toplumda gösterebilmedir. Feminist hareket kadın mücadelesi olarak 19. yüzyıldan itibaren görünmeye başlamıştır. Feminist aktivizmleri kadınların sistematik olarak ezilmeye mahkûm edildiklerini, bunun kadınların kaderiymiş gibi lanse edildiğini ancak doğada kadın ve erkeğin eşit olduğunu bu durumun ancak eylemsel bir hareketle düzelebileceğini savunmuşlardır (Hırata vd., 2015: 155).

19. yüzyıldan itibaren sanayileşme ve reform hareketlerinden kaynaklanan toplumsal değişimlerle birlikte kadınlar, eğitim hakkı, siyasi haklar, meslek edinme ve iş hayatında kadınlara da yer verilmesi konusunda çok yönlü hareketler gerçekleştirerek mücadele vermişlerdir. Kadınlar bu feminist hareketleri sadece kendileri için değil erkekler içinde gerçekleştirmişlerdir (Notz, 2018: 25).

Bu dönemde başlayan feminist hareketler kadınların toplumsal ve siyasi görünürlüğünü sistematik olarak takip edebilmek ve arttırmak amacı ile dernekler kurmuşlar, dergiler, gazeteler çıkarmışlar, eylemler ve yürüyüşler yaparak pankartlar açmışlardır. Bunlara ek olarak tiyatro, sinema, müzik organizasyonları, kadınlara yönelik kahvehaneler, kadınlara yönelik turizm ve tatil işleri gibi birçok sosyal ve kültürel faaliyetler de de bulunmuşlardır. 1976 yılında dönemin kadın hareketlerini en iyi temsil eden '*Courage*' isimli dergi piyasaya çıkarılmıştır. Derginin çıkış amacı bütün kadınların sesi olabilmektir. Tamamen bağımsız bir şekilde yayın hayatına başlamıştır. 1994 yılına kadar kadın hareketlerine destek veren dergi bu yıldan itibaren yayın hayatına son vermiştir (Notz, 2018: 26). Bu yıllarda birçok kadın dergisi yayın hayatına başlamış ve dergilere destek amacı ile birçok vakıf ve dernek de kurulmuştur.

1970'lerden günümüze gelinceye kadar feminist aktivistler birçok uygulama ve faaliyet alanı içerisinde bulunmuştur. 8 Mart yürüyüşleri, kadınlar hakkında alınan kararlara destek veya itiraz, üniversite ve dernekler bünyesinde kurulan kulüpler bunların birkaçıdır.

Kapitalist sistemin getirmiş olduğu daha fazla iş gücü, bireysellik feminist guruplar tarafından dünyaya yayılmış ve bir dönüşüme neden olmuştur. Bu dönüşümün gerçekleşmiş olmasının nedeni ise feministlere göre dünya politika yapıcılarının ve politikalarının ataerkil bir düzen içerisinde olmasından kaynaklanmıştır. Feminizm bu noktada topluma ve siyasi düzen içerisine bazı söylemler gerçekleştirmiştir. Bunlar toplumsal cinsiyet, kadınların kendi iradeleri ile üremeleri ve cinsellik konularıdır. Bu konular feminizmin toplumsal yapı üzerinde günümüze kadar temel odak noktaları olmuştur.

3.4. Teori Olarak Feminizm

Teori dünyada var olan görünebilen ve ölçülebilen şeylerin ötesine geçebilmek, var olan birbiri ile ilintili açıklamaları ve bilgileri sistematik bir şekilde sıraya dizerek ifade etme sanatıdır. Bu anlamda eğitim ve kaliteli yaşam hakkında bir bağlantı kurulabilir ancak bu bağlantıyı açıklayabilmek için teorilere ihtiyaç vardır (Marshall, 1999: 439-437).

Feminizm teorisi genel olarak kadın haklarının savunulması anlamını taşımaktadır. Teori olarak feminizm kadınların erkekler tarafından bastırılması, sadece üreme yapan bir varlık olarak görülmesi veya cinsel obje olarak düşünülmesi gibi bir anlam taşımaktadır. Tüm bu anlamlar ele alındığında feminizm teorisi ataerkil yapı çevresinde şekillenen, kadınların siyasal, ekonomik, sanatsal, kültürel ve birçok alanda ezilmişliklerini engellemek ve çözüm üretmek anlamında gerekli stratejik faaliyetleri benimsemeye çalışan bir düşünce akımıdır (Notz: 2018: 13).

Feminizm teorisi ilk ortaya çıktığı günden bugüne farklı akımlarla, farklı fikirlerle gün geçtikçe faaliyet alanını genişleten bir teoridir. Kadınlar ve erkeklerin her alanda eşit ve özgür olabilmelerini savunan fikirler üretmektedir. Kadınların biyolojik farklılıkları ve özelliklerinden dolayı karşılaşılan toplumsal cinsiyet ayrımcılığına karşı çözüm yolları ve fikirler üretmiştir. Bu durumda feminizm şunu ifade edebilir; '*Belki de farklı olan erkeklerdir'*. Ancak feminizm sadece kadını değil toplumsal cinsiyet farklılığının her türlüsünün karşısında duran bir teoridir.

Teori olarak feminizm dünyada var olduğu günden günümüze kadar kadının çalışma hayatına katılması, kız kardeşlik, kadınların kendi bedenlerindeki tasarruf hakları, kadınların yabancılaşması gibi ortaya çıktığı birçok akım ve toplumsal yapılarda birçok yeni teori üretmiştir. Ortaya çıkarılan bu teorilerin kadınlara ve topluma duyurulabilmesi, toplumun bilinçlendirilebilmesi için çeşitli dernekler kurulmuş ve dergi, gazete, internet, televizyon gibi yayın araçları ile duyurulmaya çalışılmıştır (Altuntaş, 2013: 354- 362).

Feminizm teorisi ilk ortaya çıktığı dönemlerde kadınların iş hayatında yer alabilmesi fikri iken ilerleyen zamanlarda gelişen teknoloji, toplumsal yapının değişmesi ve modern dünyanın oluşması ile kadınların kendi bedenleri üzerinde karar verebilme hakları olarak fikir alanı genişlemiştir. Bu fikir ile kadınlar tüm bedenleri ile ilgili karar verebilme hakkına sahip olabilmeyi talep etmişlerdir. Kadının kendi bedeninde söz sahibi olma hakkından kasıt cinsellik, çocuk doğurma hakkı, kürtaj olma durumu ve doğum yaptıktan sonra çocuğun bütün sorumluluğunu yüklenmeyi reddetme hakkı olarak ifade edilebilir (Stone, 2019: 134-137).

Dünyada tüm bu fikir akımları yaşanırken feminist teorinin görmezden geldiği bir sorun mevcuttur. Toplum içerisinde kadın ve erkeğin birbirini tamamlayan bir yapısı bulunmaktadır. Ancak bu durum batı toplumları tarafından sanayi devrimi ve kapitalizmin ortaya çıkması ile neredeyse son bulmuştur. Sanayi Devrimi öncesi kadın aile ve toplum

içerisinde önemli ölçüde üretimde yer alan ve ailede otoriter bireyken sanayi devrimi ile kadın tamimiyle tüketici konumuna getirilmiştir. Kapitalist sistem daha ucuz iş gücü yaratabilmek için feminizm teorisi ile kendisine bu yapı içerisinde çözüm bulmuştur (Şişman, 2018: 58-60).

Bu dönemden sonra kadınlar üzerinden bir toplum değişimi söz konusu olmuştur. Liberalizmi benimseyen bir gurup tarafından kadınların çalışma hayatında olmaları desteklenmiştir. Feminizm teorisi sadece liberalizmi besleyen değil birçok teorinin iktidar ve toplumsal yapıya kabul ettirilebilmek için örgütlenmiş yapısı olarak yaşamını sürdürmüştür.

3.4.1. Aydınlanmacı Liberal Feminist Teori

Liberal feminizm, aydınlanma hareketleri ile birlikte ortaya çıkmıştır. Temelinde bireysellik ilkesi vardır. Bu teoride sadece kadınlar değil bütün bireyler dil, din, ırk, mezhep ve cinsiyet ayrımı olmaksızın eşit hak ve özgürlüklere sahiptirler. Liberal aydınlanmacı feministler erkekler ile aynı şartlar ve eşit haklarda toplumda, iş yaşamında ve aile hayatında bulunmayı talep etmişlerdir (Heywood 2014: 293). 18.yüzyılda aydınlanma hareketleri ile başlayan bu fikir her ne kadar eşitlik ve özgürlük savunsa da liberal erkekler, daha çok kadının eşinin himayesinde aileye ait olduğu bu yüzdende kendini yönetme becerisinden yoksun olduğu kanısına sahiptiler (Kayadelen, 2010: 44). Bu düşünceye karşı ilk çalışmalar *Mary Wollstonecraft, Frances Wright ve Sarah Grimke* gibi feministlerin eserlerinde görünmüştür. 18. yüzyıl fikir insanları ve toplum devrimlerin rüzgârına kapılmışlardır. Aydınlanmacılık döneminde ortaya konulan birçok fikir ve kuramlar bu dönemde hayat bulmaya başlamıştır. Bunun en güzel örnekleri ise insanın doğasında olan ve vazgeçilemez hakların Amerika'nın bağımsızlık bildirgesinde ve Fransa İnsan Hakları Bildirgesinde yer

almasıdır. Feministlerde erkeklerin sahip olduğu her türlü doğal hakların kendileri içinde var olması umudunu taşımaktaydılar (Donovan, 2014: 22).

Liberal feminizm toplumsal eşitsizliğin cinsiyet temeline dayanmaması gerekliliğini savunan, kadın ve erkeğin doğuştan aynı haklar ile var olduğunu, dünyaya gelindiği anda erkeğe sunulan her şeyin kadına da sunulduğunu vurgulayan ilk kuramdır (Çak, 2010: 103). Bu yaklaşım kadının aklı sayesinde güçlenerek erkeğe koşulsuz sadakatine son vereceği inancı üzerine kurulan bir yaklaşımdır. Kadın iktidar erkek sayesinde güçlenecektir. Akıl aynı zamanda kadını hapseden fedakârlık, mahremiyet, namus gibi tabuları yıkarak kendisi için var olan kamusal alanı görmesini sağlayacaktır (Aktaş, 2013: 61). Liberal Feministlere göre istenen bu durum sadece kadınlar için değil bütün toplum için iyi bir sonuç olacaktır. Örneğin sanayi ve iş hayatı kadınlara adil davranırsa daha sistematik ve akılcı bir şekilde işler yürüyebilir ve erkekler ailelerinin ve sosyal hayatlarının tadını çıkarabilirler (Çak, 2010: 101-109).

Bu durumda buradaki en büyük görev kadına düşmektedir. Kadınlar kendi aklının ve gücünün farkına varmalı, kendilerini özgürleştirmeli ve ataerkil sistemin yıkılmasını sağlamalıdırlar. Kadınların erkekler ile aynı hukuki ve kamu haklarına sahip olabilmeleri bu konuda önlerinde bulunan hem yasal hem de toplumsal engellerin kalkması ile mümkün olacaktır. Bu sebeple liberal feminizmler toplumsal cinsiyet kavramını dış politika analizinde kullanmaktan çekinmemişlerdir. Bu anlamda liberal feminizm teorisi bilimsel olmaktan ziyade uluslararası ilişkiler alanında politik bir anlam taşıdığı söylenebilir (Tür ve Koyuncu, 2010: 13).

Tablo 2: Çok Boyutlu Temsil Modeli

	Birey	Kolektif (Kuruluş Düzeyinde)	Kolektif (Toplumsal, Sosyal Guruplar Olarak)
Kişisel	Kişisel temsilde kadın kendine güvenen ve özgüveni var birey olarak algılanır. Özgüven, saygı kadının kendi yaşamında onu güçlendirecek yeteneklerinin ortaya çıkmasını sağlar.	Kişisel temsil sivil toplum kuruluşlarında kolektif kaynakların inşasını sağlar	Kişisel gelişim kadının gelişmesi sağlar ve toplumda yer edinir. Toplumda kadın algısı Olumlu olur.
Sosyal	Sosyal temsilde kadın hem kendisinin hem de bulunduğu toplumun sürekliliğinde farklılık yaratır.	Kadınlar birliktelikleri ve kurdukları birçok toplulukla toplum içerisinde farklılık oluşturmaktadırlar.	Kadınlar kolektif olarak kadınların toplumdaki olumlu imajını sağlarlar. Sosyal temsilini etkilerler.
Siyasi	Politik temsil kişisel düzeyde gelişir.	Kadınlar kurdukları topluluklarla yönetim biçimine ve iktidara yakın durarak etki eder.	Politik temsiller kadınların sosyal bir gurup olarak algılanmasını sağlarlar. Kişisel politik temsil kadınların belirli bir sosyal gurup olarak bilinirliğini sağlar.

Kaynak: (Robertson, 2007: 65)

Tablo 2'de Robertson'un kadının temsil edilme durumu açıklanmaktadır. Kadının temsili bireysel, sosyal ve siyasi olmak üzere üç ana gurupta incelemiştir. Bireysel temsilde, kadınların kendi hayatlarında yeni yolları kullanarak oluşturdukları değişimler gözlenmiştir. Dolayısıyla bu değişimler yeni kimlik oluşturma, kapasitelerini geliştirme, bilinç oluşturma veya yetenek keşfi gibi birçok farklı gelişimi kapsamıştır. Sosyal boyutta gerçekleşen temsilde ise kadın, toplum ile bütünleşir ve toplum için faydayı kendinden önemli kılar. Siyasi boyutta ise kadın politikaya etki etme, verilmiş kararların uygulanması noktasında yaptırım kullanabilmek için siyasetin içerisinde yer almayı hedeflemiştir. Temsilin her üç boyutu da farklı seviyelerde birbirleri ile iletişim halinde ve birbirleri ile etkileşim içerisindedir (Robertson, 2007: 65).

Aydınlanmacı liberal teorinin savunduğu en belirgin fikir kadın ve erkeğin eğitim, iş ve kamusal yaşam gibi birçok alanda eşit haklara sahip olmasını istemektir (Heywood 2014: 294; Lorraine 2000: 307). Bu düşünce gerçekleşirse kadın kendi ayakları üzerinde durabilecek, erkeğe muhtaç olmayacak ve geleceği hakkında kendi karar verebilecektir.

3.4.2. Radikal Feminist Teori

Radikal feminist teori ABD'de de savaş karşıtı ve medeni haklar savunucusu olan bir gurup kadının eylemleri ve hareketleri ile ortaya çıkmıştır. 1960'lar batı dünyasında politik tepkisel hareketlerin yaşandığı yıllar olmuştur. Vietnam Savaşı'nın bitmesiyle savaşa karşı yapılan eylemler, çevreci hareketlenmeler, nükleer silahsızlanma hareketleri, 1968 öğrenci olayları hep bu yıllarda gerçekleşmiş politik eylemlerdir. Bu radikal hareketlenmeler siyasi, toplumsal olduğu gibi kadın konusunda da kendini göstermiştir (Donovan 2014: 272).

En katı kadın hareketi olan radikal feminizm kadını ataerkillik kavramı üzerinden geliştirmiştir. Radikal feministlere göre toplumun üzerindeki asıl kötülük kadın üzerindeki ataerkillik yapıdır. Toplumun değişmesi için ise bu düzen tamamen yok edilmelidir. Bu düzenin yok edilmesi için ataerkilliği besleyen kanalların ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Radikal feminizmi liberallerden ayıran en belirgin özellik kapitalizmi kadının üzerinde baskının kaynağı olarak düşünmezler. Bu nedenle herhangi bir ekonomik yeniliğin de bu baskıyı sonlandıracağını düşünmezler. Çünkü radikallere göre insanlar arasında sınıf çatışması bulunur ve cinsiyet ayrımı söz konudur. Kadın ve erkek arasında bir fark varsa buda biyolojik olarak üreme farkıdır. Kadın özgürlüğü cinsiyet özgürlüğüdür (Kayadelen, 2010: 49). Tüm bu yorumlamalara göre radikal feminizm teorisyenleri kadının özgürlüğünü kısıtlayan, ezilmesine neden olan sebebi ataerkillik, ataerkil toplum, aile, hatta ataerkil kapitalist sistem olarak ifade etmişlerdir (Aktaş, 2013: 53-71).

Radikal feministlerde diğer feminist teoriler gibi kadının ezilmesinde ataerkil sistemi sorumlu görmüştür. Ancak radikaller erkekleri kadınların ezilmesinin ana kaynağı olarak görür ve teoriyi bir adım ileri taşırlar. Radikallerin çalışmaları kadının doğurmama hakkı, cinselliğin inşası, cinsel şiddet sorunları gibi konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Lezbiyenliğin kadınları erkek egemenliğinden kurtaran cinsel özgürlüğü ifade etmek olarak savunurlar. Politik lezbiyenizm '*feminizm kuram, lezbiyenlik uygulamadır'* fikrini geliştirmiştir (Çak, 2010: 102-109).

Aile içerisinde kadına yüklenen roller kadını kamusal alandan soyutlanmıştır. Ataerkil toplumların hepsinde var olan bu durum günümüzde de oldukça yaygındır. Kadın evde eşi, ev işleri ve çocuklarıyla ilgilenmekte ve bu yüzden kendine ve sosyal hayatına zaman ayıramamıştır. Bu durumda kadın kendi özel hayatına kapanmış olmasıdır. Dolayısıyla sistemin kendisi yanlıştır. Toplumsal iktidar ataerkil politikalar üzerine inşa edilmiştir. Bu teorilerin hepsi düşünüldüğünde radikal feminizm, kadın, toplumsal iktidar, ataerkil yapı, aşk, evlilik, çocuk gibi birçok konuları ele almıştır. Kadının kurtuluşu sadece ekonomik özgürlükte değildir. Konuyu bireysel ve toplumsal olarak ele alır. Kadınlar tarafından, kadınlar için geliştirmiş bir teori olan radikal feminizm entelektüel feminist değerlendirmelere de karşı çıkmışlardır. Bu yüzden gündemle uzlaşmak veya güne hitap etmek gibi bir sorunları yoktur. Asıl felsefe kadınların ezilmişliklerinden, ataerkil toplum içerisinde yok sayılmalarından kurtarmak ve çözüm yolu bulmaktır.

Radikal feminizmin toplumun değerleri olan din, kültür, aile, evlilik ve ev hanımı olan kadınlara karşı tutumu oldukça katı ve keskindir. Bu toplumsal değerler radikallere göre kadının ikincil olmasının başlıca sebebidir. Bu noktadan itibaren radikaller çözümler üretir. Erkeksiz çocuk sahibi olmak, çocuğu emzirebilmek ve bakımını üstlenebilmek, erkeksiz cinsellik, kadın kadına ilişkiler, erkeklerin hormonlarına yapılabilecek müdahalelerle emzirme

yetisine kavuşabilmesi gibi birçok argümanlar sunmaktadır. Aynı zamanda farklı basın yayın organlarının olmasını ve bunun feminist yayınlar yapmasının gerekliliğini belirtirler. Asıl mücadele ve savunulan fikir cinsiyet rollerinin değişmesi üzerine olmalıdır. Cinsiyet rolleri değiştikten sonrada üreme rolünün değişimine yönelik çalışmalar yapılması radikal feministlerin beklentileridir (Tür ve Koyuncu, 2010: 13).

3.4.3. Marksist Feminist Teori

19. yüzyılın ortalarında liberal feminizmin ortaya koyduğu kadın-erkek eşitsizliğinin çözüm yollarının işe yarayıp yaramayacağının tartışılmasıyla ortaya çıkmıştır (Dikici, 2016: 527). Karl Marx esas olarak kadın konusu üzerinde durmasa da Marx ve Friedrich Engels'in Marksist Feminizm üzerinde etkisi büyüktür. Marx'ın Sınıf ayrımı, kapitalizm, eşitlik gibi kavramlar üzerindeki çalışmaları feminizm teorisine etki etmiştir. Yine aynı şekilde Engels'de kadın erkek eşitsizliğine, erkeklerin kadınlar üzerinde kurmuş oldukları hegemonyaya ve özellikle kapitalizmle olan ilişkisine vurgu yapan çalışmaları bulunmaktadır (Erny, 2014: 201).

Marksist feminist teori Marksizm'in sosyolojik ve ekonomik anlamda var olan bütün teorilerini kadın konusunda tartışmaya açan, feminizmin bir alt disiplinidir. Kapitalizm ile kadınların statüsü arasında maddi bir ilişki bulmaya çalışır. Sınıfsız toplum oluşumu için kadının özgürleşmesi gerekliliğini ısrarla savunur. Bunun için ise devrimci bilince ulaşmanın gerekliliğine vurgu yapar. Marksizm feminizm sınıfsız toplumun varlığını temel alır ve kadın ve erkek diye ayırmadan, kadının sanayiden, kamusal üretimden dışlanmasının kadının ezilmesine yol açtığını vurgular (Tür ve Koyuncu, 2010: 14).

Marksist feminizm kadın sorunlarının kaynağının üretim ve kadın statülerindeki ilişkiden kaynaklandığını belirtir. Kapitalist sistemin sömürüsüne devam edebilmesi için ve

yeniden üretime devam edebilmesi için kadının aile içerisindeki konumunun sağlamlaştırılması, bu konumda merkezileştirilmesi, bunun sonucunda da kadının başka bir şeye karışmasının engellenmesi geçmektedir. Bu durumda kadın sadece evi ile meşgul olmakta ve söz hakkı olmadığı için ezilmektedir. Burada Marksist feminizm kadın erkek ilişkisini yöneten ve yönetilen olarak benzeştirmiş ve kadın erkek arasında sosyolojik, ekonomik, ideolojik veya kültürel bir fark olmadığını vurgulamıştır (Çak, 2010: 110).

'Ailenin kökeni' isimli eseri ile "*Engels"* kadınların ezilmesi sorununa çözüm olarak sunduğu ev işini endüstriye çevirmek aslında günümüzde de var olan bir gerçekliliktir. Eserinde Engels ev işlerini toplumsal bir endüstriye dönüştürmüş, kadınların evde hapsolmasını engelleyerek sosyalleşmelerini sağlayan öneriler sunmuştur. Ev işi ve çocuk yetiştirmeye, aileye olan ilgisi ile Engels maddeci feministlere yakın teoriler üretmiştir (Donovan, 2014: 146-149).

Marksistler özel mülkiyeti kapitalizmin temeli olarak görmüşlerdir. Bu sebeple kadınların çalışmasını özel mülkiyetle ilişkilendirmişlerdir. Diğer taraftan Marksizm'in yapıtaşlarından olan sınıf mücadelesi kadını yok etmekteydi. Marksist feministler toplumsal cinsiyetle sınıf mücadelesini ilişkilendirecek biri ailenin içerisinde ataerkil bir ideoloji, diğeri iş yerinde cinsiyete dayalı iş bölümü olan çıkılmaz bir sonuç olarak çözümlemeye çalışacaklardır. Bazı feministler bu kafa karıştırıcı düzeneği çözmekten vazgeçmiş üretim ilişkisi ile kadını ayırmıştır. Kapitalizmde kadını sadece aile içerisinde aramaya çalışarak yol almışlardır. Bütün Marksist ve feministlerin ortak kavramı ataerkilliği biyolojik ve evrensel bir sorun olarak ele almışlardır (Pelizzon, 2009: 21- 25). Bununla birlikte kadın endüstri ve kamusal alanda iş hayatına katılırsa, ücretli istihdamda kadının varlığı olursa, kadının kapitalist düzende ataerkil yapının dayattıklarından kurtulabilmesi mümkündür.

3.4.4. Sosyalist Feminist Teori

Kapitalist ekonomik ilişkiler içerisinde Marksist feministlerle aynı kaynaktan beslenen sosyalist feministler radikallerin ise cinsiyet eşitsizliği doktrinini desteklemişlerdir(Çetinel ve Yılmaz 2016: 132). Temel düşünce olan cinsiyet eşitsizliğine eleştiriler vardır. Her iki teoriden de aldığı bilgiler ışığında bu düşüncelere de eleştiriler yapılmıştır En önemli eleştiriyi Marksizm'in cinsiyet ilişkilerini önemseyen tarafının olmadığı ve erkeklere özgü olarak yorumlar yaptığı yönündedir (Özdemir 2017: 398).

Sosyalizmin genel kabul görmüş tezi tüm ezilen ve sömürülen gurupların sorunları ile ilgilenmektir. Bu sebeple sosyalist feministlerin başlıca sorunu ezilen ve sömürülen kadınlardır. Ve bu durumda kadınların üremeden sorumlu olmaları durumu devam ettiği sürece kadınların küresel dünyada hem ulusal hem de uluslararası alanda marjinallikleri devam edecektir Sosyalist feministler ataerkil durumu ya da kadın erkek arasındaki eşitsizliği endüstri toplumundaki sınıf ayrımından değil, kapitalist sistemin işleyişi açısından ele alır. Sosyalistlere göre kadın erkek eşitsizliği tartışılırken ilk önce toplumsal analizler yapılmalıdır çünkü erkek ve kadının toplumsal konumları sınıfsal konumlarının belirleyicisidir (Tür ve Koyuncu, 2010: 13).

Sosyalizmin var olduğu günden bugüne savunduğu kapitalizmin eşitsiz ve adaletsiz ücret dağılımı, kadınların iş hayatında sömürülmesi, emek gücünün ucuz olması, ücret dengesizliği, erkek ve kadının iş bölümü gibi sorunlar sosyalist feminizmin dayanağı olmuştur. Sosyalist feministlerde radikaller gibi bu sorunların kaynağının aileden başladığını düşünmüş ve sorunun kaynağına gitmişlerdir. Sosyalist feministlerin konu alanı kadını özel erkeği kamusal alana yönetici yapan kapitalizm olmuştur. Kadınların özgürleşmesi, bu sorunu çözmenin yolu olarak da devletin, kamunun, ailenin, ekonominin ve siyasi yapının parçalanması olarak sentezlemiştir.

Sosyalist feminizm belirli bir sınıf içerisinde kadın ve erkeğin aynı ekonomik şartlarda olmasına rağmen toplumsal yapı içerisinde eşit haklara sahip olmadığını savunur. Yani aynı duruma sahip kadın ve erkek benzer yaşam koşullarına sahip değillerdir. Erkeklerin sınıfları ne olursa olsun toplum içerisinde onlara sunulan fırsatlar ve olanaklardan dolayı aynı sınıfta bulunan kadına göre daha fazla erkil olma şansı vardır. Bu yüzden kadınlar aynı sınıfta oldukları erkeklerle bile eşit haklara sahip olamamakta ve her zaman dezavantajlı konumda olmuşlardır (Yaktıl, 2008: 11).

3.4.5. Varoluşçu Feminist Teori

Varoluşçu feminizm ilk olarak Beauvoir' in kaynakları ile dikkat çekmiştir. Kadının kendi benliğini oluşturması gerekliliği Beauvoir' in *Kadın 'İkinci Cins" 1. Cilt: Genç Kızlık Çağı'* kitabında '*Kadın Doğulmaz Kadın Olunur'* sözü ile ifade edilmiştir. Erkeği yaşamın öznesi ve mutlak değeri, kadını ise öteki yapan ataerkil düzeni Beauvoir tarafından eleştirilmiştir. Beauvoir kadının ev yaşantısının ve ev işlerinin onu sosyal bir varlık olmaktan uzaklaştırdığını, kadının sosyal yaşamda var olmasının ve çalışmasının ekonomik yönden özgür olması gerekliliğini vurgulamıştır (Donovan, 2014: 233-240). Beauvoir' in bu görüşlerinden etkilenen ve 1990'lı yıllardan itibaren hızla gelişen ikinci dalga feminizmin temel iddiası ve hedefi erkekle eşit olmak olan liberal feminizmden farklı olarak kadının farklı bir biyolojik yapıya, farklı kültürlere, farklı yaşam alanlarına ve farklı tarzlara sahip olduğu düşüncesini kapsamıştır (Temizarabacı, 2005: 116)

Mary Daly ise kadınların kabullendikleri öteki olma durumundan kurtulmaları gerekliliğine vurgu yapmıştır. Bu uğurda çaba sarf etmeyen ve bunu kader olarak kabullenen kadınların var olamadıklarını, evdeki görevlerine saplanarak kabullendikleri durum ile yaşamak zorunda kaldıkları, yaratıcı olamadıkları için ise bu durumla yaşamak zorunda kaldıklarını belirtmiştir (Donovan, 2014: 233).

Beauvoir' a göre kadınların kurtuluşu kendi başına varlık ile başkaları için varlık arasındaki anlayışa karşı çıkarak yaşam haritaları için kendi kararları ile hareket etmelerinin gerekliliğidir. Kadınlarında erkekler gibi kendileri için varlık olduklarının farkına varmalarının gerekliliğini vurgular. Bu sorunun çözümü ise kadınlar için var olan toplumsal kuralların hepsinin yıkılmasının gerek olduğunu söylemiştir. Bu durum ise kolay bir süreç değildir. Kadınlar kendilerine dayatılan bütün bu toplumsal kuralları reddetmek ve yeniden kurmak özgürlüğüne sahiptirler. Bu süreç büyük bir direnişle karşılaşacak ancak kabullenilmeyen kader sayılmayan bu durumdan kurtulmanın yoludur (Demir, 1997: 97).

Dolayısıyla kadının rolü bulunmakta olduğu toplumsal çevre, sosyo-kültürel alan ile sürekli olarak deneyimlenerek tekrar kurulur. Belirlemiş olduğu güçlenme stratejisiyle kendi varoluşunu yeniden inşa eder. Bu süreç eskisi gibi dayatma ile olmaz. Kendini yenileyen ve durağanlıktan uzak olarak sürekli gelişir ve yenilenir.

3.4.6. Kültürel Feminist Teori

19. yüzyılda aydınlanma dönemi Kant'ın düşünceleri ile doruğa çıkmıştır (Osborne, 1996: 69-79). Özellikle romantizm ve Alman İdealizmi konularında yapmış olduğu eleştiriler ile ün kazanmıştır. Kültürel Feminizm de Liberal Feminizme verilmiş erken bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Kültürel feministler siyasi ve toplumsal bir değişime odaklanmaktansa kültürel bir değişimin gerekliliğin daha önemli olduğu belirtirler. Kendini geliştirmenin, eleştirmenin gerekliliğini savunurken, hayatın sezgisel ve kolektif yönü üzerinde yoğunlaşırlar. Kültürel feministler liberal feministlerden miras kalan evlilik, din, aile gibi toplumsal kurumların alternatiflerini bulmaya çalışırlar (Öztürk ve Coşkun, 2009: 118).

Kültürel feminist akımını ilk başlatan 1845' de yazmış olduğu *'Kadın*' eseri ile Margaret Fuller'dir. Kitabında Fuller, bilginin akıldan kaynaklanan nesnel yapısını eleştirir.

Bunun duygusal, organik ve sezgisel olduğunu savunur. Her bir bireyi özgün birbirinden farklı bir tohum olarak tasvir eder. Tohum nasıl ki dışarıdan gelen tepkilere duyarsız kalır içinde büyüttüğü özgündür, kadında böyle olmalıdır. Tıpkı bir tohum gibi içinden geleni yapmalı, özgün olmalı ve isterse yalnızlığı da tercih edebilmelidir. Böyle bir durumda kadın içinde bulunduğu topluma sevgide kaygıda besleyebilir. Beslediği kaygı onu hemcinslerine yakınlaştırır. Kadının kaygılar duyması, sosyalleşmesi, bulunduğu toplumla iletişim halinde olması toplumlar arasındaki sürtüşmeyi de en aza indirecektir (Donovan, 2014: 71-78).

Kültürel feminizm 20. yüzyılın başlarında oluşup gelişmiştir. Savunucuları birinci dalga feminist hareketinin ikinci kuşağı içinde yer almışlardır. Kadını ötekileştiren, ataerkilliğin değerlerinin neler olduğu, bu değerlerin kadının tarihsel maddi değerleri arasındaki ilişkiyi kuran ve inceleyen kültürel feministler sosyal değişimi incelemek ve araştırmak yerine daha geniş kültürel değerlere odaklanmışlardır (Aktaş, 2013: 61).

Kültürel feministlere göre kadınlara uygulanan baskılar biyolojik sebeplerden değil toplumların bir ürünüdür. Bu durum özelden başlayarak genele doğru yayılmaktadır. Durum böyleyse kız çocuklarına ve erkeklere atfedilen özellikler değişebilirdir. Kültürel feminizm, kültürün cinsiyetsizleştirilebilmesini hedefler. Bu teoriyi savunan feministler kadının toplumun kültürel yapısına göre farklılaştırıldığını, baskı veya ayrımcılık gördüğünü, bunun çözümünün toplumu dönüştürmek olduğunu savunurlar (Donovan 2014: 127). Kültürel feministler kadının konumunu kültür yapısının temellendirdiğini düşündükleri için kültürün neden kadını ezilmiş ve baskı gören konuma koyduğunu açıklamaya çalışmışlardır. Bu sebeple kültürel feministler biyolojik sebeplerin olmadığını, kadını toplumsal sorunların ve kültürel yapıların ikincilleştirdiğini savunmaktadırlar (Aktaş, 2013: 57).

Kadınların ötekileştirilmesi, ikincil olması eğitim hayatlarının da olmaması anlamına gelmiştir. Aydınlanma döneminden önce kadınların akli çalışmalarda bulunamaması, ev işleri

ve aile sorumluluğu ile ilgilenmek zorunda bırakılmaları, dine göre organize olmuş toplumsal işlerle meşgul olmaları bu konumlarını pekiştirmiştir. Tarihte yaşanmış bu olaylardan da örnek veren kültürel feministler, kadınların eğitim hayatında var olmalarının toplumsal yapıda etkin rol almalarını sağlayacağını savunmuşlardır (Aktaş, 2013: 58).

Kültürel feministlerin savunduğu gibi din, kültürel yapı, aile, toplumsal baskı birçok sebeple kadınlar erkekler ile eşit derecede eğitim alamamışlardır. Bunun için kadınların özgüvenlerinin artması, toplumsal ve ekonomik olarak bu hayatın bir üyesi olmaları, bunların gerçekleşebilmesi için de kültürel yapının dönüşümünün sağlanması elzem bir konu olarak yaşamımızda yerini almıştır.

3.4.7. Freudcu Feminist Teori

Freud aile kuramına dair eleştirel eserler koyan ilk bilim insanıdır. Eşcinsellik, lezbiyenlik, mazoşizm ve sadizm üzerine çalışmalar yapmış ve onları yargılamayan bir düşünce ile eserler yazmıştır. Bireyin ilk önce eril (aktif) ikincil aşamada ise dişil (pasif) olduğunu ifade etmiştir. Ancak erillik ve dişiliğin tek kişide bulunmadığını, erillik ve dişiliğin bir arada görünebileceğini belirtmiştir. Kız çocuğunun gelişim aşamasında erkek çocuk ile birbirine benzeyen evreler yaşadığını iddia etmiştir. Hem kız hem erkek çocukları arzu nesnesi olarak anne memesini seçmiştir. Kız çocuğunun ergenliği erkek çocuğuna göre daha fazla bastırılmıştır. Bu durumda farklılaşmasına neden olmuştur. Freud'un bu tutumu kadını ikincil yapmış ve tepki çekmiştir. Daha sonra yazmış olduğu *'Kadın Cinselliği'* eserinde bu durumu biraz toparlayarak kız çocukların olgunlaşma aşamasını konu almıştır. Kız çocuklarının büyüme aşamasını anneden kopma ile ilişkilendirerek konu alır (Donovan 2014: 177).

Freud erkek çocukların ilk dönemlerde annelerine yönelmelerinin çelişkili duygulara neden olduğunu, büyüdükçe ise baba ile özleştiklerini söylemiştir. Freud'a göre bu durum erkek çocuğunun anneyi ötekileştirmesidir. Kadının ötekileştirildiğini gören erkek çocuk yaşamı boyunca kadını ikinci plana atacak ve yaşamdaki olumsuzlukların sebebi olarak kadını görecektir. Freudcu Feminist teorisyenleri, erkeklerin bu deneyimi ile kadınlar üzerinde baskı kurduğu ve bu şekilde toplumun oluştuğunu savunmuşlardır (Erdoğan 2008: 74; Coltrane 1998:116).

Freud'un bu düşünceleri oldukça karmaşıktır. Ancak bu karmaşık fikirler içerisinde feminizme de karşıdır. Ortaya koymuş olduğu teorilerini sorunlu kadınlar arasında laboratuvar ortamında geliştirmiştir. Bazen kadın ve erkeğin benzeştiğini ancak kadını hep aşağı görmüş, bazen de kadını yücelten doğasına vurgu yaparak ifade etmiştir. Yaşamı boyunca feministleri aşağılayıcı ve dalga geçici tavırlar takınmıştır. 1960'lara gelindiğinde Freud kadın düşmanı ilan edilmiş ve ortaya koyduğu çalışmalarının kadın düşmanlığını tetiklediği ve bu düşmanlığı süreklilik arz ettirdiği nedeni ile eserleri yasaklanmıştır (Williams, 2002: 195).

3.4.8. Anarşist Feminist Teori

Anarşist Feminist kuram daha çok anarşist düşünce ve uygulamaya sahip feministlerin üzerinden düşünülse de bununla sınırlı tutmak yanlış olur. Anarşizm feminizm fikrinin uygulanmasında kullanılır. Feminizm fikri yapısal olarak anarşiktir. Dolayısıyla feminizmin oluşumunu anarşik çevrede düşünmek yanlış olmaz. Üçüncü dalga feminizmlerinin içinde beliren *punk* hareketi anarşiktir ve anarşizme atıf yapar (Altun, 2008: 52).

Anarşizm her türlü otoritenin karşısında durur, sınırsız, cinsiyetsiz bir toplum arzu eder. Herkesin söz hakkının olduğu bir toplum anlayışı güder. Merkezsizdir, kardeşlik ve dayanışmaya dayanan bir çerçevesi vardır, çok sesliliği önemser. Anarşizm doğası gereği

ataerkil yapıya, erkeğe ve erkek egemenliğine de karşıdır. Bu yüzden devlete de karşıdır ve devlet erkektir. Çünkü egemendir. Geleneksel egemen kuramların hepsine karşıdır. Anarşizmin temel ilkeleri otorite karşıtlığı, devlete karşı olma, ataerkil düzenlere karşı olma, imece ve kardeşlik ilkesi, karşılıklı yardımlaşmadır (Altun, 2008: 52).

Radikal feministlerle anarşik feministlerin ortak inandıkları birçok fikir vardır. Ancak radikal feministlere göre çok daha fazlasını isterler. Anarşik olmanın doğası gereği bütün güç ilişkilerini sonlandırmak isterler. Anarşik olmayan bazı radikal guruplar iktidarın kadınların elinde olması durumunda baskıcı ve diktatör olmayan bir yönetim olacağına inanırlar. Ancak anarşik radikaller bunu kabul etmezler ve sosyalist feministler gibi seçkinci bir liderlik barındıran kitle hareketinden de olumlu bir yönetim olacağına inanmazlar. Yani anarşik feministler ne bir anaerkil yapının nede işçi devletinin kişilerin üzerinde bulunan baskıyı kaldıracağına inanmazlar. Anarşik feministlerin amacı gücü ortadan kaldırmak olmuştur (Ehrlich, 2006: 1-14).

Dünya üzerinde birçok kadın kendi yaşamları üzerinde birçok erkekten daha az söz sahibidir. Kadınlar kendi yaşamları üzerinde kendileri söz sahibi olabildiklerinde özgür olabilirler. Böyle bir yaşamı benimsemek ve bütün insanların bu konuda ısrarcı olması anarşik feministlerin birincil hedefidir (Ehrlich, 2006: 1-14). Özgürlük, eşitlik, yönetime karşılık, herkesin seçme ve seçilme hakkı, emperyalizme, kapitalist üretime karşılık anarşik feminizmin feminizme kazandırdığı çeşitli anlayışlardır. Feminizm teorisinin genişlemesine de katkıda bulunmuştur. Ancak bunlara rağmen bu pratikler ile cinsel ayrımcılığın tam olarak önüne geçtiğini de söylemek mümkün değildir (Altun, 2008: 53).

Victoria Woodhull ve Emma Goldman anarşik feminist kuramın başlıca temsilcileridir. Woodhull evlilik kurumuna saldırmış ve evliliği monarşik bir yapılanma olarak ifade etmiştir. Evlilik gibi geleneksel bir yapılanmanın yerine sosyalist düzenlemeler

olması gerekliliği konusunda ısrar eder. Goldman ise anarşik kimliği olan kendine özgü tarzı ile anarşik feminist kuramına çok büyük katkılar sağlamıştır. Cinsiyet ayrımcılığının anarşik kuramın doğasına aykırı olduğunu belirtir. Kadınların özgürlüğü ve hakları için çaba sarf eder ve erkek egemenliğinin var olduğu her duruma direnç göstermiştir (Altun, 2008: 54).

Anarşik feministler fikirlerini ve uygulamalarını toplumsal yapıyı zedeleyecek şekilde yapabilirler. Devletin var olan bütün iktidarlarına ve otoriterlerine karşıdırlar. Bütün kurumların düşmanıdırlar. Tüm bu iktidar yapılanmalarının karşısında birey olarak savaşırlar. Çok zaman yıkıcı olabilirler.

3.4.9. Siyah ya da Renkli Feminist Teori (Kadın Aklı İle Vardır)

1980'lerde başlayan siyah feminizm birçok farklı baskıyı birlikte yaşayan renkli kadınların oluşturduğu bir kuramdır. Toplum içerisinde kadın olduğundan dolayı dışlanma yaşayan kadın, feminist kuramcıların içerisinde de renkli olduğu için bir dışlanmaya maruz kalmıştır. Renkli kadınlar kadın oldukları itibariyle beyaz hemcinsleriyle, kadın oldukları için ise renkli erkeklerle aynı platformda ezildikleri ve dışlandıklarının farkına vararak farklı bir mücadelenin verilmesi gerekliliğine inanan '*Renkli Kadınlar Siyah Feminist'* teoriyi oluştururlar. Bell Hooks, kendilerini beyaz oldukları için feminizmin temsilcileri olarak ilan eden bu gurubu beyazların iktidarı olarak nitelendirir. Bu gurup feminizmi kullanırken bir taraftan da feminist politikaları yok ederek hem kendilerine hem de feministlere haksızlık etmektedir (Hooks, 1984: 44).

Hooks, beyaz, eğitimli, orta veya üst sınıf kadınların kocasından ve evinden daha fazla şey istemesini eleştirerek, beyaz kadının bu isteminin kariyer olduğu çıkarımını yapar. Ve beyaz kadının kendisi ile eşit şartlarda olan erkek ile toplumsal eşitlik ister. Bu durumda beyaz olmayan ve fakir, eğitimsiz bütün kadınları dışlar. Burada siyah erkek ve beyaz kadın

hem ezilen hem de ezen konumundadır. Siyah erkek, kadını ezerken beyaz kadın da siyah kadınları ezmiştir. Oysa siyah kadının ezebileceği bir öteki yoktur (Hooks, 1984: 35). Hooks'a göre feminizm politik bir eylemdir ve öyle tanımlar. Bütün bu baskı birimlerinin tek tek yargılanamayacağını ve tek başına ortadan kaldırılamayacağını belirtir. Irkçılığı feminist bir sorun olarak ifade eder ve cinsiyetçi baskı ile savaşmayı öncelikli olarak ele alır.

Siyah feminist kadınlar, beyaz kadınların kendilerine ön yargılı olduğu tezine inanırlar. Beyaz kadınlar ise siyahların yüzyıllardır köle olarak yaşamlarını sürdürdüklerine ve o yüzden biyolojik olarak güçlü olduklarına inanırlar. Bu nedenle siyah erkeği ve siyah kadını kardeş olarak nitelendirir ve siyah erkeği kadının atası konumuna koyar. Bu durumda siyah kadının kendisini siyah erkekten ayıramayacağı bu nedenle feminist bir bakış açısı olamayacağını düşünürler. Siyah kadın ise beyaz kadının bu düşüncesinin bir saplantı olduğunu ve asla değişmeyeceğini savunur. Bu nedenle siyah kadın ve beyaz kadın asla bir araya gelemeyecektir. Birçok siyah kadına göre bu ideolojide asıl sorunu çıkaran ve çözülmez noktalara getiren beyaz kadındır (Çaha, 2013: 156).

Siyah kadınlar, feministlerin sadece kadınların ezilmişliği konusunu ele almalarını eleştirmişlerdir. Çünkü siyah kadınlara göre kadınların ezilmişliğinin sebebi sadece ataerkil toplum değildir. Etnik köken, sınıfsal ayrım ve ırk ayrımı gibi birçok şeyde kadınların dışlanmasına neden olmaktadır. Seçme ve seçilme, eğitim, kamusal alan gibi birçok şeye feministlerin destek olduğu ancak ırk sorunun destekten mahrum kaldığı bir anlayış ile feminist hareketlerin gerçekleştiğini vurgulamışlardır. Ancak kadınların hem toplumsal cinsiyet hem de ırk ve renk gibi birçok ayrımcılığa maruz kaldığını dile getirmişlerdir. Ayrıca sınıf ayrımının da çözülmesi gereken bir sorun olduğu vurgulanmıştır.

3.4.10. Post-Modern Feminist Teori

Post-modernizm modernlikten sonra ortaya çıkan değişimlerdir. 1960'lı yılların ortalarında ortaya çıkan ve ikinci dalga feminizm olarak adlandırılan hareketin birçok kazanımı elde etmiş olması, ancak ana hedef olan kadınların özgürlüğü adına bir gelişme yaşanmaması belirli umutsuzluklarla sonuçlanmıştır. Post-modern feminizm bu boşlukta filizlenmiş bir düşüncedir (Erdem, 1994: 69-70).

Post-modern feminizm radikal, liberal ve yapısal feminizmleri eleştiren gelenekten doğmuştur. Post-modernizme göre farklı feminist guruplar arasındaki fikir farklılıklarını bir kopuş olarak değil bir kaynak olarak değerlendirmek gerekmektedir. Nasıl ki iktidarlar tek merkezli değil birçok kanaldan beslenir, direnişinde tek merkezli olmadığını savunur. Çeşitlilikler ve farklılıklar çok merkezli mücadeleyi mümkün kıldığı sürece gelişecektir (Erdem, 1994: 72).

Feminist teorinin son örneği Post-modern feminizmdir. Sosyal, siyasal ve toplumsal açıdan kadın-erkek ilişkilerini çelişkili ve yetersiz olarak ortaya çıkan dönemi ifade etmektedir. Birinci ve ikinci dalga feminist anlayışlarından kopan veya bu guruplarda fikir ayrışması yaşayan feministlerin toplandıkları fikir gurubunu belirtmektedir. Kadın-erkek eşitliğini savunmanın yetersiz olduğunu, yeryüzünde kadın ve kadının bile eşit olmadığını, böyle bir durumda kadın-erkek eşitliğinin savunmanın yersiz olduğunu ifade etmektedir (Altuntaş, 2013: 363-364).

Post-modernlere göre feminizm yapmış olduğu bütün tespit ve kavramları evrensel olarak yapmaktadır. Yani feminizm kadın hakları, kadınların özgürleşmesi, ataerkil toplumun yıkılması gibi birçok alanda yapmış olduğu çalışmaları ve mücadeleleri kadınların kendilerine has bir özü olduğuna dayandırarak yapmaktadır. Bunları da kadınların psikolojik ve biyolojik durumlarını sentezleyerek ifade etmektedir. Kadınların adet olması, doğum yapması, kadının anne olması gibi birçok özelliği sıralar. Bu noktada Post-modern feminizm bunlara karşı çıkar

ve her kadının kendisine has özelliklerinin olduğu gerçeğini savunur. Feminizm kadını savunurken evrensel olarak tek bir kadın üzerinden bütün kadınları savunmaktadır. Ancak post-modernler evrensel bir kadın profilinin yanlış olduğunu her kadının kendine özgü deneyimlere sahip olduğunu ifade eder (Saliya, 2017: 47-52). Bununla birlikte Post-modern feminizm kadına yüklenen annelik, ev işleri, ev kadını, cinsellik gibi olguların kabulüne ve reddine de karşı çıkmaktadır. Her toplumun kendine has özellikleri bulunmaktadır. Ve her toplumu evrensel olarak incelemek ve yorumlamak yanlış olacaktır.

Erkek egemen bir politika ve bunun altında üretilen her politika, kadınların kendi özel alanlarında yaşamalarını ve bu durumun erkeklerin hâkimiyeti altında gerçekleşmesini savunmuştur. 17. yüzyıla kadar bu durum bu şekilde süregelmiştir. 17. yüzyıldan itibaren küreselleşen dünya ile bu durum değişmeye başlamış ve kadınların kendi haklarını savunmaya başlamalarına ortam hazırlamıştır. Bu yıllardan itibaren farklı hareketlenmeler ile feminizm çeşitli guruplar altında kadın haklarının savunulduğu bir fikir birliği olmuştur.

Bu feminizm hareketlerinin ortak olarak kadına yüklenen ev işleri, annelik, erkeğe hizmet gibi birçok konuya itiraz etmesi eleştirilmiştir. Neslin devamını sağlayan kadınlar aynı zamanda topluma yeni bireyler kazandırmaktadır. Ancak feminizm kadınların biyolojik özelliklerinden dolayı anne olma özelliğine karşı çıkmaktadır. Bunu reddetme sebebi olarak ise kadınların özgürlüklerinin kısıtlandığı ifade edilmektedir. Bu nedenle 1960'larda ortaya çıkan modern tıbbın geliştirmiş olduğu plastik cinsellik anlayışının yaşanan bu duruma çözüm olarak geliştirilmiş olduğu düşünülebilir (Şişman, 2018: 54-56).

Feminizm akımları toplumda kadına yüklenen görevlerin, erkeğin altında eziklik olmaması gerektiği düşüncesi ile ortaya çıkmıştır. İlk olarak liberal feminist akım ile kadınların iş ve ekonomik hayatta var olması gerekliliği dile getirilmiş ve yavaş yavaş kadınlar ekonomik hayat içerisinde yerlerini almaya başlamışlardır. Ardından Marksist akım

ile sınıf mücadelesi yapılmış ve toplumun duyarlılığı sağlanmıştır. Bu fikirlerin zaman içerisinde anlamını yitirdiği düşünülmüş ve en sert akım olan radikal feminizm fikri ortaya atılmış ve kadınlara yüklenmiş olan bütün görevler reddedilmiştir. Dönemin ve toplumun yapısına uygun olarak radikal feminizmin yumuşaması gerekliliği kendini göstermiş ve sorunların bir çözüme ulaşması, sadece reddetmenin bir çözüm olmayacağı gerçeği karşısında daha yumuşak olan sosyalist feminist guruplar oluşmuştur.

Modern ve küresel dünyada her kavramı açıklayamayan bu akımlar ve insanların beklentilerinin dünya ile birlikte farklılaşması ortaya Post-modern feminizmin çıkmasına zemin hazırlamıştır. Artık dünya gibi kadınlarda farklıdır ve feminizm bambaşka bir yönde ilerlemeye başlamıştır. Yeni düzende Post-modern feminizm evrensel değerleri reddederek kültür ve yerellik gibi kuramlar çerçevesinde feminizmin incelenmesi gerekliliğini savunmuştur. Bu düşüncenin ortaya çıkışında bütün kadınları kapsayan çözüm önerilerinin yanlış olduğu gerçeği bulunmuştur. Dünyanın her tarafında bulunan birçok kadın aynı şartlara sahip değildir. Doğudaki, batıdaki, siyahı, beyazı, ataerkil toplumu, özgür toplumu hepsi birbirinden farklı problemlerle uğraştığı yadsınamayacak boyuttadır. Bu nedenle evrensel bir feminizm düşünülemez.

Son tahlilde, hiçbir UA İlişkiler teorisinin tam anlamıyla uluslararası ilişkileri açıkladığını iddia etmek mümkün değildir. Feminist teori de dâhil olmak üzere tüm teoriler bir yandan uluslararası ilişkileri yorumlamaya çalışırken bir yandan da diğer teoriler ve teorisyenler tarafından eleştiriye maruz kalmaktadır. Bu tür eleştirilen teoriyi değersiz kılmadığı peşinen belirtilmelidir. Bu çalışma açısından da feminist teoriye yöneltilen eleştirilerin feminizmin "değerini" yitirtmediği; tam aksine teorinin temel kompozisyonun ve davranış biçiminin yeniden gözden geçirilmesi adına sunulan bir fırsat olduğu düşünülmektedir.

3.5. Feminizm ’in Eleştirisi

Feminizm cinsiyetçiliğe, cinsiyetçi baskı, zulüm ve sömürüye karşı gerçekleştirilen bir harekettir. Bu tanımdan da anlaşıldığı gibi feminizm cinsiyetçiliğe odaklanmaktadır. Cinsiyetçilik üzerine oturtulan, sistematik olarak gerçekleştirilen baskıya karşı kadın ve erkeğin yani bütün insanların erkekleri kayıran düşüncelere karşı duruş olarak tanımlanabilir. Feminizm bunun yanında cins, renk ve haklar konusunda ayrımcılık yapılan her türlü düşüncenin karşısında durmuştur. Feminizm, kadını görünür kılmak için sosyoloji, antropoloji, psikoloji gibi bilim dallarına nüfus etmiştir. Uluslararası ilişkiler diğer bilim dallarından daha genç bir disiplin olması sebebi ile feminizm 1980’lerin sonunda uluslararası ilişkilere etki etmeye başlamıştır. Uluslararası ilişkilerin erkek egemen bir bilim dalı olması da eleştirilere maruz kalmasını diğer bilimlere göre daha çok arttırmıştır.

Feminizm uluslararası ilişkiler içerisinde güçlü bir yer edinmeye çalışmıştır. Bu alanda birçok akademik çalışma yapılmış ve birçok çalışmacı tarafından da eleştirilmiştir. Feminizmin uluslararası ilişkilere başladığı yolculuk sancılı da olsa yoluna devam etmiştir (Sylvester, 2009: 313-314). Feminizm ilk andan itibaren kadın konusu etrafında şekillenmiş ve kadını merkez almıştır. Kadını merkez alan ve ses getirmeyi hedefleyen feminizmin ilgi alanları toplumsal cinsiyet, beden, ataerkil düzen içinde kadının ikincil konumu, kimliği gibi kavramlardan oluşmuştur (Tickner, 2006: 386). Bu kavramlar üzerinde başarı sağlayan kadın toplulukları alanını genişletmiş ve feminizm tanımı içerisine küresel sorunları da dâhil etmiştir. Günümüzde piyasaya çıkan kadın dergilerin kadınlık deneyimlerini yansıtmaktan yahut da kadınların sesi olmaktan oldukça uzak olduğudur. Örneğin fallarla, karakter analizleriyle, film yıldızlarının, pop starların yaşamları, aşkları, güzellik, sağlık, moda, mutfak, beslenme spor gibi konular üzerine odaklı olmasıdır. Daha şaşırtıcısı düşük ve yüksek mali durumlar, siyaset, hayvan hakları ve tüketici haklarını koruma haksızlığa uğrayan,

mağdur bırakılan herkesin hakkı için mücadele veriliyor oluşu feminizmin amacından sapmasına neden olmuştur.

3.5.1. Adam Jones'un Feminizmi Genişletme Çalışmaları

Adam Jones'un 1996 yılında yayınlamış olduğu *'Does Gender Make the World Go Round: Feminist Critiques of International Relations'* (Cinsiyet Dünyayı Anlamaya Yeterli mi: Uluslararası İlişkilerin Feminist Eleştirisi) isimli makalesi ile feminist çevreden büyük tepki almıştır.

Jones bu çalışmasında Cynthia Enloe'nun *'The Morning After: Sexual Politics of the end of the Cold War'* (Ertesi Sabah: Soğuk Savaş Sonrasında Cinsel Politikalar) adı verilen eserini ele alarak incelemiştir. Jones' un eleştirdiği ve haksızlık olarak yorumladığı konu cinsiyet ayrımcılığı olmuştur. Enloe eserinde Körfez Savaşı'nı ele almış ve savaşta Iraklı askerlerin Kuveytli kadınlara işkence ve tecavüz gibi savaş suçlarını işlediğini belirtmiştir. Aynı şekilde Amerikan askerlerinin ise Iraklı kadınlara tecavüz ettiklerini ve işkence yaptıklarını, kadınların her savaşta olduğu gibi bu savaşlarda da mağdur edildiğini belirtmiştir. Savaşın bitmesi ile birçok kadının kendini öldürdüğünü, ölmeyenlerin ise Ortadoğu gibi kapalı bir toplumda dışlandığını ve yaşam mücadelesinin yine ölümle sonuçlandığını belirtmiştir. Enloe'nun bu eserinde savaşın kadınlar ve çocuklar üzerindeki yıkıcı etkisinin üzerinde durması, savaşın yıkıcı taraflarının sadece kadınları etkilediği gerçeğinin yansıtılması Jones'un eleştiri oklarına hedef olmuştur. Jones'a göre Enloe bu eseri ile savaş sırasında ve savaşın bitmesinden sonra sadece kadınları incelemiş, yapılan savaş suçlarının sadece kadınlara yapıldığını belirtmiş ve bu nedenle savaş sırasında gerçekleşen diğer olayları cinsiyetçi tutumu ile görmezden gelmiştir. Jones, feminist çalışmaların her zaman kadınları taraf tutan çalışmalar olduğunu, sadece kadınların ezilmeleri, işkenceleri, hakları üzerinde durduğunu belirtmiştir. Erkeklerin ise bu çalışmalarda yer bulmadığını bu

nedenle toplumsal cinsiyet ayrımcılığı yapıldığını ifade etmiştir. Jones Körfez Savaşında sadece kadınların işkenceye ve tecavüze maruz kalmadığını, bütün savaşlarda olduğu gibi Körfez Savaşında da ülkedeki bütün insanların insani dram yaşadığını bu nedenle Enloe' nun cinsiyetçi bir tutum içerisinde olduğunu belirtmiştir. Erkeklerin de işkenceye maruz kaldığı, tecavüze uğradığı, savaştan sonra erkeklerin intihar oranlarının kadınlarla neredeyse aynı olduğu, esir kamplarında yaşamak zorunda bırakıldığı, göç etmeye zorlandığı veya öldürüldüğü Jones'un makalesinde ifade ettiği gerçeklerdir. Ayrıca Jones, erkeklerin katledildiği birçok örneğe de makalesinde yer vermiştir. Hitlerin Yahudilere yapmış olduğu işkencelerde sadece kadınlara değil erkekleri de katlettiği, Nikaragua'da çıkan isyanda hükümetin katlettiği kişilerin %93' ünün erkeklerden oluştuğunu belirtmiş ve sadece kadınların değil erkeklerinde savaş durumlarında çok acılar çektiğini belirtmiştir. Diğer bir örnek olarak Hindistan'da 1984 yılında gerçekleşen Sih İsyanlarında 2500 erkeğin katledilmesi Jones'a göre toplumsal cinsiyet temelli en büyük katliam olarak tanımlanmıştır (Jones, 1996: 406- 424).

Jones geçmişte yaşanmış bu olayları örnek vererek feminizmi eleştirmiştir. Feminizm güvenlik politikaları erkeklerin yaşamakta olduğu bu katliamları görmezden gelmiş sadece kadınların bu durumu yaşadığını belirtmiştir. Feministler bu durumların sadece kadınlara özgü olduğunu, sadece kadınların katledildiğini ve acı çektiğini belirtmişlerdir. Erkekleri toplumda yaşanan olumsuzluklardan tamamen dışlamakta, yaşanan kötü olayların sebebi olarak erkekleri göstermişlerdir. Jones'a göre feministlerin başarılı olması ve bütün toplumlara hitap eden bir fikir akımı olabilmesi için toplumsal cinsiyet ayrımı yapmadan erkek ve kadınların acılarını tarafsız ve özgün olarak aktarmaları gerektirmiştir. Feministler sadece kadınlar üzerinden çalışma yaparak kendilerini sınırlamış böylelikle asıl sorun olan ayrımcılığa kendileri öncülük etmiştir.

Jones'un eleştirilerine sanatla en kapsamlı cevabı veren Cynthia Weber olmuştur. Weber *'International Relations Theory: A Critical Introduction'* (Uluslararası İlişkiler Kuramı: Eleştirel Giriş) isimli kitabının 7. Bölümünde feminizme ve eleştiresine yer vermiştir. Weber birçok çalışmasında olduğu gibi bu çalışmasında da sinemadan örnek vererek başlamış ve orijinal ismi *'Fatal Attraction'* olan Öldürücü Cazibe[5] isimli sinema filmini bu konuda ele alarak incelemiştir. Filmde Avukat olan Dan Gallagher karısı ve kızı ile mutlu bir yaşam sürmektedir. Beth ise eşine ve çocuğuna karşı sorumluluk sahibi bir eştir. Filmde evin içerisi huzurlu dışarısı ise kasvetli olarak yansıtılmıştır. Karısının şehir dışında olmasını fırsat bilen Dan, Alex isminde bir kadınla tek gecelik bir ilişki yaşar. Alex başarılı bir işkadınıdır ve Dan ile tutkulu bir aşka başladığını düşünmektedir. Dan yaşadığı bu ilişkiyi arkasında bırakmak istese de Alex Dan'i bırakmaya pek niyetli değildir. Alex'in çabaları her defasında boşa çıkmış ve her defasında reddedilmiştir. Bu durum Dan'in kızını bile kaçırmasına neden olmuş ve sonrasında Dan Beth'ye durumu açıklamak zorunda kalmıştır. Ancak Alex'in istediği sonuç yine gerçekleşmemiş Beth eşini affetmiştir. Filmin sonlarına doğru Alex Beth'e saldırmış, Beth Alex'i silahla vurarak öldürmüştür. Son sahnede ise mutlu aile resmi gösterilerek bitmiştir. Filmde Alex başarılı bir iş kadını olması, yaşantısının kaliteli ve güzel olması göz ardı edilmiş ve mantıksız bir kişilik olarak yansıtılmıştır. Aile kavramı önemli bir kurum olmasından dolayı aile içi mutluluk ve huzur ile yansıtılmış, dışarısı ise olumsuz ve Alex meşruiyet kazandırılamayan akıl dışı hareketlere sahip kişilik olarak yansıtılmıştır. Beth ise aileye mensup olmasından dolayı artık bir katil olsa bile seyircinin sempatisini kazanmıştır. Filmde asıl vurgulanmak istenen Dan'in yaşamış olduğu kaçamağın normal olduğu, yanlışın ise sadece yanlış kadınla yaşamış olduğu gerçeğidir. Weber'e göre film feminizme karşı yapılan anti feminist bir cevaptır. Dan hayatında hiçbir değişikliğe

[5]'*Fatal Attraction* (Öldüren Cazibe), Yönetmen: Gillian Armstrong, ABD, 1987

gitmeden, istediği şekilde bir kaçamak yaşayabilecek, bunu da Alex'in istekleri ve beklentileri olmadan gerçekleştirebileceğini düşünmüştür. Uİ Disiplini de Feminizmi, kendi kuramlarında bir değişikliğe gitmeden kendine ekleyebileceğini düşünmektedir (Weber, 2005: 91- 96).

Jones makalesinde feminizmin kendini sınırladığını, sadece kadın ve dişiliği incelediğini ancak erilliği ve erkekliği içine alarak genişletmesi gerektiğini ancak bu şekilde bütün bilimlere hitap edebileceğini belirtmiştir. Feminizmin kendini sınırlaması disipline hiçbir katkı sağlamayacaktır. Filmin örneğinde olduğu gibi Dan kemikleşmiş bir yapının savunusunu yapmaktadır. Jones da aynı şekilde toplum içerisinde var olan kabullenilmiş durumların savunusunu gerçekleştirmektedir. Alex ise toplumun kurallarına göre oynamamış, inandığı şeylerin peşinden gitmiştir. Ve bu yüzden toplumdan dışlanmış, oyunun dışında kalmak zorunda kalmıştır. Weber makalesinde Jones'un aksine feminizmin sadece kadınları savunmadığını, bu durumda erkekleri dışlamadığını, erillik durumunu eleştirdiğini belirtmiştir. Toplumsal cinsiyet kavramı sonradan disipline dâhil olacak bir durum değildir. Zaten içerisinde barındırmakta olduğu bir ögedir. Geleneksel disiplin yapısı eleştiriye izin vermiyor olsa da feminizm her sorusunda yenilik getirmiş ve disiplin bunu görmezden gelmemiştir (Weber, 2005: 96- 100).

Jones feminizmin gücü yeniden tanımlamaması bunun yanında gücün nasıl olması gerekliliğini incelemesi, sadece kadınları savunması ve savunurken bütün suçlunun erkekler olduğunu belirtmesi gibi bakış açıları nedeni ile Uİ Disiplini 'ne hiçbir katkısının olmadığını belirtmiştir. Feministlerin toplumsal cinsiyet fikrini kullanım şekilleri ve fikirleri yanlıştır. Çözüm olarak bu fikri geliştirmelerini, sınırları kaldırmalarını, tek taraflı bakmakta oldukları kadın sorunlarına erkekliği ve erilliği de dâhil etmelerini önermiştir. Weber ise toplumsal cinsiyet kavramının bir dünya görüşü olduğunu bu nedenle bir disiplin için değişmesinin

yanlış olacağını, zaten değişip gelişen bir fikir akımı olduğunu savunmuştur (Weber, 2005: 85- 89).

Jones yapılan bu eleştirileri yersiz bulmuş ve kendisinin feminizmin normatif yapısına karşı olmadığını, eleştirisinin sadece bunu eksik bulduğu noktalardan ibaret olduğunu belirtmiştir. Feminizm yapısı gereği erkekleri dışlamakta ve kadınların acılarının tek sorumlusu erkekler gibi gösterilmesinden kaynaklandığını belirtmiştir. Oysa acı çeken, katledilen, göçe zorlanan, ölüme terkedilen milyonlarca erkek yaşamaktadır.

3.5.2. Robert O. Keohane ve Feminist Eleştirisi

Keohane, çalışmalarında feminizmi ve uluslararası ilişkileri değerlendirirken Tickner'in çalışmalarının önemini vurgulamış ve cinsiyetin feminist Uluslararası ilişkilerin temelinde var olan bir kavram olarak açıklamıştır. Tickner eserlerinde Uİ Disiplini'nin merkezinde incelenen devletlerin bir hiyerarşi tarafından oluşturulduğunu ve bu hiyerarşinin cinsiyetçi temellere dayandığını iddia etmiştir. Keohane bu durumu toplumsal cinsiyetin eşitsizliği olarak nitelendirmiş ve Tickner'in eşit olmayan bu durumu açıklamaya çalışmasını değerli görmemiştir. Ancak Keohane göre feminist araştırmacıları cinsiyet ayrımına dayalı ezilmişlikleri, hakları ve zıtlıkları ortaya koymaktan ileriye gidememiş, sadece bu konular üzerinde tavsiyeler sıralamışlardır. Oysa disiplinin daha anlamlı ve kapsamlı teorilere ihtiyacı bulunmamıştır. Sadece soru sormak, eleştirmek teoriler geliştirmek için yeterli değildir. Geleneksel teoriler feminizmi göz ardı etmemeli, feminizm ise hipotezlerini kanıtları ile birlikte analiz edilebilir bir şekilde sunmalıdır (Keohane, 1998: 193- 197).

Sosyal bilimlerin amacı bir bilgiyi elde edebilecek unsurlar, koşullar, araçlar sunmasıdır. Bir teorinin var olup olmadığı, yeterliliği bu epistemolojik araçlar ile üzerinde uygulanacak analizler ve testlerle kanıtlanabilmektedir. Feminizminde bu pozitif bakış açısı

ile değerlendirilmesi gerekmektedir. Feminizmin geleneksel teoriler ile arasında bir bağ sağlanabilmesi için bir takım şartları sağlaması gerekmektedir. Feminizmin sadece kadın savunucusu olmaması gerekliliği öncelikli beklentidir. Geleneksel teorilerinde bu durumda feminizme daha önyargısız ve tarafsız bakış açısı ile yaklaşması, feminist sorulara cevaplar aramalıdır. Feministler ise sosyal bilimler alanında bir disiplinin unsuru olarak test edilebilir hipotezler üretmelidir (Ataman, 2009: 34).

3.5.3. Feminizmin Uluslararası İlişkilere Yönelttiği Eleştiriler

Feminizmin uluslararası ilişkilere ve Siyaset Bilimine farklı bakış açıları ile eleştirileri vardır. Var olan feminist guruplar kadınların ezilmesi konusunda ortak fikre sahiptirler ancak bu ezilmenin nasıl olduğu ve sebep olan faktörlerin neler olduğu konusunda birbirlerinden ayrışmaktadırlar (Jaggar, 1988: 353). Birincisi ve en önemlisi uluslararası ilişkilerin kadınları içermiyor olmasıdır. Disiplinin kadınları görmezden gelmesi ve evrensel olmaması feministlerin en çok sorguladıkları durumdur. Tickner bu durumu ifade etmeye disiplinin kadınları misafir olarak kabul ettiğini sorgulayarak başlamış ve uluslararası ilişkilerin erkek merkezli bir disiplin olduğunu ifade etmiştir. Bir diğer çalışmasında Morgenthau'nun uluslararası ilişkileri insan doğasına benzettiği makalesini inceleyen Tickner, buradaki benzetmenin eril bir kabullenme ile kavramlaştığını ileri sürmüştür (Tickner, 1999: 618- 628).

İkincisi ise güç ve güvenlik kavramlarıdır. Mantık, bilgi ve yönetim bilincine sahip olmak erkeğe atfedilmiş, duygusallık, anaçlık ve rasyonel olmamak kadına atfedilen kimlikler olmuştur. Bunun sonucu olarak da devletin kendi kendine var olması, bağımsızlığı, gücü ve özerkliği erkeklere benzetilmiştir. Feministler kadınları yok sayan, erkeklerle özleştirilen bu ideolojiyi eleştirmişlerdir. Objektif kavramlar altında bu özelliklerin erkeklere benzetilmesi feminist guruplar tarafından kabul görmemiştir (Tickner, 1999: 44). Uluslararası ilişkilerin üzerine kurulduğu ana teoriler kadının olmadığı bir çerçevede geliştirilmiştir. Cinsiyet fantezi

değil bir disiplin için önemli bir teori olarak ele alınıp incelenmesi gereken kavram olmalıdır. Feministlere göre uluslararası ilişkilerdeki güç ilişkileri ve savaş, erkek–kadın ilişkileri toplumsal cinsiyet olarak meşrulaştırılmıştır ve bu şekilde açıklanmıştır. Feministlerin eleştirdikleri bu duruma getirmiş oldukları çözüm önerisi ulus devletlerin dış politikalarında cinsiyet kavramını bir analiz birimi olarak ele almaları gerektiğidir (Tickner, 1999: 46). Nedeni ise birey uluslararasıdır ve bir birey uluslararası siyaseti etkiler ve şekillendirir.

Tickner uluslararası ilişkilerde geleneksel teoriler ile feminist teoriler arasında uzlaşmanın sağlanamamasının üç nedeni olduğunu ifade etmiştir. İlk neden cinsiyet tanımlamasından ortaya çıkan yanlış anlaşılmalardır. Cinsiyet feminist düşüncesinin temelini oluşturmuştur. Tickner, çok sayıda feminist yaklaşım olması tanımlamanın yanlış yorumlanmasına ya da anlaşılmasına yol açtığını belirtmiştir. Bir diğer eleştiriyi getiren Marchard ise bu çeşitliliğin yanlışlık ortaya çıkarmadığını aksine feminizme zenginlik kattığını ifade etmiştir. Tickner ikinci neden olarak ise uluslararası ilişkilerin doğası üzerine odaklanmış ve disiplinin Amerika'daki varlığı üzerine eleştiriler yapmıştır. Burada disiplini bir Amerikan Bilimi olarak sunmuştur. Güç ve egemenliğin eril bir ifadeyle anlatmaya çalışmıştır. Marchard Tickner'ın bu ifadesinde diğer dünya ülkelerini dışladığını bilimin ABD'ye ait bir disiplin olamayacağını ayrıca disiplinin güncel ve süreklilik arz eden konuları göz ardı edemeyeceğini ifade etmiştir. Üçüncü ve son olarak Tickner feminist seslerin disiplinde bastırılmaya çalışıldığı konusuna değinmiştir. Farklılıklar geleneksel teoriler ile feminizm arasında yanlış anlamalara ve ifadelere yol açmıştır. Marchard Tickner'ı bu noktada da eleştirmiş Tickner'ın yanlış anlaşılmalar olarak kastettiği şeyin aslında feminizmin kendi içerisinde epistemolojik ve ontolojik eğilimler olduğunu, bunu feminizmin geneline yaymasının doğru olmadığını ifade etmiştir. Geleneksel teoriler ile feminizm arasında

uzlaşmanın sağlanabilmesi için farklılıkları feminizme genelleştirerek sunmaya çalışılmasının yanlışlığını ifade etmiştir (Marchard, 1998: 199-203).

Uluslararası ilişkilerin temel kuramlarından olan gerçekçiliği ele alan Hobbes devlet ve insan davranışlarını ifade ederken kullanmış olduğu tasvirin orta yaş bir erkeği örnek vererek anlatması feministlerin eleştirdiği konulardan olmuştur. Yine aynı şekilde Machiavelli'nin devlet için tehlike kavramını ifade ederken sınırlar içerisinde yaşayan erkeğin sosyalleşmemesinde değil, '*Kaprisli Tanrıça Fortuna'* ile ıssız yerlerde yaşamasına bağlaması eleştiri odağında olmuştur. Machiavelli'nin '*Ülke dışında kalan toprakların dişileştirilmesi'* cümlesinden kastettiği güvenli bölgelerin oluşturulması, savunma bütçesi oluşturulması ve yapılan harcamaların haklı çıkarılması için kullanılmış mecazi bir ifade olarak makalesinde yer bulmuştur (Machiavelli, 1994: 55-64). Uİ Disiplini'nde güç, tehlike ve devlet gibi kavramlar resmedilirken çoğunlukla cinsiyetçi yaklaşımlar yapılmakta ve tehlike kadın ile özdeşleştirilmiştir.

Hobbes'un Machiavelli'nin disiplinde yer alan birçok uzmanın ve gerçekçi kuramın önde gelen isimlerinden olan Waltz'ın eserleri ve eser başlıkları incelendiğinde Uluslararası ilişkilerde erkek egemen bakışı doğrular niteliktedir. Günümüz feministleri ise bu eserlerin başlıkları ve kapsamlarının kadını yok sayan ya da görmezden gelen, erkek egemen bir bakış açısı ile ortaya konduğunu bu nedenle disiplinin objektif olamadığını, bu eserlerin erkek egemenliğini açık bir şekilde yansıttığını savunmuşlardır. Siyasette, dış politikada, devlet yönetiminde gücü elinde tutan bütün toplumlarda hep erkek olmuştur (Machiavelli, 1994: 67).

Mary Caproli feminizmin araştırma tekniklerini eleştirmiştir. Feministlerin geleneksel araştırma yöntemlerini dışlayarak kendi içlerinde hiyerarşik bir yapı oluşturmaya çalıştıklarını iddia etmiştir. Böyle bir hiyerarşi feminizmin yapısına uyum sağlamamıştır. Feminist çalışmalarda nicel ve nitel yöntemlerle birlikte çeşitli metodolojiler kullanılarak uluslararası

ilişkiler teorisine cinsiyet ve sosyal adalet unsurlarını birleştirerek açıklama ve gerekçeler sunmalıdır. Feminizm kavramını disipline dâhil etmek için daha sistemli, bilimsel sonuçlara ulaşılabilen çalışmalar ortaya koyulmalıdır (Caprioli, 2004: 265-266).

Dış politikada savaş stratejilerini eleştiren feministlere göre kadınlar erkeklerden farklıdır. Bu farklılık deneyimlerinden, yeteneklerinden, bir olayı sezme ve öngörülerinden, duyarlılıklarından ve vicdanlarından kaynaklanışıdır. Dolayısıyla bu gurup feministler erkeklerin neden oldukları savaşların ve uzlaşmazlıkların kadınlar tarafından engellenebileceğine ya da en aza indirilebileceğini iddia etmişlerdir (Goldstein, 1999: 121). Kadınlar doğalarından kaynaklanan önseziler ile şiddetin var olacağı birçok nedenin önüne geçmeyi başarmışlardır Şiddet içeren her türlü kaynak ve aletten uzak olurlar. Bürokrasi ve devlet kaynaklarına ulaşmaları zor olduğu için birçok evraka ve belgeye arkadaşlık ve dostluk bağları ile ulaşmaya çalışmışlardır. Bu durum kendilerini geliştirmelerine, sosyalleşmelerine ve becerilerinin gelişmesine yardımcı olmuştur. Kadınlar daha alt guruplarla işbirliği içerisinde oldukları için arkadaşlık, taviz verme, ortaklık ve uzlaşma gibi insancıl özellikleri gelişmiştir. Kadıların bu özellikleri savaş karşıtı olmalarına ve daha çok diyalog kurma, barışçıl olma ve konuşarak sorunları çözüme ulaştırma gibi yapıcı taraflarını ortaya çıkarmıştır (Rabrenovic ve Roskos, 2001: 46). Bu görüşlere sahip feministlere göre savaş erkekler tarafından çıkarılmıştır. Bu feminist guruplara göre feminizm savaş sistemini eleştirmeli ve savaşa neden olan her şey irdelenmelidir.

Feministler bahsedilen bu eleştirileri ile uluslararası ilişkilerde kadınların deneyimlerinin yeniden yazılmasını diğer bir deyişle toplumsal cinsiyet temelinde uluslararası ilişkilerin, askeri, ekonomik, ideolojik ve politik süreçlerin tekrar analiz edilmesini ve kavram ve teorilerin tekrar oluşturulmasını veya gözden geçirilmesini beklemişlerdir. Bu feministler 'ikinci nesil feministler' olarak adlandırılmıştır. İkinci sınıf feministler özellikle Uİ

Disiplininin kalıplarından sıyrılması ve sınırlarının genişletilmesini farklı yaklaşımlar ile yeni bir araştırma yönteminin oluşturulması gerekliliğini ifade etmişlerdir (Tickner, 1999: 48).

1990'lı yıllardan itibaren feminizmin uluslararası ilişkilerde kadın sorunları ve kadın ile alakalı konulara ek olarak disiplinin kuramları ile ilgili de sorgulamalar yaptığı görülmüştür. Bu dönemden itibaren özellikle çevre sorunları, göç, mülteci, insan hakları, azınlık hakları, küreselleşme, nüfus artışı, uyuşturucu, insan kaçakçılığı, kadın cinayetleri, ırk ayrımı gibi birçok sorunla ilgilenmişlerdir. Feminizmin bu gelişmelerle bahsedilen sorunlar çerçevesinde analizler ortaya koyması, yeni bir yaklaşım olarak Uİ Disiplini içerisinde yer edinmeye başlamasını sağlamıştır.

3.5.4. Cinsiyetçi Dile Yönelik Feminist Eleştiriler

Tarihsel olarak ataerkil düzene geçişle dilin ortaya çıkışı çakışmaktadır. Bu nedenle ataerki ve dil sıkı bir bağ söz konusudur. Erkek toplumsal olarak ev dışı alanda yer almaya başlayınca, dış dünyayı görüp onu isimlendirme dile getirme de erkeğin işi olmuştur. Dış dünyada kurallara, kanunlara, düzene ihtiyaç duyan insan bu düzenlemeleri yaparken kamusal alanda olanı yani erkeği temel alarak düzenleme yapmıştır. Dil, gerçeği yansıttığına göre kadın olmadığı bir alanda kadını içeren ifadeler de yer almamıştır. Kanunları koyanlar, kamuda her türlü görevi yürütenler ve bunları dile getirenler erkekler olduğundan dil de onların aracı haline gelmiş ve bu aracı arzuladıkları gibi kullanmışlardır. Bu nedenle aslında erkek alanı ile kadın alanı ayrılırken, dil de erkek lehine değişime uğramıştır. Kültür erilleşmeye başlayınca dil de kültürü takip etmeye başlamıştır. Kadınlar yazı alanına girmeden önce yazarlar erkeklerden oluşmuştur ve doğal olarak okuyucu kitleleri de erkeklerdir (Güden, 2006: 15). Kadınları içermeyen kadınlara hitap etmeyen bir yazının erkekçe olmasına da şaşırmamak gerek. O halde gördüğü, algıladığı dünyayı kendi söylemiyle dile getiren erkek, eylemsel olarak aktif olduğu gibi söylem olarak da aktif olmuştur. Kendini

norm olarak yer ettiren erkek, tüm yaşamsal faaliyetlerde "özne" rolünü üstlenmiş, kadına da bunun karşıtı "nesne" olmak kalmıştır. Erkeğin özne olduğu yani "eylemi gerçekleştiren" olma hali ataerkinin doğal bir parçası haline gelmiştir.

Erkek tanımlanıp norm olarak algılanınca, kadını da "öteki" olarak tanımlamak doğal bir durum olarak görülmüştür. Tüm bunlardan hareketle "dil masum ve yansız bir olgu değildir, egemen ideolojinin anlam yüklemeleriyle donanmış ve onun sürdürülmesinde önemli rol oynayan bir araçtır. Egemen ideoloji ataerki olduğu için kadın, ataerkinin belirlediği söylem çerçevesi içinde kalmıştır" (Berktay, 1994: 12)

Bu ataerkil toplum dili kadına özne olarak yer vermeyerek onu erkeğin nesnesi, bir anlamda "aracı" yapmaktadır. Kadınları pasif kılan bu düzen onları erkeğin biçimlendirdiği bir dilin hâkimiyeti altına almaktadır. Bu belirlemeden yola çıkan feministler, kadınların erkekler tarafından üretilmiş bir dilin içinde yaşamak zorunda kaldıklarına dikkat çekmişlerdir. Tarih boyunca ataerkil dil kadını, doğallık, gelenek, zayıflık, büyü, baştan çıkarma, annelik gibi kavramlarla tanımlar. Bu kavramların içine doğan kadınlar da kendi rollerinin ve doğalarının bunlar olduğuna inanırlar. Böyle bir kısır döngü içinde, feministler kadının kendi kimliğini oluşturması çabasını merkeze almazlarsa, hep erkek "özneye" ilintili bir yer edinme çabasıyla sınırlı kalacaklarını fark ederek dikkatleri bu noktaya çekmişler, kadını söylem olarak baskı altına alınmasının onun tarih boyunca gelen suskunluğuyla ve pasifliğiyle ilişkisini vurgulamışlardır.

Diller, toplumlarının değerlerini ve gerçekliklerini yansıttıkları için, aslında dillerin yapısı; sözcükler, atasözleri, edebi eserler, deyimler incelenerek, toplumun kadın erkek ilişkileri ve kadını ve erkeği koyduğu yerler hakkında çok kapsamlı bilgilere sahip olunabilir. Örneğin, "Kadının sırtından sopayı, karnından sıpayı eksik etmeyeceksin" gibi bir atasözünden kadına verilen değeri ya da "elinin hamuruyla erkek işine karışma" sözünden

kadın ve erkeğe bakış açısını görmek hiç de zor değildir. Bireyler içine doğdukları toplumun dilini edinmeye başladıkları andan itibaren duydukları genellemeleri, gerçek olarak algılamakta ya da en azından gerçeklere belli önyargılarla yaklaşmaktadırlar. Örneğin, Türkçe 'deki bir başka örnek olan "Evi, ev eden avrattır" atasözü ile "er olan ekmeğini taştan çıkarır" atasözlerine bakacak olursak, Türk toplumunda kadını yerinin ev olduğunu, erkeğin ise para kazanan olduğunu anlamak işten değildir. Feministler için dil şu iki açıdan büyük bir engel teşkil etmektedir:

- Dil, erkeğin aracı haline gelmiştir.
- Erkek, bu aracı istediği biçimde kullanmıştır.

Bunlardan birincisi, kadının varlığını tamamen yok sayan bir ifadelerdir. Dil, erkeğin aracı olduğuna göre, onun deneyimlerini, düzenini ve dünya görüşünü yansımaktadır. Bu da kadınların kendisini "anlatmasına" engel teşkil etmektedir. Örneğin, bazı toplumsal alanlarda sadece erkek varlığının olması dile "siyaset adamı, bilim adamı, insanoğlu" gibi kavramların oluşması biçiminde yansıyacaktır. Böyle söylemler içinde de kadının kendi varlığını göstermesi kolay olmamaktadır. Bu nedenle de kadınların erkeklerin alanına girmeye başladığı zamanlarda kadına ait kelimeler olmadığından ya bu kadınlar yok sayılmış ya da cinsiyetleri özellikle belirtilerek sunulmuştur. Örneğin, kadınların politikada yer almasıyla "siyaset adamı" gibi ifadeler onları kapsamada yetersiz kalmıştır. Bu kez de "kadın siyasetçi" biçiminde ifadeler ortaya çıkmaya başlamıştır ki bu da feministler açısından sorunlu bir ifade biçimi olarak görülmektedir. "Kadın siyasetçi" biçimindeki bir ifade olmakta, kadının işinden çok cinsiyetine vurgu yapar bir hal almakta, işi yapanın cinsiyeti özellikle belirtilmiş gibi bir algı yaratmaktadır.

Feministlerin ikinci odak noktası, erkeğin, dilin sahibi olunca onu istediği biçimde kullanma hakkına da sahip olduğu gerçeğidir. Feministler özellikle bu vurguyu yaparak dilin

erkek lehine, sonradan biçimlendiğini, kadınların dil aracılığıyla erkeklerin istediği biçimde sunulduğuna dikkat çekmiştir. Örneğin, kadınlar için söylenen sözlerin ve bunların içerdiği negatif anlamların zaman içinde, kadının ikincilliğinin yerleşmesi ve küçümsenmesiyle ortaya çıktığı görülmektedir. Kadınlar küçümsenmeye başlandıkça onların sözleri de hafife alınmış, erkek eksiksiz insan olarak görülünce "kadın ve kadınlığa özgü sayılan her şey, çoğunlukla dilde olumsuz yönde değerlendirilir ya da romantikleştirilir" (Segal, 1987: 49) olmuştur. Örneğin " metres, ev kızı/kadını" gibi kadına ithaf edilen aşağılayıcı ifadelere, erkekler tarafından zaman içerisinde anlam kazandırılmıştır.

Toplumsal cinsiyet rollerinin dağılımı ve bazı mesleklerin erkeklere, bazı mesleklerin kadınlara daha uygun olduğu yönündeki bakış açısı da dile yansımaktadır. Doktorların, profesörlerin erkeklerden oluştuğu, hemşirelerin; anaokulu öğretmenlerinin, bakıcıların kadınlardan oluştuğu geleneksel davranış ve düşünce biçimi dilde de yer bulmaktadır.

Türkçe' de cinsiyetçiliğin atasözleri, medya, edebiyat, günlük dil, argo ve küfür aracılığıyla yaygınlaşıp yeniden üretildiği gerçeğiyle de karşı karşıyayız. Türk toplumu da geleneksel erkek ve kadın davranış ve rollerini keskin hatlarla belirlemiş ve bunu dil aracılığıyla görünür ve kalıcı kılmıştır. "Erkeklerin ağlamasının" hoş karşılanmadığı erkek egemen Türkiye toplumunda, bu eylemin kadınlara yakıştırılmasıyla, "anası ağlamak; ağlarsa anam ağlar, gerisi yalan ağlar." benzeri atasözlerinin ve deyimlerin oluşması doğaldır. (Şimşek, 1996: 3). Türkçe 'de anlam bilgisi açısından cinsiyetçiliğe bakıldığı zaman bazı kelimeler köken olarak erkekle ilintili olmasına rağmen erkeğin norm olarak kabul edilme geleneği nedeniyle, bir anlamda "insanı", "erkek cinsi" olarak görme eğilimi nedeniyle bu kelimelerin kadını da kapsayacak biçimde kullanılmakta olduğu görülmektedir. Daha doğrusu kullanılır gibi görülmektedir ancak bu kelimeler kadını içine almamaktadır. Örneğin adam olmak, devlet adamı, işadamı gibi kelimeler Türkçe 'de kadının varlığını silikleştirmektedir.

Dilimizde “eski insanları” anlatır bir anlamda yerleşmiş olan “ata” sözcüğü, sözlük anlamına göre de erkekleri ifade etmektedir. Atasözü, ata yadigârı, atalardan kalma gibi ifadeler örnektir. Bu ifade biçimlerine bakılırsa, tüm söylenen sözleri “erkekler söylemiş”, eskiden gelen ne varsa “erkekler üretmiş, kazanmış ya da ortaya çıkarmış” kadınlar tarihte hiçbir rol oynamışlar hatta hiç var olmamışlardır.

Kadınların, erkeklere gönderme yapan sözcüklerin içinde görünmez hale geldikleri yetmezmiş gibi kendileri için kullanılan kelimeler de küçümseyici ya da cinsel çağrışım içeren anlamlar kazanmışlardır. “Kadın” kelimesi sözlükte “dişi cinsten erişkin insan, erkek veya adam karşıtı” olarak tanımlanmıştır. (TDK, 2002: 515) Ama ilginç bir biçimde bir aşağılama sözcüğüymüş gibi sıklıkla kaçınılan bir sözcük olmuştur ve yerine “bayan, hanım, hanımefendi” gibi alternatifler üretilmiştir. “Kadın” sözcüğü , “erkek” sözcüğünün paralelidir ancak “erkek” sözcüğü çekinilmeden kullanılırken, “kadın” sözcüğü ayıp bir sözcükmüş gibi algılanır olmuştur. Bunun nedeni kadının bedeninin “cinsel obje” olarak algılanışıdır. “Erkek” sözcüğünde böyle bir ima yokken, “ kadın sözcüğü toplumun gözünde cinsel bir mal olarak kadın bedenini çağrıştırmaktadır.” (Şimşek, 1996: 68)

“Kız” ve “kadın” sözcükleriyle türetilmiş diğer sözcük ve deyimlere gelince onlar da erkeklerin kadınlara karşı bakış açısını açıklamada önemli örnekler olmaktadırlar. Kızlık: Kız olma durumu, bekâret olarak yerini alırken (TDK, 2002: 576) erkeklik ise: Erkek olma durumu, erkekçe davranış, yiğitlik (TDK, 2002: 337) şeklinde sözlükte yerini almıştır. Bu iki sözcük ilk anlamlarıyla problem oluşturmazken, ikinci yani toplumsal cinsiyetçi bakış açısıyla kazandıkları anlamlarıyla Türkçe’nin erilliğini desteklemektedirler. “Kızlık” sözcüğünün ikinci açıklaması kadınların erkeklerin gözünde cinsel bir obje olduğu bakış açısını pekiştirip kadını küçümserken, “erkeklik” kelimesinin ikinci açıklaması tam tersi bir etkiyle erkeğe övgünün dilsel bir yansıması olmaktadır. “Kız” kelimesi başka sözcüklerle

birleşerek birkaç farklı deyimin içinde de kullanılmaktadır. Üstelik bu deyimlerin erkekler için kullanılan bir karşılığı da bulunmamaktadır. Türkçe 'de "kız almak/ vermek" ya da "kız istemek" gibi deyimler varken " erkek almak/ vermek/ istemek" gibi deyimler yoktur. Bu deyimler iki açıdan dikkat çekmektedir. Birincisi, "kız" bir nesne gibi görülerek "alınıp verilip istenebilmektedir. Bu da onu mübadele edilebilir bir araç gibi göstermektedir. İkincisi, "kız almak" vardır da "kadın almak" yoktur. Çünkü , "kız" aynı zamanda, daha önce değindiğimiz gibi, herhangi biriyle daha önceden cinsel ilişkiye girmemiş kadın anlamındadır. Burada "alınan" kişinin namusluluğuna da gönderme vardır. Bir de "tercih edilmeyen" yani "alınmayan" kadınlar vardır ki bunlar için de bir deyim üretilmiştir. "Kız kurusu", evlenmemiş kadınlar için kullanılan bir sözcüktür ve bunun erkek alternatifi dilde yer almamaktadır. Erkek için toplumun gözünde , "bekâr kalmasının" aşağılanacak bir tarafı yoktur. "Kız" sözcüğüne iliştirilen "gibi" sözcüğüyle elde edilen deyim ise farklı anlamlar kazanmıştır ve bunlar da onu aşağılar biçimde kullanılmaktadır.

"Kız gibi: kıza benzeyen, çok güzel, yeni (TDK, 2000: 574) Örneğin, "kız gibi oğlan" ifadesi erkekleri küçümsemek için kullanılan bir ifadedir ve erkekler için aşağılanmanın yolu da "kız gibi olmak" tan geçmektedir. İkinci anlamına daha çok argoda rastlıyoruz. Örneğin, "kız gibi araba" ifadesi, arabanın çok güzel, yeni ve el değmemiş oluşunu anlatır ve bu da kadının dış görünümünü ve cinselliğini çağrıştırır. "Kız gibi" ifadesinin bir başka biçimi "kadın gibi" hatta kabaca karı gibidir ki bu ifadeler de kadını aşağılayan ve belli davranışları ona mal eden ifadelerdir. Örneğin, "Kadın/karı gibi gülmek", "kadın/karı gibi yürümek" . Bunun paraleli olan "erkek gibi", "adam gibi" ifadeleri ise ancak övgü anlatmak için kullanılmaktadır. Örneğin, "erkek gibi kadın" ifadesi bir kadın için "güçlü, becerikli, girişken" anlamlarında bir övgü belirtmektedir. "Kadın" sözcüğüne başka sözcükler eklenerek

oluşturulan ifadelerin ise “erkek” için bir paraleli yoktur ve bu ifadeler de kadın için negatif anlamlar taşımaktadır.

SONUÇ VE DEGERLENDİRME

Feminizm dünyayı tanımak, okumak ve irdelemek için yeni yollar sunan, var olan kalıpları yıkarak ezberi bozan ve egemen ideolojiyi sorgulayan politik bir kavram olarak yıllar önce literatüre girmiştir. İlk hedefi kadınların sömürülmesine karşı durmak olan feminizm yıllar içerisinde sadece kadınların değil her türlü ezilmenin- sömürünün karşısında durarak devrimci bir kimliğe bürünmüştür. Ezilme ve sömürüye karşı verdiği savaş, her türlü hiyerarşinin karşısında durması ve bunları yıkma hedefi, hedeflerini zaman kaybetmeden eyleme dökmesi ile anarşik bir yapıya benzetilmektedir.

Feminizm eserlerde egemen ideoloji ile savaşır, sorgular ve hesaplaşır. Sadece yazılı eserler değil, sinema, tiyatro ve bütün sanat dallarında feminizm egemenliğin karşısında durmuş, ataerkilliği sorgulamış ve yıkmak için büyük bir savaş vermiştir. Irk, cinsiyet, sınıf, yaş ve medeni durum gibi birçok boyutu bulunan baskının yok edilmesi gerekliliğine inanmış, dünyada var olan her türlü egemenlik biçimlerinin yok edilmedikçe insanlığın kurtulamayacağını ifade etmiş bir teoridir. Bu fikirlerle çoğalarak gelişen farklı kimlikleri aynı çatı altında toplayabilen, beyaz, siyah, zengin, fakir, kadın, erkek ayrımı yapmadan ezenin karşısında duran bu hareket; erkek- batılı- beyaz ve kapitalist sınıfın homojenleşme ve elit zümreyi oluşturma çabasının oyununu bozmayı başarmıştır.

Dünyada her şey sürekli yer değiştirmekte ve kendini yenilemektedir. Ancak var olan ve değişmeyen tek şey iktidarı elinde bulunduran egemen kitleye karşı boyunu eğen bir kesimin varlığıdır. İktidarlar var olduğu müddetçe boyun eğenler de hep olacaktır. Dünya

üzerinde her dilde bulunan tarih kitapları yıllar boyunca egemen kesimi devirip yeni egemen milletlerin oluşumu ile doludur. Bir gurubun veya milletin, egemenliği altında bulunduğu kapitalist bir yapıya başkaldırıp özgürlüğü için savaşması hep kahramanlık hikâyesi olarak anlatılmıştır. Tarih kitapları ve sanat eserleri bunun gibi binlerce kahramanlık hikâyeleri ile yazılmaktadır.

Bu çalışmanın savlarından birisi egemen sınıfın baskısını ve zulmünü sürekli yenilediği, sürdürdüğü ve ürettiği üzerinedir. Dolayısıyla var olan ve devam eden bu baskı ve zulme direniş olanaklarının var olması ve gerekli görüldüğü durumlarda çoğalması yaşamsal olarak önemlidir. Bu simgesel direnişler sanatsal faaliyetler, eylemler, tarih kitaplarına geçecek olan başkaldırılar olabilmektedir. Feminizm bu baskı ve zulme başkaldırıda en önemli ve gerekli fikir akımlarından olmuştur.

Bir diğer sav ise feminizmin uluslararası ilişkilerde var olmaya çalışma, direniş olanaklarını sorgulamaktır. Erkek egemen düzeninin var olduğu alanlardan en önemlisi ve en çok olanı bu alandır. Feminizm uluslararası ilişkilere 'kadınlar nerede' diyerek ilk adımı atmış, var olduğunu bildikleri kadınların neden görmezden gelindiğini sorgulamaya çalışmışlardır. Politika yapıcıların neden kadınları yok saydığını ortaya çıkarmak temel hedefleri olmuştur. Bu hedef doğrultusunda en çok sorguladıkları; özel ve kamusal ayrım gerçekleşirken kadının kamusal alandan itilip özel alana hapsedilerek hayattan soyutlandırılmasıdır. Feministler yeni devletler kurulurken veya savaş-barış kararı alınırken veya her türlü politik kararlar verilirken kadınların soyutlandığını, görmezden gelindiğini belirtmektedirler.

Uluslararası ilişkilerde devlet, milletçilik, savaş ve barış, güvenlik, politikalar, insan hakları gibi temel yönetim kavramları yer almaktadır. Geleneksel olan bu kavramların tümünün en üstünde devlet bulunmaktadır. Daha önceleri sorgulanmayan devlet

dokunulmazlığı soğuk savaştan sonra sorgulanmaya başlanmıştır. Ayrıca devlet ögesinin yanında sivil kuruluşlarda yer almaya başlamış, ancak hala devlet en önemli aktör olarak yerini korumaya devam etmiştir. Feminizm ise devletinde cinsiyetçi bir yapı olduğunu ve toplumsal cinsiyet yapısı ile kendisini yenilemesini talep etmektedir. Feministlere göre devlet eril politikalar ile şekil almaktadır.

Feminist teori henüz uluslararası ilişkiler alanında istediği yerde yer almamaktadır. Bunun birçok nedeni bulunmaktadır. Diğer kuramcılar feminist teorinin sadece kadını ele aldığını savunmakta erkekleri ise yok saydıklarını ifade etmektedirler. Bu bilgi ilk feministler için doğru olmakla birlikte ancak günümüzde feminist çalışmalarda erkeklerin de kadınlar ile birlikte ele alınarak bir bütün olarak toplumsal cinsiyetin işlendiği görülmektedir.

Günümüzde feminist çalışmaları erkekliği, erilliği ve ezilen, zulme uğrayan her türlü kimliği, toplumsal cinsiyet kavramına dayalı olarak ele almaktadır. Feminizm bu anlamda Uİ Disiplini içerisinde kendisine yer edinme çabasını günümüzde de sürdürmektedir. Feminist literatür her geçen gün genişlemekte ancak geleneksel teoriler feminizme diğer eleştirel teorilerden daha az şans tanımaktadırlar. Feministler ve geleneksel arasındaki uzlaşmanın sağlanabilmesi için feminizme daha çok şans tanınmalı ve önyargılardan arınmalıdır.

KAYNAKÇA

Ağaoğulları, M. A. (1989). Fransız Devrimi'nde Birey-Devlet İlişkisi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 44(3), 195-228.

Ağcan, A. M. (2014). Sosyal Bilimler Felsefesi ve Uluslararası İlişkiler Teorisi; (Ed.), Balta, Evren; Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler; İletişim Yayınları; İstanbul, 77-106.

Akgül, Ç. (2011). Militarizmin Cinsiyetçi Suretleri. İstanbul: İletişim Yayınları.

Akpolat, Y. (2007). Durkheim'dan Giddens'a Pozitivist Sosyoloji, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 10(2), 53-87.

Aksoy, M. (2000). *Sosyal Bilimler ve Sosyoloji*, Alfa Basım Yayın, 1. Basım, İstanbul.

Aktaş, G. (2013). Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 30(1): 53-72.

Alptekin, D. (2011). Sokaktan Akademiye: Kadın Hareketlerinin Kurumsallaşma Süreci. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 34-43.

Altun, H. (2008). *Feminist Kuram Doğrultusunda Bir Okuma/Sahneleme ve Bir Örnek Çalışma: Denizden Gelen Kadın.* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tiyatro Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Altuntaş, N. (2013). *Dünya'da ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler.* (Der.) Ö. Çaha ve B. Şahin. Ankara: Orion Kitabevi.

Anderson, H. M. K. (2014). *The British Women's Land Army: Gender, Identıty and Landscapes,* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Western Michigan University.

Arat, N. (2010). *Feminizmin ABC' si.* İstanbul: Say Yayınları.

Arı, T. (2012*). Uluslararası İlişkilere Giriş*. Bursa. MKM Yayıncılık.

Armaoğlu, F. (1996). *20.Yüzyıl Tarihi.* Alkım Yayınevi. İstanbul.

Aslanlı, A. ve Memmedov, A. (2016). Neo-Realizm Kuramı Çerçevesinde Azerbaycan-İran İlişkilerinin Analizi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi,* 5(6). 1520-1532.

Ataman, M. (2009). Feminizm: Geleneksel Uluslararası İlişkiler Teorilerine Alternatif Yaklaşımlar, Alternatif Politika, 1(1), Nisan.

Atamaz, S. (2014). Birinci Dünya Savaşı ve Kadınlar. *Kılavuz Dergisi.* 50, 30-37.

Atayman, V. (2005). *Aydınlanma.* İstanbul: Donkisot Yayınları.

Aydın, M. (1996). Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi.* 51/1, 71-114.

Aydın, M. (2004). Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(1), 33–60.

Balcı, A. ve Kardaş, Ş. (2014). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. 5. Basım, İstanbul: Küre Yayınları.

Ballıkaya, C. (2015). Pozitivizm: Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimi ve Sosyolojik Düşünceye Etkileri, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 33, 87-106.

Beitz, Ç. (1981). Political Theory and İnternational Realitions, Princeton, Princeton Unıversty Press.

Berktay, F. (2012). *Tarihin Cinsiyeti,* Metis Yayıncılık.

Birdişli, F. (2011). Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 149-169.

Bozkurt, N. (1995). 20. *Yüzyıl Düşünce Akımları,* İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Burchıll, S. , Lınklater, A. , Devetak, R. , Donnelly, J. , Nardın, T. , Paterson, M. , Reus-smıt, C. , True, J. (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. (Jack Donnelly), *Realizm*, (Çev. Ali Aslan ve M. Ali Ağcan), İstanbul: Küre Yayınları, 53-84.

Caprioli M. (2004). Feminist IR Theory and Quantitative Methodology: A Critical Analysis, International Studies Review, 6(2), 253-269.

Cevizci, A. (2002). *Felsefe Tarihine Giriş,* İstanbul: Paradigma Yayınları.

Comte, A. (2001). *Pozitif Felsefe Kursları* (Çev. Erkan Ataçay), İstanbul: Sosyal Yayınları.

Coşkun, A. ve Öztürk, E. (2009). Türk Kadınının Feminizme Bakışı (Erzurum Örneği), *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, (20), 111-141.

Çaha, Ö. (2010). *Sivil Kadın &Türkiye'de Kadın ve Sivil Toplum,* 2. Baskı, Ankara: Savaş Yayınevi.

Çaha, Ö. (2013). *Women and Civil Society in Turkey, Women's Movement in a Muslim Society,* 1. Basım, Londra.

Çak, Ş. E. (2010). Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm Teorileri Bağlamında Türkiye'deki Reklam Filmleri ve Popüler Müzik Videoları. *DEÜ GSF Dergisi*, 4(1), 101-110.

Çakı, C. Gülada, M. O. (2018). 2. Dünya Savaşı'nda Kullanılan Sovyet Propaganda Posterlerinde Coşku Çekiciliği Bağlamında Kadınların Temsili. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi,* 1(2), 157-176.

Çakır, S. (2011). *Osmanlıda Kadın Hareketleri.* İstanbul: Metis Yayınları.

Çelebi, N. (2007). *Sosyoloji Notları,* Ankara: Anı Yayıncılık.

Çetinel, E. Yılmaz, S. E. (2016). Feminist Teori: Yönetim Ve Organizasyon Alanında Eleştirel Bir Yaklaşım, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi,* 6(2), 119-148.

Çıtak, E. (2014). *Uluslararası İlişkilerde Gerçekçilik*, Mehmet Şahin ve Osman Şen (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Temel Kavramlar,* Ankara: Kripto, 13-29.

Dagmar, H. (2011). *Avrupa'da Cinsellik*, İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.

Demir, Z. (1997).*Modern Ve Postmodern Feminizm*, İstanbul: İz Yayıncılık.

Dibie, J. ve Dibie, R. (2012). Non-Governmental Organizations (NGOs) and the Empowerment of Women in Africa. *African and Asian Studies,* 11, 95-122.

Dikici, E. (2016). Feminizmin Üç Ana Akımı: Liberal, Marxist ve Radikal Feminizm Teorileri. *The Journal of Academic Social,* 43, 523-532.

Dilman, İ. (1984). *Quine On Ontology, Necessity And Experience,* New York: State University of New York Press.

Dingeç, E. (2010). Osmanlı Toplumunda Kadınların Üretime Katkıları, History Studies Volume, 2(1), 9-30.

Donovan, J. (2014*). Feminist Teori*, (Çev. M. A. Gevrek, A. Bora, F. Sayılan). 8. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları.

Dougherty, J. E. ve Robert L. P. (1990). Contending Theories of International Relatons, New York: Harper Collins Publishers.

Drescher, J. (2010). Queer diagnoses: Parallels And Contrasts İn The History Of Homosexuality, Gender Variance, And The Diagnostic And Statistical Manual. *Archives of Sexual Behavior*, 39(2), 427-460.

Eadie, J. (1994). *Queer. Paragraph,* 1(3), 244-251.

Ehrlich, C. (2006). Sosyalizm, Anarşizm ve Feminizm, *Kara Kızıl Notlar*, Ekim- Kasım-Aralık.

Eralp, A. (1999). *Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilere Temel Yaklaşımlar; Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması,* 1.Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Erdem, T. (1994). Postmodern Feminizm, *Kadın Araştırmaları Dergisi,* 2(0), 67-82.

Erdoğan, D. (2014). Marksist Feminizm ve Sosyalist Feminizm, Radikal Feminizm ve Marksist Feminizmin Orta Yolu Olarak Sosyalist Feminizm, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Projesi.

Erdoğan, T. (2008). Nancy Chodorow'un Düşüncesinde Toplumsal Cinsiyet Organizasyonunun Merkezi Unsuru Olarak Annelik. *Aile Ve Toplum Dergisi*, 4(14): 73-82.

Ergün, G. (2018). Mültecilerin Kente Uyumunu Ölçmeye Yönelik Karaman İlinde Bir Araştırma, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karaman.

Erny, M. (2014). Gender and democratization, *European Scientific* 2, 198-213.

Ertuğrul, Ö. (1994). Avrat Pazarı, DDV. İslam Ansiklopedisi, Cilt: 4, 125-129.

Freud, S. (1905). Three Essays on the Theory of Sexuality. The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud, Volume VII (1901-1905): A Case of Hysteria, Three Essays on Sexuality and Other Works, 123-246.

Gavran, S. (2015). *Suffragate* [Film], Türkiye: Türkiye Radyo Ve Televizyon Kurumu.

Giddens, A. (2000). Sosyoloji, (Çev. H. Özel ve Diğerleri,) Ankara: Ayraç Yayınları.

Goldin, C. (1989). The Role of World War II in The Rise of Women's Work, National Bureau of Economic Research, 1050 Massachusetts Avenue Cambridge.

Goldstein, J. S. (1999), International Relations, New York: Longman.

Gözen, R. (2008). Uluslararası İlişkilerde Güç ve Adalet, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 4(15), 207-227.

Güden, M. P. (2006). Dilde Cinsiyet Ayrımcılığı: Türkçe'nin İçerdiği Eril ve Dişil İfadeler Bakımından İncelenmesi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Güzel, B. (2014). Sanayi Devriminin Ortaya Çıkardığı Toplumsal Sorunların Edebiyattaki İzdüşümü: Emile Zola'nın Germinal Örneği, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(33), 157-165.

Heywood, A. (2011). *Küresel Siyaset,* (Çev. Nasuh Uslu Ve Haluk Özdemir), 4. Basım, Ankara: Adres Yayınları, 487-509.

Heywood, A. (2014). *Feminizm, Siyasi İdeolojiler* (Çev. Ş. Akın ve Diğerleri.), 4. Basım, Ankara: Adres Yayınları, 289-319.

Hırata, H. , Laborie, F. , Doare Le, H. ve Senotier, D. (2015*). Eleştirel Feminizm Sözlüğü*, (Çev. G. A. Savran), Ankara: Dipnot Yayınları.

Hızır, N. (1964). Viyana Çevresi, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Araştırmaları Enstitüsü Araştırma Dergisi*, 2(1), 245-255.

Hooks, B. (1984). *Feminist Theory from Magrin to Center* (Boston: South End Pres).

Hooks, B. (2016). *Feminizm Herkes İçindir, Tutkulu Politika*, (Çev. E. Aydın, B. Kurt, Ş. Özgün), Bgst Yayınları.

http://akademikperspektif.com/2019/10/02/feminizm-uluslararasi-iliskiler/ E.T:10.02.2019.

http://www.yenidemokratkadin.net/guncel-makale/374-ecinsel-biseksueel-ve-trans kimlikler-ve-kavramlar. html E.T: 15.12.2019

https://evrimagaci.org/hastalik-nedir-neden-hasta-oluyoruz-399, ET. 05.12.2019

https://vicdaniret.org/uzakdoguda-rahatlatici-kadinlar-krizi/ :E.T.15.12.2019.

İnce, F. (2018). 68 Kuşağı, II. Dalga Feminizm ve Cinsel Devrim Üzerine Mukayeseli Bir Değerlendirme. *Tarih Ekonomi ve Siyaset Araştırmaları Dergisi (TESAD).*

Jaggar, A. M. (1988*). Feminist Politics and Human Nature*, New Jersey: Rowman- Littlefield Punlishers, Inc.

Jones, A (1996). Does Gender Maket He World Go Round: Feminist Critiques of İnternational Relations, *Reiew of İnternational Realtions*, 22(4), 406-424.

Kantarcı, Ş. (2012). Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı: 'Koalisyonlar Dönemi mi?', *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 8(16), 47- 85.

Karabulut, B. (2014). Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkilerde İdealizmin Yükselişi, *Akademik Bakış*, 8(15), 57-72.

Karakışla, Y. S. (2015). *Kadınları Çalıştırma Cemiyeti,* İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Kaşıyuğun A. (2009). Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'na Girmeden Önceki İttifak Arayışları, *History Studies*, 1, 318-341.

Kayadelen, E. (2010). Toplumsal Değişme ve Kadın: Feminist Teori Çerçevesinde Televizyon Reklamlarının Analizi (1980-2008), Merin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Keohane R. O. (1998). Beyond Dichotomy: Conversations Between International Relations and Feminist Theory, International Stıdies Quarterly, (42) 1.

Kolay, H. (2015). Kadın Hareketlerinin Süreçleri, Talepleri Ve Kazanımları, Sayı. 3. EMO Kadın Bülteni.

Köseoğlu, F., Tümay, H. ve Budak, E. (2008). Bilimin Doğası Hakkında Paradigma Değişimleri ve Öğretimi İle İlgili Yeni Anlayışlar, *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(2), 221-237.

Lambrecht, E. ve Valadez, M. (2019). What was the Second Wave Feminist Movement? https://dailyhistory.org/What_was_the_Second_Wave_Feminist_Movement%3F#cite_note-14. E.T: 13.03.2020.

Machiavelli, N. (1994). Prens, (çev. Nazım Güvenç), İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi.

Macit, H. (2016). İdeoloji Üzerine Felsefi Bir Değerlendirme. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi,*26(1), 29-36.

Magge, B. (1979). *Yeni Düşün Adamları.* MEB Yayınları.

Marchard, M. H. (1998). Different Communities/Different Realities/Different Encounters: A Reply to J. Ann Tickner, International Studies Quarterly, 42(1), 199 – 203.

Marshall G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü,* (Çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları

Mıchel, A. (1993). *Feminizm,* (Çev. Ş. Tekeli), İstanbul: İletişim Yayınları.

Mıtchel, J. (1984). Kadın ve Eşitlik, Juliet Mitchel ve Ann Oakley (Ed*.), Kadın ve Eşitlik*, (Çev. F. Berktay), Ankara: Kaynak Yayınları, 23-50.

Millett, K. (2000). *Sexual Politics*. New York: University of Illinois Press.

Mitchel, A. (1995). Feminizm (Çev. Ş. Tekeli). İstanbul: İletişim Yayınları.

Monteiro, N. (2016). Mulheres Portuguesas em Tempo de Guerra (1914-1918), Nação e Defesa, 145(1), 109-121.

Neves, P. (2006). Üç Dalga İle Feminizm Tarihi, *Karakızıl Notlar,* Temmuz, Ağustos ve Eylül Sayıları.

Notz, G. (2018). *Feminizm,* (Çev. Sinem Derya Çetinkaya), Ankara: Phoenix Yayınevi

Osborne, A.B. (1996). John Osborne and the Myth of Anger. *New Theatre Quarterly 12(46),136-146.*

Oskay, Ü. (1980). Popüler Kültür Açısından 'İdeoloji' Kavramına İlişkin Yeni Yaklaşımlar, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 35(1), 197-253.

Özaydın, M. M. (2015). Türkiye'de Çalışan Kadın Olmak, SASAM Enstitüsü, Analiz, Mayıs.

Özdemir, H. ve Aydemir, D. (2019). Dördüncü Dalga Feminizm Üzerine, *International Social Sciences Studies*, 5(32), 1706-1711.

Özdemir, Ö. (2017). İki Sistemli Kuram Olarak Sosyalist Feminizm, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 395-414.

Özkazanç, A. (2018). *Feminizm ve Queer Kuram,* Ankara: Dipnot Yayınları.

Öztürk, A. (2013). Machiavelli Düşüncesinde Cumhuriyetçi Özgürlük ve Kurucu Lider İmgesi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi,* 68(2), 181-204.

Özveri, D. (2009). Feminist Teorinin Gelişim Sürecinde Uluslararası İlişkilere Bakışı Üzerine Kısa Bir Değerlendirme. H. Çomak (Ed.). Uluslararası İlişkilere Giriş: Teorik Bakış. 1. Basım. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Pelizzon, S. M. (2009). Kadının Konumu Nasıl Değişti? : Feodalizmden Kapitalizme, (Çev. İ. E. Sadi, C. Somel), İmge Kitabevi.

Polat, E. (2018). İkinci Dünya Savaşı, *Tarih Dergisi*, 3. Sayı, Mart.

Rabrenovic, G. ve Roskos, L. (2001), Introduction: Civil Society, Feminism, and the Gendered Politics of War and Peace, NWSA Journal, 13(2), 40-54.

Richmond. O. P. (2018). *Peace In İnternational Relations*, New York: Routledge Taylor& Francis Group, 1-4.

Robertson, C. (2007). Social Capital, Women's Agency and the VIEW Clubs of Australia. Yayımlanmamış Doktora Tezi. South Wales: University of New South Wales.

Saliya, D. (2017). *Judith Butler ve Postmodern Feminizm*, İstanbul: Kibele Yayınları.

Sandıklı A. ve Kaya E. (2013). Barış Kavramına Teorik Yaklaşımlar ve Küresel Yönetişim, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,12(23), 59-79.

Sarısaman, S. (1997). Birinci Ordu Birinci Kadın İşçi Taburu, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* 13(39), Kasım.

Sayın, A. (2008). Kadın İstihdamı ve Bilimde Kadın. *Bilgi Çağı Dergisi*, 43, 68-69.

Segal, L. (1987). *Gelecek Kadın Mı?* Afa Yayınları.

Sevim, A. (2005). *Feminizm.* İstanbul: İnsan Yayınları.

Sıvıtanıdes, M. (2011). The Era of Digital Activism. Conference for Information Systems Applied Research.

Sönmezoğlu, F.(2000). Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Hali. 3. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Stone, A. (2019). *Feminist Felsefeye Giriş,* 2.Basım, İstanbul: Otonom Yayıncılık.

Sümer, S. (2009*). Tarih İçinde Görünürlükten, Kadınların Tarihine: Amerikan Kadın Romanında Feminist Bilinç ve Politika,* Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Sylvester, C. (1994). Feminist Theory and International Relations in a Postmodern Era, Cambridge: Cambridge University Press.

Sylvester, C. (2009). Progress as Feminist International Relations, Michael Brecher ve Frank P. Harvey (der.), Millennial Reflections on International Studies, University of Michigan Press, Michigan.

Şimşek Aksin, M. (2019). Queer Ve Feminist Pedagojiler Temelinde Ankara'da Lise Öğretmenleri Üzerine Bir Araştırma, Kadın Ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları Programı, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Şimşek, Ş. (1996). *Türkiye Türkçesi' nde Toplumsal Cinsiyet*, İstanbul.

Şişman, N. (2018). *Emanetten Mülke Kadın Beden Siyaset*, 6.Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık.

Taş, G. (2016). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri Ve Dönüşümleri, *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 3, 163-175.

Tekeli, Ş. (1999). Egemen Kültürün Eleştirisi Olarak Kadın Hareketi/ Otaritarizm X Demokrasi.

Temizarabacı, Y. (2005). Ütopyanın Kadınları, Kadınların Ütopyası, İstanbul: Sel Yayıncılık.

Tıckner J. A. (2006). On The Frontlines or Sidelines of Knowledge and Power? Feminist Practices of Responsible Scholarship, International Studies Review, 8(3).

Tıckner J. Ann (1997). You Just Don‟t Understand: Troubled Engagements between Feminists and IR Theorists, *International Studies Quarterly*, 4(41), 611-632.

Tıckner, J. A. (1999). Searching for the Princess? Feminist Perspectives in International Relations, Harvard International Review, 21(4), 44-48.

Timisi, N., Gevrek, M. A. (2002). 1980'ler Türkiye'sinde Feminist Hareket: Ankara Çevresi (Ed).B. Aksu ve A. Günal. *90'larda Türkiye'de Feminizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, 13-38.

Tür, Ö. ve Koyuncu, Ç. A. (2010). Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları, *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi,* 7(26), 3-24.

Türkdoğan, O. (1989). Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolijisi, Ankara: MEB Yayınları.

Türkoğlu, E. (2015). *Uluslararası İlişkiler Kuramında Feminizm*. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Uçak, G. (2016). *Uluslararası Politika İlkeler-Kavramlar-Kurumlar,* 5. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Uğrasız, B. (2003). Uluslararası ilişkilerde İki Farklı Yaklaşım: İdealizm ve Realizm, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 5(2), 139-145.

Ural, Ş. (2006). *Pozitivist Felsefe.* İstanbul: Say Yayınları.

Weber, C. (2005). International Relations Theory: A Critical Introduction, Second Edition, New York: Routledge.

West, D. (1998). *Kıta Avrupa'sı Felsefesine Giris*. (Çev. A. Cevizci), İstanbul: Paradigma Yayınları.

Whaley, L. A., (2003). Women's History as Scientists / A Guide to the Debates, ABC-CLO, USA.

Williams, C. L. (2002). Phychoanalytic Theory and the Sociology of Gender, (Ed.)Edward Erwin, the Freud Encylopedia, Theory,Therapy and Culture, Routledge Publishing, New York.

Yaktıl, G. O. (2008*). Toplumsal Yaşamda Kadın*, Eskişehir, TC Anadolu Üniversitesi Yayını No.1700.

Yörük, A. (2009). Feminizmler. *Sosyoloji Notları Dergisi*, 7(1), 63-85.

Zalewski, M. ve Cynthia E. (1995). Questions about Identitiy in International Relations, Booth, Ken ve Steve Simith (edt.), International Relations Theory Today, Cambridge: Polity Press, 279-305.